КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ВІЙСЬКОВИЙ ІНСТИТУТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Присяжнюк Світлана Василівна

УДК 364+342.7(477)

ДИСЕРТАЦІЯ
ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК ПРОТИСТОЯННЯ ІНФОРМАЦІЙНІЙ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Спеціальність № 052 «Політологія»
Галузь знань № 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ Світлана ПРИСЯЖНЮК

Науковий керівник: **ХИЛЬКО Микола Іванович,** доктор філософських наук, професор

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Присяжнюк С. В. «Гуманітарна політика України як чинник протистояння інформаційній агресії Російської Федерації». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія». – Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ, 2025.

Дисертаційне дослідження присвячене комплексному політологічному аналізу проблематики реалізації гуманітарної політики, визначення її ролі і місця у системі забезпечення інформаційної безпеки України та обґрунтування перспективних шляхів удосконалення існуючої системи гуманітарної політики України у контексті протистояння інформаційній агресії Російської Федерації (далі – РФ).

У першому розділі здійснено аналітичний огляд сучасної наукової літератури з тематики дослідження, виокремлено й узагальнено три підходи до визначення поняття «гуманітарна політика» – інституційний, національний та глобальний. У межах цього розділу сформульовано авторське трактування сутності й змісту гуманітарної політики України як чинника протистояння інформаційній агресії РФ та зазначено принципи й політико-правові засади її реалізації. Визначено, що реалізація державної гуманітарної політики здійснюється не тільки державними органами, але й громадянським суспільством через діяльність громадських організацій. У цьому контексті гуманітарна політика має бути орієнтована на консолідацію потенціалу держави та громадськості у забезпеченні інформаційної безпеки як на індивідуальному, так і на загальносуспільному рівні.

Другий розділ присвячений дослідженню організаційно-функціонального інструментарію формування гуманітарної політики, який охоплює комплекс державних механізмів та інституцій, спрямованих на захист національної ідентичності та інформаційної безпеки. Також у цьому розділі встановлено, що

одним з найбільш ефективних інструментів для впровадження гуманітарної політики є система стратегічних комунікацій, яка дозволяє органам державної влади реалізовувати комплексну комунікаційну стратегію через створення стратегічних наративів. Запропоновано авторське бачення послідовності виявлення та реагування на інформаційні загрози державній гуманітарній політиці, що включає наступні етапи: моніторинг, прийняття рішення, кризове планування, наративізація гуманітарної політики, комунікація, вихід із кризи, оцінювання ефективності. З'ясовано специфіку реалізації гуманітарної політики у секторі безпеки і оборони України яка полягає в поєднанні інформаційної, освітньої та культурної діяльності з оборонними стратегіями для зміцнення національної стійкості та протидії гібридним загрозам. Впровадження гуманітарної політики в рамках національної безпеки та оборони вимагає від України злагодженої роботи державних інституцій, адаптації управлінських рішень до умов воєнного часу, активного діалогу з міжнародними організаціями, захисту української ідентичності, принципів демократії, соціальної справедливості та прав людини.

У третьому розділі дисертації обґрунтовано особливості підходів до формування громадянської ідентичності як пріоритетного завдання гуманітарної політики в умовах воєнного часу. Підкреслено, що з початком повномасштабної збройної агресії РФ проти України важливою умовою формування громадянської ідентичності як пріоритетного завдання гуманітарної політики стало підвищення гуманітарної стійкості суспільства і держави. Також у цьому розділі дисертації автор дійшов до висновку, що створення умов для активної участі громадян у політичному процесі є ключовим елементом у вирішенні проблеми громадянської ідентичності. У систематизованій формі подано засадничі характеристики планування заходів реалізації гуманітарної політики як чинника протидії сучасним і майбутнім інформаційним загрозам РФ. Інтегральним результатом цього розділу є запропоновані автором рекомендації із удосконалення механізму оперативного реагування та прогнозування загроз як чинника протидії

сучасним та майбутнім інформаційним загрозам РФ, а також рекомендації щодо підвищення ефективності планування заходів реалізації гуманітарної політики України.

Вперше у межах української політичної науки узагальнено основні підходи до визначення поняття «гуманітарна політика» та сформульовано авторське трактування сутності та змісту гуманітарної політики України як чинника протистояння інформаційній агресії РФ.

Окреслено засадничі характеристики планування заходів реалізації гуманітарної політики як чинника протидії сучасним і майбутнім інформаційним загрозам РФ, які включають: розробку довгострокових комунікативних стратегій, розвиток власних інформаційних платформ та технологічних рішень для ідентифікації, створення ефективних котрнаративів та нейтралізації загроз інформаційних впливів ворога; забезпечення інституційної координації між державними інститутами, медіа, громадянським суспільством та міжнародними партнерами для комплексного протистояння інформаційним викликам; створення системи моніторингу, аналізу і оперативного реагування на інформаційні загрози з боку РФ та їх прогнозування; запровадження активних освітніх програм, спрямованих на розвиток критичного мислення та медіа грамотності; інтеграція у світові ініціативи з інформаційної безпеки та гуманітарної стійкості, враховуючи передовий досвід країн НАТО та ЄС.

Уточнено політико-правові засади реалізації державної гуманітарної політики України під час воєнного протистояння з РФ, які включають низку ключових принципів та механізмів, спрямованих на посилення інформаційної безпеки й захисту прав громадян, основними елементи яких є: удосконалення законодавчої бази держави у сфері інформаційної політики щодо захисту національних інтересів у гуманітарній сфері, зокрема впровадження, у рамках Закону України «Про національну безпеку України», заходів протидії кібератакам та дезінформації; поглиблення державної політики щодо захисту української мови, культури та історичної пам’яті, підтримку української

кінематографії, літератури та мистецтва, що є важливим для зміцнення національної свідомості та опору російській культурній експансії; впровадження програм для поширення достовірної інформації, активне використання цифрових платформ для боротьби з фейками та пропагандою РФ; адаптація українського законодавства до міжнародних стандартів гуманітарного права для захисту громадян в умовах окупації та воєнних дій.

Уточнено, що організаційно-функціональний інструментарій формування гуманітарної політики як чинника протидії інформаційній агресії РФ включає низку державних механізмів та інституцій, зокрема: інформаційної безпеки, здатної блокувати та обмежувати доступ до російських пропагандистських ресурсів та використовувати стратегічні комунікації для поширення національних наративів перед потенційними впливами з боку агресора; освітні та культурні програми з патріотичного виховання, спрямовані на зміцнення національної свідомості; гуманітарна стійкість – здатність органів державної влади та громадянського суспільства чинити спротив інформаційній агресії у гуманітарній сфері та забезпечувати виживання держави в кризових умовах; координація діяльності таких державних інститутів як Рада національної безпеки і оборони України, Міністерство культури та стратегічних комунікацій України, Національна рада з питань телебачення і радіомовлення у формуванні стратегії у сфері культури та медіа.

Набуло подальшого розвитку положення про специфіку реалізації гуманітарної політики у секторі безпеки і оборони України, перспективні механізми якої включають: посилення ідейно-патріотичної складової в освітній програмах підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових підрозділах закладів вищої освіти України; проведення тренінгів з інформаційної грамотності та протидії інформаційно-психологічним операціям ворога для представників сил оборони України; використання культурних заходів для зміцнення солідарності серед населення та підвищення морального духу в армії; розробка програм психологічної реабілітації для військових, ветеранів, їхніх сімей, забезпечення їх соціальних гарантій.

Набуло подальшого розвитку положення про особливості підходів до формування громадянської ідентичності як пріоритетного завдання гуманітарної політики в умовах воєнного часу, які полягають у концентрації національної гуманітарної політики на таких ключових аспектах: посилення ціннісно-ідеологічного підґрунтя в утвердженні української національної ідентичності як базового елемента громадянської свідомості; посилення інституційної й інформаційно-комунікаційної спроможності держави у протидії деструктивним інформаційним впливам російської пропаганди; підтримка військових і волонтерів як моделей громадянської відповідальності: просування образу захисника як символу громадянського обов’язку та національної гідності; захист національних символів, мови, культури та історичної спадщини як основних елементів ідентичності, що об’єднують суспільство.

Ключові слова: гуманітарна політика, гуманітарна сфера, гуманітарна стійкість, національна стійкість, ідентичність, інформаційна загроза, інформаційна агресія, інформаційна безпека, інформаційний простір, національна безпека, , захист прав громадян, гібридна війна, глобалізація, стратегічні комунікації, стратегічні наративи.

ABSTRACT

Prysiazhniuk S. V. «Strategic communications as an instrument for reaching the capacities of the defense forces of Ukraine» – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation submitted for obtaining PhD in the field of study 05 «Social and Behavioral Sciences» on the specialty 052 «Political Science». – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2025.

The dissertation research is focused on a comprehensive political science analysis of the issues of humanitarian policy implementation, determining its role and place in the system of information security of Ukraine, and providing prospective ways to improve the existing system of humanitarian policy of Ukraine in the context of countering the information aggression of the Russian Federation.

The first part of this research includes an analytical review of the current scientific literature on the subject matter of the study, and three approaches to the definition of the concept of “humanitarian policy” are identified and summarized: institutional, national, and global. This section describes the author's interpretation of the essence and content of Ukraine's humanitarian policy as a factor in countering the information aggression of the Russian Federation. It outlines the principles and political and legal framework for its implementation. It is determined that the implementation of the state humanitarian policy is carried out not only by state bodies but also by civil society through the activities of public organizations. In this context, humanitarian policy should focus on consolidating the state's and the public's potential in ensuring information security at both the individual and the public levels.

The second part is devoted to the study of organizational and functional tools for the formation of humanitarian policy, which includes a set of state mechanisms and institutions aimed at protecting national identity and information security. This section also establishes that one of the most effective elements for implementing humanitarian policy is the system of strategic communications, which allows public authorities to implement a comprehensive communication strategy through the

development of strategic narratives. The author's vision of the sequence of identifying and responding to information threats to the state's humanitarian policy is proposed, which includes the following stages: monitoring, decision-making, crisis planning, narrativization of humanitarian policy, communication, crisis recovery, and efficiency evaluation. The peculiarities of the implementation of humanitarian policy in the security and defense sector of Ukraine are determined, consisting of a combination of information, educational, and cultural activities with defense strategies to augment national resilience and counter hybrid threats. The implementation of humanitarian policy within the framework of national security and defense requires that Ukraine coordinate the work of state institutions, adapt management decisions to wartime conditions, actively communicate with international organizations, and protect Ukrainian identity, principles of democracy, social equality, and human rights.

The third part substantiates the peculiarities of approaches to the development of civil identity as a priority task of humanitarian policy in wartime. It is emphasized that with the beginning of the full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, an important condition for the formation of civil identity as a priority task of humanitarian policy was the enhancement of the humanitarian resilience of society and the state as well. Also in this part of the study, the author concludes that the establishment of conditions for active participation of citizens in the political process is a key element in solving the problem of civil identity. The basic features of planning measures for the implementation of humanitarian policy as a factor in counteracting current and future information threats of the Russian Federation are presented in a systematic form. The integral result of this section is the author's recommendations for improving the prompt response mechanism and threat anticipation as a component of countering current and future information threats of the Russian Federation, as well as suggestions for improving the efficiency of planning measures for the implementation of Ukraine's humanitarian policy.

For the first time in Ukrainian political science, the main approaches to the definition of “humanitarian policy” are summarized, and the author's definition of the

concept and nature of Ukraine's humanitarian policy as a factor in countering the information aggression of the Russian Federation is proposed.

It outlines the fundamental aspects of planning measures for the implementation of humanitarian policy to counter current and future information threats of the Russian Federation, which include: development of long-term communication strategies, development of own information platforms and technological solutions for identifying, developing effective counter-narratives and eliminating threats of information influence of enemy; ensuring institutional coordination between state institutions, media, civil society and international partners for comprehensive counteraction to information threats; establishing a system for monitoring, analyzing, and operationally responding to information threats from the Russian Federation as well as anticipating them; introducing active educational programs aimed at developing critical thinking and media awareness; integrating into global initiatives on information security and humanitarian resilience, taking into account the best practices of NATO and the EU.

The political and legal framework for the implementation of the state humanitarian policy of Ukraine during the military conflict with Russia is clarified, which includes a number of key principles and mechanisms to enhance information security and protect the rights of citizens, the main elements of which are: improving the legislative framework of the state in the sphere of information policy to protect national interests in the humanitarian sphere, in particular, the implementation of measures to counter cyberattacks and disinformation within the framework of the Law of Ukraine “On National Security of Ukraine”, measures to counteract cyberattacks and disinformation; deepening state policy to protect the Ukrainian language, culture and historical memory, support Ukrainian filmmaking, literature and art, which is important for strengthening national consciousness and resistance to Russian cultural expansion; implementing programs to disseminate reliable information, actively using digital platforms to counter fakes and Russian propaganda; adapting Ukrainian legislation to international humanitarian law

standards to protect citizens that are under occupation or in the areas of military actions.

It is clarified that the organizational and functional set of tools for the formation of humanitarian policy as a factor in counteracting Russian information aggression includes several state mechanisms and institutions, in particular: information security, capable of preventing and restricting access to Russian propaganda resources and utilizing strategic communications to disseminate national narratives against potential influences from the aggressor; educational and cultural programs on patriotic education aimed at strengthening national consciousness; humanitarian sustainability - the ability of state authorities and civil society to resist information aggression in the humanitarian sphere and ensure the survival of the state in a crisis; coordination of following institutions as the National Security and Defense Council of Ukraine, the Ministry of Culture and Strategic Communications of Ukraine, and the National Council of Television and Radio Broadcasting in the development of a strategy in terms of culture and media.

The regulation on the special aspects of the implementation of humanitarian policy in the security and defense sector of Ukraine was further developed, with the following perspective mechanisms: strengthening the ideological and patriotic component in the educational programs for training military specialists in higher military educational institutions and military units of higher education institutions of Ukraine; conducting trainings on information awareness and countering enemy information and psychological operations for representatives of the Ukrainian defense forces; utilizing cultural events to strengthen solidarity among the population and enhance morale in the military; developing psychological recovery programs for the military, veterans, and their families, and providing them with social guarantees.

Another development of the concept of peculiarities of approaches to the formation of civil identity as a priority task of humanitarian policy in wartime is the concentration of national humanitarian policy on the following key aspects: strengthening the value and ideological basis for the establishment of Ukrainian national identity as a basic element of civil consciousness; strengthening the

institutional, information and communication capabilities of the state in countering the destructive information influence of Russian propaganda; supporting the military and volunteers as role models of civil responsibility: promoting the image of the defender as a symbol of civil duty and national dignity; protecting national symbols, language, culture, and historical heritage as the main elements of identity that unite society.

Keywords: humanitarian policy, humanitarian sphere, humanitarian resilience, national resilience, identity, information threat, information aggression, information security, information space, national security, protection of citizens' rights, hybrid war, globalization, strategic communications, strategic narratives.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Присяжнюк С. В. Особливості реалізації гуманітарної політики у секторі безпеки і оборони України. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса,* Вип. 8. 2023. Вінниця. DOI : https://doi.org/10.31558/2617-0248.2023.8.13

2. Присяжнюк С. В. Гуманітарна політика України як стримуючий фактор гібридної агресії РФ. *Політологічний вісник*, № 91. 2023. К. DOI : https://doi.org/10.17721/2415-881x.2023.91.229-237

3. Присяжнюк С. В. Формування громадянської ідентичності як пріоритетне завдання гуманітарної політики України. *Держава і право*, № 94. 2023. К. DOI : https://doi.org/10.33663/1563-3349-2023-94-223

4. Присяжнюк С. В. Планування заходів з реалізації гуманітарної політики. *Політичне життя: наук. журнал,* № 4. 2023. К. DOI : https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.4.10

5. Присяжнюк С. В. Модернізація механізмів реалізації гуманітарної політики України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії,* Випуск 51. 2023. Львів. DOI : https://doi.org/10.30970/PPS.2023.51.22

6. Присяжнюк С. В. Функціонал гуманітарної політики як чинника протидії інформаційній агресії. *Політичне життя: наук. журнал*, № 3. 2024. К. DOI : https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.3.7

Тези, опубліковані за матеріалами наукових конференцій:

7. Присяжнюк С. В. Практичні аспекти реалізації гуманітарної політики у Силах оборони України. *Українське військо: сучасність та історична ретроспектива* : Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції 30 листопада 2023 р. К. : НУОУ, 2024. С. 83-84.

8. Присяжнюк С. В. Гуманітарна політика України в умовах гібридної війни. *Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції*

молодих вчених, ад'юнктів, слухачів, курсантів і студентів «Молодіжна військова наука у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка», 27 квітня 2023 р. К. : ВІКНУ 2023. С. 83-84.

9. Присяжнюк С. В. Проблеми розвитку культурної сфери в Україні. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє* : зб. тез доповідей XIX Міжнародної науково-практичної конференції, 10 листопада 2023 р. К. : ВІКНУ, 2023. С. 395-396.

10. Присяжнюк С. В. Особливості державної інформаційної політики у сфері оборони. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє* : збірник тез доповідей XIX Міжнародної науково-практичної конференції, 10 листопада 2023 р. К. : ВІКНУ, 2023. С. 396-397.

11. Присяжнюк С. В. Місце і роль гуманітарної політики у забезпеченні національної безпеки України. *Розвиток українознавства в умовах повномасштабної російсько-української війни: від захисту культурної спадщини України до консолідації українців і світового українства* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 26 жовтня 2023 р. Автор-упорядник: Фігурний Ю. С.; організаційний секретар: Шакурова О. В. К. : НДІУ, 2024. С. 185-186.

12. Присяжнюк С. В. Підходи до формування громадянської ідентичності. *Європейське майбутнє: філософсько-освітні студії :* збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції (Частина 1) за ред. Г. Д. Берегової та ін. (09-10 травня 2024 р.). Херсон : вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2024. С. 290-292.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ ……... **2**

ВСТУП …… **15**

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОЛІТОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Гуманітарна політика як суспільно-політичний феномен: основні підходи до визначення поняття та сутності …….. **23**

1.2. Політико-правові засади реалізації державної гуманітарної політики під час воєнного протистояння з РФ ……...…….. **39**

Висновки до Розділу 1 ..... **65**

РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАГРОЗ

2.1. Організаційно-функціональний інструментарій формування гуманітарної політики як чинника протидії інформаційній агресії ……... **69**

2.2. Специфіка реалізації гуманітарної політики у секторі безпеки і оборони України …….. **89**

Висновки до Розділу 2 ..... **117**

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЯК СТРИМУЮЧОГО ЧИННИКА ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

3.1. Модернізація підходів до формування громадянської ідентичності як пріоритетного завдання гуманітарної політики в умовах воєнного часу …… **119**

3.2. Оптимізація планування заходів реалізації гуманітарної політики як чинника протидії сучасним та майбутнім інформаційним загрозам РФ ……... **141**

Висновки до Розділу 3 ..... **174**

ВИСНОВКИ **177**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ **185**

Додаток А. Список публікацій здобувача за темою дисертації …….… **221**

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена:

Посиленням інформаційної агресії Російської Федерації. Із 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення в 2022 році, РФ веде системну інформаційну війну проти України, спрямовану на: підрив національної єдності; деморалізацію населення; спотворення образу України в міжнародному просторі; дискредитацію євроінтеграційного курсу України. Ці процеси потребують адекватної відповіді не лише у сфері безпеки та оборони, але й у гуманітарному вимірі.

Необхідністю теоретичного осмислення феномену гуманітарної політики, її місця і ролі у системі забезпечення обороноздатності держави, потребою удосконалення і оптимізації механізмів її реалізації як чинника протистояння інформаційній агресії РФ, що поєднує пропаганду, маніпуляції та спотворення історичної правди, становить серйозну загрозу для внутрішньої стабільності України.

Потребою в національному гуманітарному наративі. Україна десятиліттями перебувала у сфері впливу російської гуманітарної політики: від спільного історичного міфу до російськомовного культурного простору. Відсутність чіткої державної гуманітарної політики до 2014 року сприяла вразливості до інформаційної агресії. Сьогодні національна гуманітарна політика має стати фундаментом інформаційного суверенітету.

Консолідуючим чинником суспільства. Гуманітарна політика виконує ключову функцію у формуванні національної ідентичності, патріотизму, історичної пам’яті, а отже – і стійкості суспільства до ворожих наративів. Саме через гуманітарні інститути (освіту, медіа, культуру, церкву) формуються цінності, які дозволяють протистояти ворожій пропаганді.

Проактивним європейським наративом. Гуманітарна політика покликана не лише реагувати на виклики, а й формувати проактивний наратив, заснований на цінностях демократії, свободи та національної гідності. Інформаційна

безпека та гуманітарна стабільність є складовими європейських стандартів демократичного суспільства. Україна як держава, що прагне інтегруватися до ЄС, має розвивати проактивну гуманітарну політику, спрямовану на захист прав громадян, формування плюралістичної ідентичності, але з чіткою антитоталітарною позицією.

Війною нового типу: гібридною та когнітивною. Сучасна війна – це не лише танки й ракети. Це також когнітивна війна, в якій гуманітарна сфера є полем бою. Росія активно використовує гуманітарні інструменти – фейкові новини, перекручену історію, культуру як засіб м'якої сили – для легітимізації агресії. Протистояти цьому можливо лише через системну державну гуманітарну політику як інструмент інституціонального опору інформаційній агресії.

Аналіз наукової літератури, нормативно-правової бази та сучасних тенденцій розвитку безпекового середовища обумовлюють нагальну необхідність теоретичного осмислення принципів та підходів реалізації державної гуманітарної політики, осучаснення і модернізацію механізмів планування заходів реалізації гуманітарної політики як стримуючого чинника інформаційної агресії РФ та формування громадянської ідентичності як пріоритетного завдання гуманітарної політики України в умовах воєнного часу.

Повноцінне забезпечення національної безпеки України в умовах триваючої російської агресії вимагає активного пошуку шляхів досягнення ефективної гуманітарної політики, яка б відповідала міжнародним стандартам та пришвидшувала перемогу над агресором.

Мета і завдання дослідження. Враховуючи особливості та глибину розробки досліджуваної проблеми, у дисертаційному дослідженні ставиться за мету: комплексний політологічний аналіз проблематики реалізації гуманітарної політики, визначення її ролі і місця у системі забезпечення інформаційної безпеки України та обґрунтування перспективних шляхів удосконалення існуючої системи гуманітарної політики України у контексті протистояння інформаційній агресії РФ.

Зазначена мета зумовила реалізацію таких завдань:

– узагальнити основні підходи до визначення поняття «гуманітарна політика» та сформулювати авторське трактування сутності та змісту гуманітарної політики України як чинника протистояння інформаційній агресії РФ;

– проаналізувати політико-правові засади реалізації державної гуманітарної політики під час військового протистояння з РФ;

– дослідити організаційно-функціональний інструментарій формування гуманітарної політики як чинника протидії інформаційній агресії РФ;

– з'ясувати механізми реалізації гуманітарної політики у секторі безпеки і оборони України;

– обґрунтувати ключові аспекти формування громадянської ідентичності як пріоритетного завдання гуманітарної політики в умовах воєнного часу;

– окреслити засадничі характеристики планування заходів реалізації гуманітарної політики як чинника протидії сучасним та майбутнім інформаційним загрозам.

Об'єкт дослідження – гуманітарна політика як суспільно-політичний феномен.

Предмет дослідження – гуманітарна політика України як чинник протистояння інформаційній агресії РФ.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано сукупність загальнонаукових та спеціальних політологічних методів. Методологічний інструментарій обґрунтовано відповідно до мети та завдань дослідження.

Передусім, *діалектичний метод* дав змогу окреслити основні підходи до визначення поняття «гуманітарна політика» та трактування сутності та змісту гуманітарної політики у системі інформаційної безпеки держави, взаємозв'язок та взаємообумовленість основних елементів реалізації державної гуманітарної політики в умовах інформаційних загроз. *Компаративний метод* – дозволив порівняти принципи, державні механізми та інститути, спрямовані на збереження національної ідентичності, інформаційної безпеки й захисту прав

громадян, а також релевантності зарубіжного досвіду реалізації гуманітарної політики для сучасних українських реалій. *Системний метод* забезпечив поєднання інформаційної, освітньої та культурної діяльності з оборонними стратегіями для зміцнення національної стійкості та протидії загрозам, особливо в умовах гібридної війни та інформаційної агресії РФ.

Прогностичний метод дозволив обгрунтувати перспективні шляхи модернізації підходів до формування громадянської ідентичності як пріоритетного завдання гуманітарної політики в умовах воєнного часу, а також напрями оптимізації планування заходів реалізації гуманітарної політики як стримуючого чинника інформаційної агресії РФ.

Емпіричну основу дослідження становить аналіз законів України, указів Президента України, підзаконних актів органів виконавчої влади та інших нормативно-правових документів щодо проблематики реалізації гуманітарної політики України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є комплексним політологічним дослідженням специфіки реалізації та шляхів удосконалення державної гуманітарної політики як системоутворюючого чинника протистояння інформаційній агресії РФ. Під час наукового дослідження були отримані результати, новизна яких конкретизується у таких положеннях:

Вперше:

– узагальнено основні підходи до визначення поняття «гуманітарна політика» та сформульовано авторське трактування сутності та змісту гуманітарної політики України як чинника протистояння інформаційній агресії РФ під яким розуміється стратегічний комплекс заходів, спрямованих на захист національної ідентичності, розвиток культури, освіти, медіа та інформаційної сфери, що використовується для зміцнення суспільної стійкості, формування єдиного інформаційного простору та протидії деструктивним наративам і пропаганді з боку РФ, тобто – це система рішень, що мають на меті створення умов для соціально-гуманітарного розвитку суспільства, соціальної,

інтелектуальної, духовної безпеки людини, реалізації її духовних потреб і збагачення творчого потенціалу та є об’єктивним напрямом загальнонаціональної безпекової політики;

- окреслено засадничі характеристики планування заходів реалізації гуманітарної політики як чинника протидії сучасним і майбутнім інформаційним загрозам РФ, які включають: 1) розробку довгострокових комунікативних стратегій, розвиток власних інформаційних платформ та технологічних рішень для ідентифікації, створення ефективних котрнаративів та нейтралізації загроз інформаційних впливів ворога; 2) забезпечення інституційної координації між державними інститутами, медіа, громадянським суспільством та міжнародними партнерами для комплексного протистояння інформаційним викликам; 3) створення системи моніторингу, аналізу і оперативного реагування на інформаційні загрози з боку РФ та їх прогнозування; 4) запровадження активних освітніх програм, спрямованих на розвиток критичного мислення та медіа грамотності; 5) інтеграція у світові ініціативи з інформаційної безпеки та гуманітарної стійкості, враховуючи передовий досвід країн НАТО та ЄС;

Уточнено:

– політико-правові засади реалізації державної гуманітарної політики України під час воєнного протистояння з РФ, які включають низку ключових принципів та механізмів, спрямованих на посилення інформаційної безпеки й захисту прав громадян, основними елементи яких є: 1) удосконалення законодавчої бази держави у сфері інформаційної політики щодо захисту національних інтересів у гуманітарній сфері, зокрема впровадження, у рамках Закону України «Про національну безпеку України», заходів протидії кібератакам та дезінформації; 2) поглиблення державної політики щодо захисту української мови, культури та історичної пам’яті, підтримку української кінематографії, літератури та мистецтва, що є важливим для зміцнення національної свідомості та опору російській культурній експансії; 3) впровадження програм для поширення достовірної інформації, активне

використання цифрових платформ для боротьби з фейками та пропагандою РФ; 4) адаптація українського законодавства до міжнародних стандартів гуманітарного права для захисту громадян в умовах окупації та воєнних дій;

– що організаційно-функціональний інструментарій формування гуманітарної політики як чинника протидії інформаційній агресії РФ включає низку державних механізмів та інституцій, зокрема: 1) інформаційної безпеки, здатної блокувати та обмежувати доступ до російських пропагандистських ресурсів та використовувати стратегічні комунікації для поширення національних наративів перед потенційними впливами з боку агресора; 2) освітні та культурні програми з патріотичного виховання, спрямовані на зміцнення національної свідомості; 3) гуманітарна стійкість – здатність органів державної влади та громадянського суспільства чинити спротив інформаційній агресії у гуманітарній сфері та забезпечувати виживання держави в кризових умовах; 4) кординація діяльності таких державних інститутів як Рада національної безпеки і оборони України, Міністерство культури та стратегічних комунікацій України, Національна рада з питань телебачення і радіомовлення у формуванні стратегії у сфері культури та медіа;

Набуло подальшого розвитку:

– положення про специфіку реалізації гуманітарної політики у секторі безпеки і оборони України, перспективні механізми якої включають: 1) посилення ідейно-патріотичної складової в освітній програмах підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових підрозділах закладів вищої освіти України; 2) проведення тренінгів з інформаційної грамотності та протидії інформаційно-психологічним операціям ворога для представників сил оборони України; 3) використання культурних заходів для зміцнення солідарності серед населення та підвищення морального духу в армії; 4) розробка програм психологічної реабілітації для військових, ветеранів, їхніх сімей, забезпечення їх соціальних гарантій;

– положення про особливості підходів до формування громадянської ідентичності як пріоритетного завдання гуманітарної політики в умовах

воєнного часу полягають у концентрації національної гуманітарної політики на таких ключових аспектах: 1) посилення ціннісно-ідеологічного підґрунтя в утвердженні української національної ідентичності як базового елемента громадянської свідомості; 2) посилення інституційної й інформаційно-комунікаційної спроможності держави у протидії деструктивним інформаційним впливам російської пропаганди; 3) підтримка військових і волонтерів як моделей громадянської відповідальності: просування образу захисника як символу громадянського обов'язку та національної гідності; 4) захист національних символів, мови, культури та історичної спадщини як основних елементів ідентичності, що об'єднують суспільство.

Практичне значення отриманих результатів. Основні положення дисертаційного дослідження поглиблюють наукові знання про сутність гуманітарної політики як засобу протидії інформаційній агресії, її форми та завдання у сучасних реаліях, інструментальний та стратегічні аспекти, особливості реалізації у секторі безпеки і оборони України, а також шляхи удосконалення гуманітарної політики України як стримуючого чинника інформаційної агресії РФ. Сформовані у дисертації ідеї та висновки можуть використовуватися у процесі складання лекційних курсів та спецкурсів, а також під час укладання навчальних посібників з політичних та інших суспільних наук. Окрім цього, результати наукового дослідження в силу прикладної орієнтації можуть застосовуватися воєнними та політичними практиками для уточнення стратегічних та тактичних кроків у процесі захисту інформаційного простору від сучасних та майбутніх деструктивних інформаційних впливів РФ.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою працею, в якій презентовано вирішення конкретного наукового завдання щодо удосконалення механізмів реалізації гуманітарної політики у контексті протистояння інформаційній агресії РФ. Усі теоретико-методологічні, науково-аналітичні висновки та рекомендації автором зроблено самостійно.

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації обговорювались на засіданнях і наукових семінарах

кафедри військової політології військового факультету соціальних та поведінкових наук Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Концептуальні ідеї та положення дисертаційного дослідження пройшли апробацію на: I Міжнародній науково-практичній конференції «Європейське майбутнє: філософсько-освітні студії» (м. Херсон, 09-10 травня 2024 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Українське військо: сучасність та історична ретроспектива» (м. Київ, 30 листопада 2023 р.); XIX Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє» (м. Київ, 10 листопада 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток українознавства в умовах повномасштабної російсько-української війни: від захисту культурної спадщини України до консолідації українців і світового українства» (м. Київ, 26 жовтня 2023 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених, ад'юнктів, слухачів, курсантів і студентів «Молодіжна військова наука у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка» (м. Київ, 27 квітня 2023 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладені у 12 публікаціях, 6 з яких опубліковано у періодичних наукових фахових виданнях з політичних наук, які входять до міжнародних наукометричних баз, 6 тез доповідей на наукових конференціях.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, які поділені на 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел на 35 сторінках (330 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 222 сторінки, основної частини – 184 сторінки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОЛІТОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Гуманітарна політика як суспільно-політичний феномен: основні підходи до визначення поняття та сутності

У сучасному контексті глибоких соціально-економічних перетворень склалися обставини, що позначаються суттєвими викликами соціально-економічному розвитку. Цей імператив вимагає встановлення осучаснених демократичних відносин між громадянином, суспільством і державою, які засновані на відповідних соціальних нормах. У контексті широкомасштабної збройної агресії Росії проти України стрижневий елемент громадянського самовизначення – свідомість громадян і соціально-політичні процеси, в яких вони беруть участь, набувають все більшого значення. Активізується дискурс щодо встановлення національного плюралізму, який буде враховувати сучасні українські ідеї і цінності, замінюючи ворожі наративи.

Аналізуючи джерельну базу зазначеної проблематики слід зазначити, що специфіку розвитку гуманітарної політики у контексті становлення української державності досліджували такі вченні як: В. Баштанник [9; 202], М. Баюк [10], Б. Бевза [11], Л. Бурке [268], Є. Гарькавий [33-37], С. Горбатюк [44], О. Сінайко [49], В. Дерега [53], С. Здіорук [83; 252], С. Зубченко [85], А. Лясота [116], В. Малімон [119], О. Матузкова [120], Г. Сащук [210-212], Л. Сергієнко [216], В. Степаненко [221], Ю. Ковбасюк [73], В. Трощинський [230] та інші.

Специфіку функціонування гуманітарної сфери та гуманітарної політики з точки зору забезпечення інформаційної безпеки у своїх роботах досліджували: Дж. Аро [260], С. Балан [7], І. Бондар [15], П. Бондарчук [16], Є. Булан [17], П. Ведмідь [22], О. Віннічук [25], В. Воротинський [29], В. Гапій [31], О. Голуб [41], Д. Гончаренко [42], Г. Гребньов [46], С. Драбюк [67], Р. Дзяний [59], Дж. Гавін [288], Ж. Денисюк [52], А. Діміч [61], О. Довгань [62], О. Дяченко

[70], Р. Додонов [38], О. Запорожець [81], В. Карлова [92], Л. Коцур [104], Д. Кулеба [111], С. Куцепал [112], С. Лешик [113], Г. Лопушняк [115], З. Мазурик [117], С. Мосов [129], Р. Мохнюк [130], Д. Неліпа [134], В. Нікітюк [135], В. Пашковський [143], О. Рафальський [203], В. Савицький [209], О. Солодка [218], А. Сушко [225; 226], В. Тернавська [229], Я. Чмир [245], Л. Чупрій [246; 247], видання Детектор медіа [57] тощо.

Особливості громадянської ідентичності у контексті реалізації гуманітарної політики досліджували такі іноземні та вітчизняні учені: Б. Бевза [11], В. Бунь [18], О. Валевський [19], Є. Васильчук [20], І. Ващинська [21], Н. Гончаренко [43], Н. Доній [66], В. Дунець [68], Н. Колісніченко [97], В. Кремень [107], В. Крисаченко [109], З. Мазурик [117], О. Матузкова [120], Н. Оніщенко [138], І. Поліщук [152], І. Петровська [144-147], Г. Сащук [210], О. Семенова [214], М. Степико [222], Ю. Фігурний [236-237], Ф. Фукуяма [239], О. Чальцева [241] тощо.

Специфіку функціонування гуманітарної складової політики національної безпеки досліджували: Н. Блага [13], Д. Браун [266], В. Градівський [45], Р. Гакет [295], І. Гюндан [293], Дж. Гурганус [293], Дж. Доі [278], Е. Джонсон [304; 305], В. Зубов [74], І. Каріх [90-91], Д. Кайн [306], В. Кисельов [93], О. Конопелько [101], Т. Кларк [270], Дж. Клеверлі [271], О. Кравчук [106], В. Крижанівська [108], В. Крутій [110], С. Лешик [113], О. Литвиненко [114],С. Макдугал [313], С. Мартінес [312], І. Мельник [121], І. Парубчак [140], І. Патлашинська [142], Р. Підлипна [151], А. Стичинська [223], Т. Шевчук [248], Х. Фішер [283; 284; 286], Л. Фрідман [287], Г. Яворська [253], О. Ярема [254].

Політико-правові аспекти забезпечення гуманітарної політики держави аналізували наступні науковці: Д. Ананде [257], Дж. Александер [258], Т. Бекер [262], М. Бергман [263], Х. Браш [264], С. Басбі [267], В. Вовк [26], К. Геллер [297], С. Гоболт [298], І. Гіоане [39], О. Гук [48], Т. Даненбаум [275], П. Друзі [276], О. Дьоміна [69], Р. Кюмерле [308], Л. Кюнг [309], Н. Єршова [75-78], О. Зюзя [86], С. Мауерс [317], С. Майстро [118], Н. Негм [318], Ю. Окуньовська [137], Т. Паламарчук [320], О. Пундик [322], М. Польовий [153], Г. Почепцов

[156], Д. Рой [325], Д. Рунде [326], Е. Руссо [328], С. Телешук [228], О. Фінагіна [238], О. Чечель [243], Національний інститут стратегічних досліджень [83; 85; 143; 171; 205; 213; 215; 222; 235; 251] тощо.

Для проведення повноцінного аналізу досліджуваної проблематики необхідно окреслити основні поняття, які визначають гуманітарну політику. Одним із ключових понять, яке визначає сутність гуманітарної політики як суспільно-політичного феномену є гуманітарна сфера.

У загальному розумінні поняття «гуманітарна сфера» є предметом дослідження багатьох наукових шкіл, відповідно і трактування даного поняття різне [162, с. 85]. Тлумачний словник описує термін «сфера» у різних контекстах. На нашу думку найбільш слушним формулюванням є наступне: «сфера – це сфера фізичного або духовного життя, діяльність людини або суспільства: галузь, напрямок» [136, с. 60]. Гуманітарна сфера – «це не якась окрема сфера суспільного буття, а суспільне буття цілком, охарактеризоване через призму пріоритетів людини і людських цінностей» [47, с. 487].

М. Баюк вважає, що «гуманітарна сфера держави сьогодні – це сукупність невиробничих соціально-орієнтованих галузей, що сприяють задоволенню духовного рівня, забезпеченню гарантованих державою прав і свобод людини шляхом надання освітянських, культурних, медичних, інформаційних послуг громадянам» [10, с. 190]. Гуманітарна сфера включає поєднання різноманітних факторів соціально-політичного життя з метою створення передумов для повноцінного соціального, інтелектуального і духовного розвитку як окремого громадянина, так і суспільства загалом [51, с. 34].

В умовах російсько-української війни гуманітарна сфера, яка є відображенням національних тенденцій у суспільстві України, зазнала значного інформаційного (пропагандистського) втручання з боку РФ з наміром ослабити Україну.

Варто зауважити, що крім гуманітарної політики, гуманітарна сфера присутня і в інших державних політиках, зокрема [169-178]:

- культурній політиці, яка має бути спрямована на розвиток відповідних умов для повноцінної реалізації культурних запитів особистості й суспільства, включаючи доступність послуг закладів культури і мистецтва для широкого загалу;

- політиці у сфері науки: ідентифікація наукових потреб країни, розвиток інтелектуальних здібностей суспільства, створення та впровадження новітньої національної науково-технічної стратегії та її включення до глобальної наукової спільноти. Така політика має на меті збільшення престижу науки у суспільстві та заохочення інтересу до наукових досліджень;

- освітній політиці, яка має бути спрямована на повноцінне розкриття інтелектуальних і наукових можливостей громадян, забезпечення доступності освітніх ресурсів і культивування культури навчання та інновацій, формування умов для гармонійного розвитку усіх сфер освіти, що слугує фундаментом для соціально-економічного, духовного, культурного та інтелектуального прогресу суспільства та збільшення освітнього потенціалу країни;

- політиці у сфері охорони здоров’я: реалізація відповідних нормативно-правових актів щодо забезпечення належної медичної допомоги всім громадянам, сприяння утвердженню ідеології здорового способу життя;

- релігійній політиці, основною метою якої має бути забезпечення свободи віросповідання, узгодження інтересів держави, суспільства і церкви у сфері утвердження суспільних норм моралі;

- політиці у сфері фізичної культури та спорту, першочерговими пріоритетами якої має бути створення належних умов для задоволення потреб громадян у сфері спорту, а також гармонійному фізичному та духовному розвитку особистості;

- політиці у сфері забезпечення національної безпеки, основною метою якої має бути захист територіальної цілісності і недоторканості держави, забезпечення безпеки суспільства і громадян.

В. Пироженко наголошує, що гуманітарна складова національної безпеки полягає у рівні захищеності життєво важливих соціальних та політичних

суб'єктів, які визначаються своїми світоглядно-ціннісними орієнтаціями. Найважливішим пріоритетом безпеки в гуманітарній сфері є формування у населення та соціальних суб'єктів таких ціннісних орієнтацій, які б мотивували підтримку національної ідентичності та готовність протистояти агресору [149, с. 31].

Таким чином, гуманітарна сфера має бути готовою до нових викликів та відповідати першочерговим потребам людини. Це включає готовність до трансформації специфіки виробництва, зокрема розвиток і поширення гнучких автоматизованих виробничих систем, активне впровадження технологій штучного інтелекту, масову комп'ютеризацію всіх видів трудової діяльності та виробництва. Йдеться також про звільнення людини від монотонної фізичної праці та від жорсткого підпорядкування одноманітному ритму машин. Це дозволяє людині зосередитися на творчому процесі та інтелектуальній діяльності, зберігаючи багатоукладність технологічного середовища.

Перехід до нових форм, продиктованих змінами у суспільному житті, є якісним етапом розвитку гуманітарної сфери. Індустріальне суспільство, що відходить у минуле, утвердило традиційне уявлення про життя людини: вважалося, що молодий індивід має здобути одну професію, яка стане його життєвим шляхом. Проте розвиток сучасних інформаційних технологій зумовлює постійну необхідність навчання, оновлення знань і навіть зміни професій протягом життя.

Г. Сащук підкреслює, що державна гуманітарна політика повинна зміцнювати роль держави і громадянського суспільства у сфері інформаційної безпеки як окремої людини, так і суспільства в цілому. Головним завданням держави є формування громадянської свідомості та ідентичності, яка б відповідала державним цілям і допомагала подолати кризу громадянської ідентичності [211, с. 317].

У цьому контексті можна зробити висновок, що в сучасних умовах гуманітарна сфера є одним із головних об'єктів інформаційної агресії ворога. Завдяки маніпулятивним технологіям, що стали можливими через застосування

новітніх інформаційних засобів, здійснюється прямий вплив на різні цільові групи, зокрема для розмивання національної ідентичності. Об'єкти такої агресії знищуються не фізично, а морально. Подібні методи активно застосовувала і продовжує застосовувати Росія [35].

Відповідно, гібридна війна в гуманітарній сфері є цілеспрямованим когнітивним впливом на певні аудиторії з метою викривлення їхнього адекватного сприйняття реальності, порушення діяльності соціальних груп, маніпуляції їхньою свідомістю та нав'язування вигідних для агресора наративів щодо суспільно важливих явищ. Для ведення такої війни використовуються передові технології, маніпулятивні прийоми, а також методи впливу на підсвідомість [35, с. 31].

Окрім гібридної війни, є й інші важливі питання гуманітарного характеру, які мають значення для національної безпеки. Серед них – функціонування суверенної нації, державна ідеологія та виважена демографічна політика. В умовах становлення громадянського суспільства в Україні ключовим завданням гуманітарної безпеки є обґрунтування та впровадження національної ідентичності, адаптованої до сучасних реалій. Це формує ціннісні орієнтири людини, зміцнює громадянське суспільство, визначає його ідеологію, а також формує структуру та зміст державних інститутів. Особливо це стосується гуманітарних аспектів національної безпеки, які сьогодні є об'єктом агресії РФ проти України.

У такому контексті гуманітарна сфера виступає своєрідним «путівником» ціннісних орієнтацій, через який людина сприймає культурні й творчі цінності, взаємодіє зі світом і ще з дитинства формує власну особистість. Це дозволяє їй досягти гармонійного поєднання у собі раціонального, абстрактного та емоційного.

В контексті демократичного суспільства важливо визнати значну роль гуманітарної сфери у розвитку держави. Ця сфера є системоутворюючим і стратегічно важливим чинником, який сприяє національній стабільності, а також вимірює рівень довіри чи відсторонення населення від органів державної

влади. Крім того, це барометр розвитку політичної та правової свідомості та культури, а також каталізатор справжнього соціального прогресу. Тому процес трансформації держави в умовах інформаційної агресії потребує формування ефективної концепції взаємодії громадянського суспільства та держави [158, с. 231; 166, с. 395].

Практика розвинених демократичних держав свідчить, що саме демократична політична культура є фундаментом стабільності та динамічного розвитку громадянського суспільства. У цьому контексті концепція національної безпеки, як функціональної особливості політичної системи, що включає методологію та інструментарій державного управління, а також систему відносин між громадянами, суспільством і державною владою, дозволяє виявити взаємозв’язок між політичною культурою та державністю [51].

Завдання лібералізації та демократизації, формування громадянського суспільства, проведення політичних та адміністративних реформ вирішуються по-різному, у різній послідовності та в різний час. Лібералізація може як спричинити продовження змін, так і спровокувати репресії та зміцнення колишнього авторитарного режиму. Імовірність продовження змін є вищою, якщо трансформація відбувається згори. Під час процесу демократизації відбувається значний зсув у політичній системі, що призводить до створення демократичних політичних інститутів і структур, які взаємодіють із громадянським суспільством, що розвивається [51]. У контексті досліджуваної проблематики основними демократичними цінностями є: «громадянськість, компетентність, відповідальність і свобода, конституціоналізм, свобода совісті і слова, людська гідність, моральна автономія, невтручання в особисте життя (приватність), громадянська асоціація, соціальний порядок» [210, с. 53].

Гуманітарна політика є одним із інструментів лібералізації і демократизації суспільства. Органи державної влади регулюють гуманітарну сферу за допомогою фінансових, економічних, адміністративних і політичних механізмів впливу, які зафіксовані у нормативно-правових актах держави. У

сучасник державах, як правило, існують спеціальна законодавча база, яка регулює діяльність держави і суспільства у сфері освіти, науки, культури, охорони здоров'я, інноваційній діяльності, охорони авторських прав, кіновиробництва, музики тощо. Відповідно до тих чи інших пріоритетів, які виражаються через спрямованість гуманітарної політики, держава здійснює фінансування відповідних сфер [169-203].

У сучасних демократичних державах людина стала центром гуманітарної політики, а громадянин – державної гуманітарної політики.

Так, відповідно до погляду Д. Демидко, державна гуманітарна політика розглядається як «цілісна та послідовна діяльність держави у взаємодії з окремою людиною та суспільством загалом, що здійснюється через органи виконавчої, законодавчої та судової влади із залученням громадськості, з урахуванням основоположних прав людини та з метою забезпечення високого рівня життя, духовного і інтелектуального розвитку особистості як в її власних інтересах, так і в інтересах держави» [51, с. 30].

Змістом державної гуманітарної політики, беручи до уваги процеси суспільної модернізації, є формування політичного та економічного сучасного стилю життя, створення багатоукладного, нормативно впорядкованого, ціннісно визначеного життєвого середовища, в якому відбуватимуться процеси вкорінення суспільно-значущих норм поведінки і усталених ціннісних орієнтирів представників усіх культурно-соціальних груп та політичних й економічних суб'єктів, створення сприятливих соціальних передумов для збереження й розвитку креативного потенціалу української нації. У цих умовах слід звернути увагу й на важливість міжнаціонального й міжкультурного діалогу, завдяки якому відбувається взаємне збагачення культур, виникають спільні точи порозуміння, що веде до єднання народів, які проживають в одній державі, сприяє розумінню різних етнічних стандартів та сприйняттю універсальних цінностей.

Державна гуманітарна політика за цих обставин повинна спрямовуватись на модернізацію й створення нової, ефективної управлінської структури, яка б

відповідала зовнішнім і внутрішнім умовам сучасності, спиралась не лише на бюджетне фінансування, а й на недержавні джерела [87].

Знання про закономірності розгортання суспільної дискусії в Україні допомагає ефективніше аналізувати комунікаційне середовище під час вагомих суспільних збурень, зокрема під час широкомасштабної агресії РФ проти України 2022 року.

Безсумнівно, російсько-українська війна, особливо її нинішній новий, масштабний етап, не тільки різко загострила й поглибила ці небезпеки. Вона продемонструвала вразливість демократії до загроз, які походять від країн, що свідомо обирають авторитарний режим функціонування держави та суспільства, агресивну політику щодо сусідів, ідеологію, в якій нема місця основоположним уселюдським, моральним цінностям. Як наслідок, розмиваються гуманістичні орієнтири демократичного прогресу, що сприяє консервації недемократичних, характеристик політичного правління, як-то: зневага до гідності та значення реалізації сутнісних сил людини, спотворення змісту поняття «верховенство права» й нехтування законом, попрання рівності, свободи та відповідальності, застосування насилля у взаємовідносинах, руйнування міжнародного миру, порядку, злагодженості, – людство вкотре «зсувається» до межі катастрофи [77, с. 173].

Тому демократична форма політичної організації влади є необхідною передумовою становлення правової держави як такої, яка базується на морально-юридичних нормах системи органів та інститутів влади, що гарантує функціонування громадянського суспільства з урахуванням усіх гуманітарних потреб, що знаходить вираження у вирішенні нагальних проблем і відповідальності за майбутнє країни.

Можемо зазначити, що існує три підходи до визначення поняття «гуманітарна політика», а саме: інституційний, національний та глобальний.

Інституційний підхід зосереджується на діяльності державних та недержавних інституцій та передбачає розуміння гуманітарної політики як «системи цілеспрямованої, регулюючої, організуючої, координуючої діяльності

суб'єктів, спрямована на забезпечення оптимального функціонування та розвитку гуманітарної сфери життєдіяльності суспільства, соціального, духовного життя, соціальних та духовних відносин» [162, с. 85].

Відповідно до зазначеного підходу реалізація гуманітарної політики передбачає систематичну та узгоджену діяльність держави у відносинах з громадянами (особами без громадянства) та суспільством у цілому, що здійснюється через органи законодавчої, судової та виконавчої влади з метою досягнення високих стандартів духовного й інтелектуального розвитку суспільства [51, с. 30].

Національний підхід розглядає гуманітарну політику як інструмент формування національної ідентичності, підтримки культурних традицій, мовної політики, збереження історичної пам'яті і розвиток людського потенціалу в межах конкретної держави. Він передбачає орієнтацію передусім на національні інтереси, ефективний взаємозв'язок із державними інститутами, пріоритетність розвитку освіти і науки та формується на основі потреб суспільства, історичних традицій і державної стратегії розвитку.

Зазначений підхід базується на системі принципів, цілей, механізмів і послідовних заходів у сфері реалізації гуманітарної політики та забезпечує гармонізацію культурних, освітніх та соціальних аспектів життя країни, сприяючи її стійкості та процвітанню. Метою цієї системи є створення умов для гуманітарного розвитку суспільства, соціальної, інтелектуальної та духовної безпеки особистості та суспільства, задоволення її соціальних і духовних потреб, формування та збагачення творчого потенціалу особистості, всебічної самореалізації її потенціалу, соціодинаміки освіти, науки, культури тощо [60, с. 62].

Глобальний підхід описує реалізацію гуманітарної політики як «систему діяльності, що має на меті всебічне сприяння створенню, розвиткові та збереженню духовних (як загальнолюдських, загальноцивілізаційних, так і національних) цінностей» [162, с. 85].

Глобальний підхід передбачає створення механізмів для взаємодії між країнами, сприяє розвитку міжкультурного діалогу, що реалізовується через сукупність різноманітних заходів, дій, форм діяльності спрямованих на демократизацію суспільного буття, створення умов для самореалізації соціального, духовного потенціалу людини, особистості [216]; цілеспрямовану діяльність органів державної влади у сфері духовного розвитку суспільства [87].

Сучасна гуманітарна політика базується на низці принципів, які мають на меті сприяння розвитку людини. Ці засади включають: цілісність гуманітарного простору, узгодження різних напрямів політики для забезпечення розвитку людини, орієнтацію на цінності українського суспільства, глибоке розуміння державних пріоритетів у гуманітарній сфері, а також стимулювання процесів самоорганізації, самовдосконалення, постійного навчання і виховання особистості як носія гуманістичних цінностей та ідей [49, с. 119].

Поняття гуманітарної політики тісно пов’язане з поняттям соціальної політики, і часто ці поняття розглядаються разом. Проте між ними існує відмінність: соціальна політика орієнтована на досягнення належного рівня матеріального добробуту суспільства, тоді як гуманітарна політика зосереджується на розвитку духовного та інтелектуального потенціалу особистості, збереженні й розвитку ключових загальнолюдських і національних цінностей [115, с. 296].

Гуманітарна політика функціонує в межах гуманітарного простору держави, який, за визначенням В. Крисаченка, є «ціннісно-смисловою системою, збереження і розвиток якої гарантують сталий прогрес українського суспільства, у тісному зв’язку з атрибутами самоорганізації – такими як держава, культура, економіка, ресурси, природне довкілля тощо. В цих умовах важливо опиратися на ефективні механізми забезпечення прав і свобод людини, всебічного розвитку особистості та суспільства загалом, а також окремих його секторів. Реалізація творчого потенціалу носіїв національно-державних цінностей стає ключовою умовою утвердження України як повноцінного і

водночас унікального суб'єкта міжнародної спільноти» [109, с. 22], особливо в умовах широкомасштабної агресії РФ.

Основною характеристикою гуманітарного середовища повинна бути його орієнтація на людину. В основі та в кінцевій меті формування соціальних та політичних систем завжди має стояти людська індивідуальність. Громадяни мають беззаперечне право на різноманітні аспекти особистісної свободи, але, разом з тим, вони зобов'язані неухильно дотримуватися норм як законодавства, так і моралі, які притаманні тому чи іншому суспільству. Їх об'єднання у формі української політичної нації та громадянського суспільства має логічно призводити до створення демократичної держави за європейським зразком, здатної забезпечити як права та свободи людини, так і національну безпеку для всієї громади [315].

Варто зазначити, що поняття «гуманітарна політика» має й інше тлумачення. Воно охоплює міжнародні заходи, спрямовані на захист життя, здоров'я та гідності осіб, співробітництво у ліквідації захворювань і боротьбі з голодом, подолання неграмотності та розповсюдження міжнародно прийнятих стандартів у вихованні дітей, підтримку біженців, протидію тероризму з метою сприяння гуманітарному розвитку [23].

Гуманітарний розвиток представляє собою підхід, що зосереджений на повному використанні спроможностей кожної особи та суспільства загалом, а також на створенні відповідних умов для ефективної реалізації державної гуманітарної стратегії. Він передбачає сприяння та забезпечення гуманітарної безпеки на всіх рівнях – від регіонального до глобального, що є ключовим аспектом багатьох національних політик. Важливо підкреслити, що важливу роль у керуванні гуманітарною сферою відіграють різноманітні громадські організації та асоціації громадян [116, с. 90-91].

Гуманітарний розвиток має бути спрямованим на забезпечення максимально можливого захисту прав та свобод людини у контексті загальноприйнятих норм життя особистості відповідно до сучасного етапу розвитку цивілізації. Водночас, визнання та реальне забезпечення цих прав і

свобод слугує мірою для оцінювання діяльності існуючої влади, її здатності задовольняти потреби та інтереси людей [76, с. 59-60; 90, с. 154].

Гуманітарний розвиток є тим чинником, який здатен удосконалювати публічні механізми управління, демократизувати їх, наближаючи до ідеалу. На сучасному етапі в ціннісній базі суспільного прогресу й публічного управління процесами, які мають місце в ньому, «права людини – головна цінність, джерело гуманності законів і «керівництво до дії» для демократичної держави» [95, с. 103], а необхідність їх забезпечення визнається «основним трендом модернізації публічного управління», що знаходить своє вираження у рівні розвитку громадянського суспільства [148, с. 17].

Тому гуманітарний розвиток розглядається як закономірна тенденція парадигмальних трансформацій у вивченні соціуму, як процес та показник культури людських (і людяних) відносин щодо узгодження інтересів (громадськості, бізнесу, держави) на базі моральних і правових норм, принципів співучасті та співвідповідальності. Формування уявлення про теперішній світ крізь призму «цілісність унаслідок різноманітності в єдності та єдности в різноманітності» є умовою стабільного функціонування людського співтовариства, його сталості в глобальній системі «людина–суспільство–держава–природа» [77, с. 190].

Сукупність проблематики гібридної війни з акцентом на включеності у ці процеси гуманітарного розвитку знайшло відображення в інформаційно-аналітичних матеріалах Національного інституту стратегічних досліджень, що з початком війни 2014 р. регулярно публікував тематичну аналітику. Головний акцент у питаннях гуманітарної політики ставився на розумінні функції громадянського суспільства як головного базису у консолідації нації з позицій ціннісної та смислової основи суспільного розвитку. Роль громадянського суспільства в умовах інформаційної агресії стає більш вагомою.

Відтак, громадянське суспільство у контексті гуманітарного розвитку – це комплексний соціокультурний та суспільно-політичний феномен, що охоплює розгалуження соціальних інститутів, практик і цінностей, зокрема:

– інституцій соціального характеру (політичні партії; незалежні медіа; суспільна думка; профспілки; громадські організації правозахисного спрямування тощо),

– механізмів соціальної активності (участь громадян у суспільному житті, що виходить за рамки виборчого процесу; участь у громадських ініціативах; створення ініціативних груп; активна участь громадян у суспільному житті, неформальних та віртуальних спільнотах; розвиток політичної та правової культур тощо),

– громадських цінностей (плюралізм думок; рівність перед законом; повага до норм моралі і чеснот; солідарність тощо) [80; 103].

У сучасному світі гібридні війни змушують міжнародну спільноту переосмислити основні засади та методики, якими керується держава у сфері гуманітарної політики. Практика регулювання гуманітарної політики на міжнародному рівні виокремлює такі ролі держави: як фасилітатора (де творчий процес має перевагу над кінцевим продуктом), мецената (де важливі як процес, так і продукт, але процес має невелику перевагу), архітектора (де обидва аспекти важливі, але продукт має невелику перевагу) та інженера (де кінцевий продукт є важливішим за процес його створення) [121, с. 155]. Зокрема, в Україні під час розробки та впровадження гуманітарної політики переважно використовується роль держави як мецената.

Окремі матеріали присвячувалися гуманітарній складовій у законодавчо-нормативних документах з національної безпеки [15; 16; 112; 141; 209; 231; 236; 249]. Зокрема, дослідники зазначають, що гібридні впливи російського контенту та культурного продукту на інформаційний, культурний простір України здійснювався протягом тривалого часу шляхом нав’язування «цінностей та ідеології, моделей і способів інтерпретації історичних подій, посилення позицій російської мови і культури, поширення в Україні на рівні масової свідомості міфів «русского мира» [236, с. 55].

У цих умовах основними принципами реалізації державної гуманітарної політики як чинника протистояння інформаційній агресії мають бути:

1. Принцип людиноцентризму: найвищою цінністю в суспільстві є людина. Права та свободи кожної особи та міра їхнього забезпечення є ключовими у визначенні напряму державної політики. Цим самим має втілюватись в життя постулат: «Держава для людини, а не людина для держави», – принцип, який, власне, відрізняє демократичні країни від інших [125].

2. Принцип верховенства права: усі положення законодавства мають бути беззаперечно реалізовані в реальному житті незважаючи на жодні аргументи щодо доцільності невиконання зазначених положень.

3. Принцип рівноправності і соціальної справедливості: кожна людина має однакові права перед державою (у сфері освіти, культури, науки, виборчих прав тощо). Відповідно, будь-які форми обмеження цих прав в залежності від статі, віросповідання, будь-яких позицій, що не суперечить діючому законодавству, – є неприйнятними. Водночас, зазначений принцип передбачає необхідність підтримки з боку держави соціально незахищених громадян.

4. Принцип законності: Основний закон має найвищу юридичну силу, а інші нормативно-правові акти мають суворо дотримуватись тих норм, які передбачені Основним законом [103].

5. Принцип розподілу повноважень: відповідальність за реалізацію гуманітарної політики несуть як органи державної влади, так і органи місцевого самоврядування. При чому як одні так і інші мають враховувати регіональні особливості, уникаючи уніфікації підходів до гуманітарної політики для різних регіонів держави.

6. Принцип плюралізму: заборона єдиної обов’язкової для всіх громадян ідеології (особливо радикальної і ультраправої), заборона ототожнення держави і церкви, заборона цензури, натомість свобода волевиявлення та свобода слова. Підтримка національних меншин.

7. Принцип лобіювання національних інтересів: реалізації державної гуманітарної політики має чітко корелюватися із цілями держави та національними інтересами (як всередині держави, так і в міжнародних

відносинах), забезпечувати об’єднання і усесторонній розвиток української нації, сприяти захисту української мови і культури, традицій, історичної пам’яті тощо.

Згідно із зазначеними принципами, основними цілями гуманітарної політики є: посилення громадянської самобутності; створення належних умов для реалізації права на освіту, свободу віросповідання; збереження історичної та культурної спадщини для її подальшого використання в освітніх та виховних цілях; передача з покоління в покоління цінностей, норм, традицій, звичаїв та прикладів поведінки, які є фундаментальними для цивілізації; створення умов для розвитку творчого потенціалу кожної особистості; забезпечення вільного доступу громадян до знань, інформації, культурних цінностей та благ [6, с. 87].

Узагальнюючи основні підходи до визначення сутності гуманітарної політики у системі інформаційної безпеки держави, вважаємо за доцільне під поняттям «гуманітарна політика» розуміти наступне – система заходів, спрямованих на створення умов для розвитку суспільства в гуманітарній сфері, забезпечення соціальної, інтелектуальної та духовної безпеки особистості, а також її самореалізації, реалізації її духовних та інформаційних потреб, збагачення творчого потенціалу та є об’єктивним напрямом загальнонаціональної безпекової політики.

Враховуючи зазначене можемо сформулювати авторське визначення і трактування поняття «гуманітарна політика України як чинника протистояння інформаційній агресії РФ» під яким розуміється стратегічний комплекс заходів, спрямованих на захист національної ідентичності, розвиток культури, освіти, медіа та інформаційної сфери, що використовується для зміцнення суспільної стійкості, формування єдиного інформаційного простору та протидії деструктивним наративам і пропаганді з боку РФ, тобто – це система рішень, за допомогою яких передбачається створення умов для соціально-гуманітарного розвитку суспільства, соціальної, інтелектуальної, духовної безпеки людини, реалізації її духовних потреб і збагачення творчого потенціалу та є об’єктивним напрямом загальнонаціональної безпекової політики.

Отже, головною метою гуманітарної політики України як чинника протистояння інформаційній агресії РФ є максимальне розкриття інтелектуального і творчого потенціалу кожної людини задля забезпечення інформаційної безпеки України, формування системи моральних і культурних цінностей, а також сприяння розвитку національної ідентичності. У сучасних реаліях безпекового середовища довкола України гуманітарна політика має узгоджувати загальнодержавні інтереси з інтересами регіонів і національних меншин, розвивати культурну, мовну та релігійну самобутність українців, формувати українську загальнонаціональну ідентичність, підвищувати освітній, науковий та інформаційно-комунікативний потенціал країни, створювати умови для підвищення культурної активності населення, поліпшувати ментальне здоров'я громадян, формувати психологічну та ідеологічну культури спротиву агресору.

1.2. Політико-правові засади реалізації державної гуманітарної політики під час воєнного протистояння з РФ

Розвиток сучасних держав тісно пов'язаний з рівнем розвитку людського капіталу, що зобов'язує уряди демократичних країн світу зосередитися на створенні та підтримці умов, які сприятимуть розвитку та самовираженню громадян, захисту їхніх прав і свобод, відкриттю людського потенціалу, забезпеченні достойного рівня життя та використанню можливостей кожної особи в суспільстві. Державна гуманітарна політика виступає одним із основних інструментів досягнення цих цілей.

Дослідження політико-правових засад реалізації державної гуманітарної політики включає низку принципів та механізмів, спрямованих на збереження національної ідентичності, інформаційної безпеки й захист прав громадян. Відносини між державою, яка має владу, та громадянським суспільством, носієм ключових моральних цінностей, можуть бути досить складними.

Громадянське суспільство має право вимагати від державних органів влади обґрунтованого підходу до формування та впровадження державної гуманітарної політики [60, с. 85].

Можемо констатувати, що якісні зміни у сучасному українському суспільстві, які відповідатимуть викликам сьогодення, вимагають формування ефективної концепції взаємодії громадянського суспільства із державою, що, зрештою, знаходить своє вираження у ефективній державній гуманітарній політиці.

Реалізацію гуманітарної політики передбачає цілісний підхід до діяльності різноманітних державних органів, що включає адаптацію усіх залучених сторін (особливо керівництва на вищому рівні) до умов і викликів, які виникають у процесі реалізації політики, здатність до координації власних інтересів та створення партнерських відносин. Одиним із ключових принципів та механізмів гуманітарної політики України є збереження національної ідентичності, що реалізується через Конституція України [103], закони України [169-178; 185-200] та спрямовано передусім на захист мовної та культурної ідентичності.

Захист мовної ідентичності є важливим аспектом реалізації гуманітарної політики, оскільки мова є не лише засобом комунікації, а й ключовим елементом культури, історичної пам’яті та національної самобутності. Основними напрямами захисту мовної ідентичності в рамках реалізації гуманітарної політики є: законодавство, що гарантує право на використання рідної мови у різноманітних сферах громадського життя; впровадження мовних квот на телебаченні, радіо та в інших медіа; сприяння розвитку мов національних меншин відповідно до міжнародних стандартів [74; 50]; створення державних програм із підтримки та популяризації рідної мови через систему освіти (починаючи з дитячих садків і шкіл, закінчуючи університетами та науковими установами); викладання мови як обов’язкового предмета для громадян, а також як факультативного курсу для представників етнічних меншин; розвиток наукових досліджень у галузі лінгвістики, зокрема

дослідження мовних процесів, діалектів та історичних аспектів мови; підтримка національної літератури, театру, кінематографу та музики, що використовують державну мову; відзначення пам’ятних дат, пов’язаних із мовою та літературою (День рідної мови, День писемності тощо); створення цифрових платформ, мобільних додатків і словників, що сприяють розвитку мови; державна підтримка перекладів та адаптації світових культурних продуктів на національну мову; популяризація мови на міжнародному рівні через культурні центри, програми обміну студентами, дипломатичні заходи тощо.

Захист культурної ідентичності у контексті реалізації гуманітарної політики держави уособлює певну систему цінностей та фактично є формою життєдіяльності та способом продукування цінностей. Національна свідомість формується завдяки розширенню комунікативних зв’язків ґрунтуючись на загальній культурі. Найважливішою умовою існування нації та етносу як цілісних систем залишаються інтеґруючі функції культури. Позбавте будь-який етнос внутрішніх культурних зв’язків, і він неминуче асимілюється. Важливим компонентом культури є також культурні пам’ятки, які разом з меморіальними місцями та топонімами сворюють символічний простір, в якому існує нація. Такий простір об’єднує спільноту навколо нового політичного чи національного проєкту, виховує модерну національну свідомість.

Держава повинна підтримувати реалізацію стратегій міжкультурної взаємодії, які ґрунтуються на принципах демократії, вважаючи їх ключовим фактором соціокультурного та етнокультурного прогресу суспільства. Такі стратегії сприяють зростанню міжкультурної, міжрелігійної та міжетнічної толерантності, що, в свою чергу, веде до зміцнення національної єдності, здатності суспільства забезпечувати благополуччя своїх громадян, зменшення соціальної нерівності та запобігання розколу в життєвих стандартах [5].

Забезпечення захисту культурної ідентичності вимагає її законодавчого та інституційного підкріплення, особливо у контексті інформаційних викликів, що стоять перед Україною.

З 2014 року в межах культурних інституцій відчутно зросла роль Українського інституту національної пам’яті. Його діяльність стала відповіддю на виклики гібридної війни, зокрема через розуміння важливості історичної пам’яті для національної ідентичності. В умовах посиленої інформаційної боротьби збереження та відновлення національної пам’яті українців набуло значення не тільки в культурній, а й у сфері безпеки. Це визначає ключові напрями роботи інституту, а саме:

комплексне дослідження етапів українського державотворення, поширення цих знань в Україні та за її межами;

організація заходів для вшанування пам’яті учасників визвольної боротьби, діячів Української революції 1917–1921 років, жертв Голодомору 1932–1933 років, масових голодів 1921–1923 та 1946–1947 років, репресій, захисників незалежності та територіальної цілісності України;

дослідження історичної спадщини, підтримка інтеграції до українського суспільства національних меншин і корінних народів;

популяризація української історії та визначних постатей;

боротьба з історичними міфами [58].

В умовах сучасних викликів і відповідно до чинного законодавства головними засадами гуманітарної політики держави у сфері захисту культурної ідентичності вважаються:

визнання культури як основоположного чинника української самобутності;

створення єдиного культурного простору України та збереження її культурної цілісності;

захист культурної спадщини та цінностей, що лежать в основі національної культури;

підтримка гуманістичних ідей і високих моральних орієнтирів у суспільному житті;

гарантування свободи творчої діяльності та культурного самовираження;

захист прав громадян у культурній сфері;

забезпечення рівного доступу до культурних послуг для всіх;

створення умов для розвитку особистості, підвищення культурного рівня та естетичного виховання;

поширення української культури за кордоном і впровадження світової культурної спадщини в Україні, що важливо для протидії російській культурній експансії [187].

Таким чином, можна констатувати, що війна Росії проти України стимулювала посилення державної політики, спрямованої на захист української мови, культури, історичної пам'яті, а також розвиток українського кінематографа, літератури та мистецтва, що є основою національної свідомості та протидії російському культурному впливу.

Національна гуманітарна політика реалізується через низку стратегічних документів, які мають законодавчі підстави та закріплюють загальносуспільні цінності. За словами В. Трощинського, гуманітарний розвиток українського суспільства має спиратися на людину, її свободу, гідність і соціальну справедливість як ключові цінності сучасності [230, с. 107]. Конституція України [103], базуючись на європейських традиціях, визначає людину як найвищу соціальну цінність. Конституційні норми, які регулюють інформаційну політику, культуру, освіту та мову, закріплюють обов'язок держави захищати національні інтереси в гуманітарній сфері, що знайшло своє відображення у відповідних законах, зокрема:

Стаття 10 Конституції України визначає українську мову як державну та гарантує її розвиток і використання в усіх сферах суспільного життя [103]; стаття 11 забезпечує збереження культурної самобутності всіх етнічних груп в Україні [103]; стаття 54 гарантує захист культурної спадщини та свободу творчості у літературі, мистецтві, науці й техніці [103].

У Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [177] стаття 10 визначає такі пріоритети: 1) реалізація мовної політики на основі національних і міжнародних норм, розвиток української мови та захист мовних прав громадян України; 2) сприяння культурному розвитку та творчій

самореалізації особистості; 3) гарантування свободи медіа, доступу до публічної інформації, розвиток інформаційного суспільства; 4) створення суспільного мовлення, підтримка національного інформаційного продукту та захист національного інформаційного простору [177].

Закон «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» визначає напрями державної політики для формування та зміцнення української ідентичності через національно-патріотичне виховання, популяризацію мови, культури й історії, розвиток патріотичної свідомості та громадянської стійкості [192].

Закон «Про культуру» закріплює основні положення державної культурної політики, серед яких: визнання культури як засадничого елемента української самобутності; сприяння розвитку цілісного культурного простору; підтримка гуманістичних цінностей; розвиток професійних творчих спілок і громадських організацій; розширення доступу громадян до культурних благ; популяризація української культури у світі та інтеграція світової спадщини в Україні [187].

Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» визначає порядок використання української мови в державному управлінні, освіті, науці, культурі, медіа, сфері обслуговування тощо, а також встановлює санкції за порушення мовного законодавства. Відповідно до цього закону в Україні запроваджено посаду Уповноваженого із захисту державної мови [176].

Закон України «Про освіту» визначає, що мовою освітнього процесу в навчальних закладах є українська, але допускає використання мов національних меншин за певних умов [191].

Закон України «Про інформацію» містить положення, що регламентують особливості використання української мови в медіа та доступу громадян до інформації українською мовою [185].

Закон України «Про охорону культурної спадщини» регулює збереження пам’яток історії, археології, архітектури та містобудування [193].

Закон України «Про кінематографію» передбачає, що фільми іноземного виробництва мають бути дубльовані, озвучені або субтитровані українською мовою [196].

Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» забороняє символіку комуністичного та нацистського режимів, а також пропаганду тоталітарних ідеологій [178].

Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» визначає порядок збереження документальної спадщини України [189].

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки національного музичного продукту та обмеження публічного використання музичного продукту держави-агресора» посилює підтримку національної музики і забезпечує мотиваційні чинники для міжнародних музиних студій записувати музичні продукти в Україні [170].

Закон України «Про рекламу» забороняє демонстрацію рекламної продукції, яка прославляє збройні сили РФ або виправдовує її збройну (інформаційну) агресію [195].

Кодекс України про адміністративні правопорушення містить статті про відповідальність за порушення мовного законодавства (наприклад, штрафи за недотримання мовних норм у сфері обслуговування) [94].

Доктрина інформаційної безпеки України визначає принципи забезпечення інформаційної безпеки, включаючи: забезпечення вільного обігу інформації та захист національного інформаційного простору; розвиток національної інформаційної інфраструктури та інтеграція у світовий інформаційний простір; формування позитивного іміджу України у світі та донесення об’єктивної інформації про події в країні до міжнародної спільноти [65].

В Україні блокування та обмеження доступу до російських пропагандистських ресурсів здійснюється на основі законодавчих актів, рішень Ради національної безпеки і оборони України про санкції (як персоніфіковані,

так і в різних сферах діяльності держави-агресора) та технічних заходів, що реалізуються операторами зв'язку.

Нормативно-правовою базою системи блокування та обмеження доступу до російських пропагандистських ресурсів є:

– Закон України «Про санкції», який визначає механізми обмежувальних заходів щодо юридичних та фізичних осіб, які загрожують національній безпеці [197].

– Закон України «Про національну безпеку України», який регулює питання кібербезпеки та боротьби з інформаційними загрозами [190].

– Закон України «Про медіа», що розширює повноваження Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення щодо боротьби з дезінформацією [188].

Підтримка національних медіа та громадських платформ, які займаються висвітленням правдивої інформації та контрпропагандою включає виділення державного фінансування та різноманітних міжнародних грантів для незалежних медіа й інформаційних ініціатив, які скоординовуються через Міністерство культури та стратегічних комунікацій України і державні органи, що регулюють діяльність медіа та інтернет-платформ (Національна рада з питань телебачення і радіомовлення).

Зазначені законодавчі акти формують комплексну основу для захисту національних інтересів України у гуманітарній сфері, забезпечуючи розвиток та підтримку національної ідентичності, культури, мови та інформаційного простору.

У сфері державної гуманітарної політики ключову роль повинні відігравати заходи, спрямовані на культурне та духовне збагачення, які є фундаментом для розвитку соціальної відповідальності громадян, підвищення добробуту та створення конкурентоздатного суспільства. Як слушно зауважує І. Розпутенко, без ліквідації духовної бідності неможливо подолати матеріальну бідність, оскільки вона буде знову з'являтися у майбутніх поколіннях [208]. Тільки створюючи умови для виховання особистості як носія національної

ідентичності та забезпечуючи право кожного на втілення соціального потенціалу в рамках загальноприйнятих суспільством гуманістичних цінностей, можна сприяти формуванню нових напрямів гуманітарного прогресу. Зазначений гуманітарний прогрес повинен базуватися на визнанні основоположних прав людини, включаючи право кожної особи на гідне існування, незважаючи на особистісні чи соціальні характеристики. Зрозуміло, що це завдання лежить у площині гуманітарної політики, зокрема в таких її аспектах, як освітня та культурна політика.

Масштабна воєнна агресія Російської Федерації проти України ставить перед урядовими структурами завдання активізувати міжнародну взаємодію у сфері забезпечення інформаційної безпеки. В умовах сьогодення ключову роль у веденні інформаційних воєн відіграють приховані сили, діяльність яких підживлюється ініціативами та фінансовою підтримкою з боку різних країн. Огляд сучасних міжнародних процесів свідчить про необхідність посилення колективної системи інформаційної безпеки, здатної ефективно протистояти сучасним викликам і загрозам в інформаційному середовищі [255].

У цих умовах інформаційна безпека стала пріоритетом державної політики. Інформація стає найважливішим військово-стратегічним ресурсом, не менш, а то й більш важливим, ніж традиційні види озброєнь і військової техніки [161, с. 397]. Можемо констатувати, що стратегія інформаційної безпеки України передбачає використання комплексного підходу до реалізації державної гуманітарної політики, що включає, по-перше, ефективну інформаційну політику як ключовий механізм реалізації державної гуманітарної політики України під час воєнного протистояння з РФ і по-друге, підтримку національних медіа та громадських платформ, які займаються контрпропагандою та висвітленням правдивої інформації.

Державна інформаційна політика формується під впливом економічних, політичних, інформаційних, культурних і глобальних факторів, що визначають динаміку інформаційних процесів у суспільстві. Вони також визначають рівень

інформаційної конфліктності в глобальному інформаційному просторі та прийняття заходів національної безпеки особистості та суспільства.

Державна інформаційна політика спрямована на впровадження відповідних програм для поширення достовірної інформації в інформаційному середовищі, зокрема через підтримку національних медіа й співпрацю з міжнародними партнерами. Метою інформаційної політики є керування інформаційним простором через правові механізми з метою забезпечення громадян доступом до інформації, підвищення ефективності її захисту та використання, сприяння зміцненню інформаційної безпеки [52].

Задоволення та захист інтересів держави, громадянського суспільства та особи є основоположними принципами інформаційної політики. Тому, створення збалансованої та ефективної державної інформаційної політики, заснованої на стратегічному підході та її втілення у вигляді системи захисту національних інтересів, вимагає активного удосконалення системи інформаційної безпеки. Ця система має включати аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища, національні інтереси в інформаційному просторі, потенційні загрози цим інтересам, саму інформаційну безпеку як ключовий елемент для створення умов для їх досягнення, а також розроблені механізми протидії інформаційній агресії [112; 231].

У свою чергу контрпропаганда, особливо в особливих умовах (якими на сьогодні є воєнний стан, а також безперервна інформаційна гібридна війна), є абсолютно необхідним елементом системи державної гуманітарної політики у тих випадках, коли різкі зміни в системі суспільно-політичних відносин не завжди передбачувані, можуть викликати реальну небезпеку порушення існуючої стабілізаційної рівноваги і деструктивних політичних чинників, що забезпечує збереження цілісності соціальної системи. Через контрпропаганду держава забезпечує захист свого населення від деструктивних інформаційних впливів агресора.

Удосконалення державної гуманітарної політики щодо забезпечення інформаційної безпеки та контрпропаганди в умовах гібридної війни, окрім

нормативно-правових та інституційних приписів, передбачає також використання можливостей громадянського суспільства.

Державна гуманітарна політика відіграє ключову роль у забезпеченні легітимності державної влади, втілюючись через стратегічні комунікації. Вона підтверджує право влади керувати суспільством та впроваджувати певні стратегії в рамках забезпечення інформаційної безпеки держави. Зі змістовної точки зору, державна гуманітарна політика представляє собою набір цілей, принципів, інструментів та конкретних дій, націлених на створення умов для всебічного гуманітарного прогресу суспільства, виявлення та розвиток його інтелектуальних здібностей, забезпечення глибокої духовної та творчої самореалізації індивіда, а також необхідної соціальної динаміки в освіті, науці, мистецтві, літературі тощо [36, с. 328].

Гуманітарний аспект інформаційної політики відображається у створенні передумов для реалізації культурних та соціальних прав особи, розвитку її інтелектуальних, творчих та культурних здібностей, зміцнення соціальної єдності на підставі громадянських свобод та демократичних цінностей, боротьбу з ксенофобією, шовінізмом, расизмом та будь-якими видами дискримінації на основі релігії, мови або національно-етнічної приналежності, а також забезпечення доступності національного культурного продукту на внутрішньому та світовому ринках [119, с. 62].

Державна гуманітарна політика у зазначеному контексті повинна заохочувати та підтримувати креативні суспільні практики у сфері гуманітарного розвитку на рівні місцевих громад. Необхідною є ефективна реалізація концептуальних положень національної безпеки у гуманітарному вимірі, що передбачає забезпечення взаємодії різноманітних державних та громадських інституцій, які діють в інтересах держави, для досягнення належного рівня соціальної, політичної, культурної та інформаційної безпеки. Це важливо для реалізації потреб суспільства з урахуванням взаємозалежних критеріїв, які визначають результативність державної гуманітарної політики у формуванні громадянського суспільства [6, с. 125].

У цих умовах держава має активно використовувати цифрові платформи для боротьби з фейками та пропагандою РФ, що включає наступні напрями:

1. Співпраця з технологічними компаніями:

Meta (Facebook, Instagram), YouTube, X (Twitter), TikTok – маркування фейкового контенту, блокування пропагандистських акаунтів;

Google, Microsoft, OpenAI – використання ШІ для виявлення дезінформації;

Telegram – закриття проросійських каналів, блокування бот-мереж.

2. Розвиток державних платформ та ініціатив:

офіційні урядові ресурси та фактчекінгові платформи (StopFake, Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки Міністерства культури та стратегічних комунікацій України);

запуск державних чат-ботів у Telegram, WhatsApp, Viber для перевірки інформації;

створення аналітичних центрів для моніторингу інформаційних атак.

3. Використання Big Data (значного масиву структурованої і неструктурованої інформації, що накопичується та постійно оновлюється використовуючи різні джерела) та штучного інтелекту:

виявлення фейків за допомогою алгоритмів штучного інтелекту;

аналіз великих даних для розпізнавання проросійських мереж і наративів;

моніторинг соцмереж для швидкого реагування на інформаційні атаки.

4. Законодавчі заходи та санкції:

блокування ворожих ресурсів (RT, Sputnik, РИА Новости);

запровадження кримінальної відповідальності за свідоме поширення фейків;

санкції проти осіб і організацій, що займаються дезінформацією.

Контрпропаганда може бути значно ефективнішою у співпраці з міжнародними партнерами, що включає такі напрями: посилення співпраці із ЄС, НАТО, G7, G20 у сфері боротьба з інформаційною агресією РФ; обмін

даними про інформаційні атаки; координація санкцій; спільні програми із розвитку кібербезпеки та інформаційної безпеки.

Підкреслимо, що для ефективної контрпропаганди важливо заохочувати громадян до активної участі у взаємодії з державними інституціями, що вимагає широкого висвітлення в медіа позитивних стимулів такої активності.

Важливо зазначити, що активний розвиток сучасних технологій сприяє впровадженню державних програм для поширення достовірної інформації. Зокрема, діджиталізація політичних комунікацій і політичної участі зумовлює утворення віртуального політичного простору, який у свою чергу впливає й на гуманітарну політику (як прямо на ухвалення рішень, коли йдеться про е-голосування чи підпис електронних петицій, так і на коригування політичного напряму, якщо він зумовлює незадоволення більшості).

Електронний уряд, як сучасна управлінська система, доволі давно функціонує у технологічно розвинених демократіях світу. Уряди цих держав забезпечують населення публічними сервісами онлайн, ефективно взаємодіють, залучаючи громадян до участі у процесах розробки та впровадження суспільно-політичних рішень, у т.ч. і у сфері реалізації гуманітарної політики.

Динаміка розвитку електронного уряду є предметом аналізу різних міжнародних організацій, наприклад, Організації Об’єднаних Націй. Від 2001 року один із структурних підрозділів організації – Департамент з економічних і соціальних питань ООН – досліджує та порівнює тренди функціонування електронного урядування у 193 державах. Традиційно результати дослідження висвітлюються у звіті (United Nations E-Government Survey) [277]. Таким чином, формується комплексна обґрунтована картина рівня розвитку електронного урядування всіх держав-членів ООН.

У даному рейтинзі країни, що входять до складу ООН, ранжуються за величиною значення отриманого ними комплексного показника, який аналізує здатність і перспективи національних державних органів у застосуванні ІКТ для забезпечення населення публічними сервісами. Насамперед, досліджується

політика розвитку електронного уряду в цілому, а також в окремих галузях, зокрема і у сфері гуманітарної політики.

Звіт ООН за 2022 рік стверджує, що цифрові технології дедалі більше стирають межі між фізичною, цифровою та біологічною сферами та швидко змінюють спосіб життя, роботи та спілкування людей. Яскравим прикладом є державний сектор. З точки зору політики, інституцій, стратегій та інструментів, більше немає чіткого розмежування чи поділу між урядом та електронним урядуванням, що, за умови розвиненого громадянського суспільства, може сприяти реалізації гуманітарної політики [277].

Аналізуючи як здійснюється гуманітарна політика в контексті забезпечення інформаційної безпеки, варто звернути увагу на досвід зарубіжних країн. Наприклад, у Стратегії національної безпеки Сполучених Штатів Америки з самого початку підкреслюється важливість об’єднавчої ролі «історії, культури, переконань та принципів». Далі, у детальному описі та переліку ключових заходів у сфері реалізації національної безпеки, знаходимо згадки про гуманітарні аспекти: освіту та науку, культуру та культурну спадщину, релігію, цінності та інше. Особлива увага приділяється значенню державної політики в галузі науки та інновацій, необхідності підтримки наукових досліджень та розробок, забезпеченню сучасної STEM-освіти (Science, Technology, Engineering and Mathematics; українською – наука, технології, інженерія, математика) та захисту інноваційного потенціалу національної безпеки для забезпечення економічного процвітання [85, с. 4].

У Стратегії національної безпеки Республіки Польща акцентовано увагу на важливості збереження національної ідентичності та культурної спадщини як одного з основних національних інтересів, акцентується на створенні безпечних умов для розвитку людського та соціального капіталу. Також у зазначеному документі обговорюються соціально-гуманітарні аспекти, включаючи створення умов для духовного та матеріального розвитку нації, наданні нематеріальної підтримки системі національної безпеки, захисту та

зміцненню національної ідентичності, освіти, медіа, культурної, історичної та наукової політики як елементів, що сприяють безпеці [206].

У країнах Європейського Союзу, включаючи Італію, Францію, Польщу та Німеччину, управління гуманітарною сферою здійснюється через органи місцевого самоврядування або відповідні установи. Ці органи представляють інтереси конкретної спільноти та враховують її потреби у своїй діяльності. Особливої уваги заслуговує підхід Франції, де в умовах ринкової економіки було розроблено систему державного меценатства над гуманітарною сферою. Міністерство культури Франції виступає з фінансовою підтримкою як для органів місцевого самоврядування, так і для культурних організацій різної форми власності, які займаються реалізацією різноманітних гуманітарних проєктів [43, с. 60-61].

У контексті північноамериканського підходу до державного управління у сфері гуманітарної політики, можемо зазначити, що у Сполучених Штатах ця діяльність не координується одним централізованим органом (департаментом). Замість цього, існує множина державних організацій, кожна з яких розпоряджається власним бюджетом. Додатково, функціонує спеціалізоване державне агентство, фінансування якого забезпечується за рахунок місцевих податків та інших доходів. У США державна підтримка гуманітарної політики розподіляється на три рівні: федеральний (всенаціональний), регіональний (кожен окремий штат) та місцевий. В центрі уваги гуманітарної політики перебуває мистецтво та гуманітарна сфера (соціальні науки, мистецька критика, освіта і т.д.), причому мистецтво потребує обов’язкової підтримки, а гуманітарні науки – вибіркової. Метою американської гуманітарної політики є сприяння мистецтву та гуманітарним наукам без обмежень за напрямом чи стилем, а також створення умов для мирного співіснування різних етнічних груп, які проживають у країні. Держава не бере на себе зобов’язання з утримання, а зосереджується на фінансовій підтримці (на кшталт аутсорсу) проєктів реалізації гуманітарної політики [246]. Інший ключовий аспект американської моделі полягає у наявності різноманітних джерел фінансування.

Більша частина коштів для підтримки цієї політики походить з приватних джерел, таких як внески від окремих осіб або організацій (фондів).

У стратегічних документах з питань забезпечення національної безпеки інших іноземних держав також присутні розділи, які охоплюють різноманітні гуманітарні аспекти.

Враховуючи світовий досвід та актуальні процеси становлення громадянського суспільства, можна виділити основні напрями та пріоритети розвитку гуманітарної політики:

- культурна політика: сприяння гармонійному духовному зростанню особистості й суспільства, забезпечення можливості для широкого доступу до культурних послуг, а також гарантування свободи творчості;

- політика у науковій сфері: формування науково-дослідницьких потреб держави, розвиток інтелектуального потенціалу, створення сучасної системи наукової та технологічної політики, її інтеграція до світового наукового середовища, підняття авторитету науки та поглиблення взаємодії між наукою та економікою;

- політика у галузі освіти: створення умов для доступності освіти, всебічного розвитку освітніх напрямів, які є базою для культурного, соціального та економічного розвитку, збереження здобутків української освітньої системи, впровадження кращих міжнародних практик та розширення освітнього простору в Україні;

- політика у сфері охорони здоров’я: забезпечення виконання законодавчих актів, які гарантують надання якісної та доступної медичної допомоги, впровадження нових фінансових і управлінських моделей у сфері охорони здоров’я, а також створення умов для популяризації здорового способу життя;

- релігійна політика: захист прав і свобод громадян, їхніх релігійних переконань та діяльності, забезпечення рівності всіх релігійних організацій, узгодження інтересів держави, суспільства та церкви у процесі формування

моральних цінностей і духовного розвитку, а також створення сприятливих умов для діяльності різних релігійних конфесій;

- політика у сферах туризму, спорту та фізичної культури: сприяння задоволенню потреб громадян у фізичному та духовному розвитку, стимулювання внутрішнього та зовнішнього туризму, а також створення конкурентоспроможного туристичного продукту України на світовому ринку;

- політику у сфері забезпечення національної безпеки: формування в населення і суспільних суб'єктів таких світоглядно-ціннісних орієнтацій, які створюють усталені мотивації для підтримання національної ідентичності та готовновності до спротиву агресору.

Як наслідок, у сучасних розвинених країнах світу сформувалися три основні моделі взаємодії держави зі сферою гуманітарної політики, які відрізняються за ступенем державного втручання в процеси гуманітарного розвитку та за розміром недержавної допомоги суб'єктам його реалізації:

1. Американська модель, яка еволюціонувала, спрямована на децентралізоване фінансування, у якому пожертви та громадські організації відіграють провідну роль у фінансуванні гуманітарної сфери. У таких умовах культивується висока індивідуальна продуктивність заходів реалізації гуманітарної політики.

2. Французька модель передбачає потужну і досить централізовану державну підтримку реалізації державної гуманітарної політики.

3. Польська модель передбачає гнучку державну підтримку гуманітарної сфери, при цьому бюджетні кошти розподіляються через автономні неурядові та напівдержавні установи. Це означає, що держава виділяє конкретні кошти на розвиток гуманітарної сфери, але не бере участі в їх розподілі [96].

Кожна з розглянутих моделей характеризується власним типом взаємовідносин держави і гуманітарної сфери, тому кожна з моделей працює на основі власних принципів, серед яких важливе місце посідає принцип відкритості та прозорості.

Говорячи про особливості взаємодії держави зі сферою гуманітарної політики в України можемо констатувати, що історично наша держава більше тяжіє до польської та французької моделей. Проте в умовах правового режиму воєнного стану, який був упроваджений після широкомасштабної збройної агресії РФ 24 лютого 2022 року, контроль держави над гуманітарної сферою країни значно посилився. Зокрема відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» [190] уряд визначає ключові напрями державної політики у сфері безпеки, включаючи захист інформаційного простору від зовнішніх загроз та впроваджує такі заходи:

1. Блокування російських пропагандистських ресурсів:

– рішення РНБО та укази Президента України регламентують санкції проти інформаційних ресурсів РФ, які поширюють дезінформацію та ведуть інформаційну війну;

– блокування російських медіа та інтернет-ресурсів (РИА Новости, RT, Sputnik, Lenta.ru, ВКонтакте, Одноклассники тощо);

– контроль діяльності проросійських медіа та бот-мереж, які поширюють ворожу пропаганду через соцмережі та месенджери.

2. Протидія кібератакам:

– розвиток кібербезпеки в межах діяльності Державної служби спеціального зв’язку та захисту інформації (Держспецзв’язку) та Національного координаційного центру кібербезпеки (НКЦК);

– моніторинг та відбиття кібератак на критичну інфраструктуру, зокрема державні сайти, банки, енергетичні об’єкти;

– співпраця з міжнародними партнерами (ЄС, НАТО, США) у сфері кіберзахисту.

3. Боротьба з дезінформацією:

– Центр протидії дезінформації Ради національної безпеки і оборони України – аналіз інформаційних загроз та викриття ворожої пропаганди;

– фактчекінгові ініціативи (StopFake, VoxCheck, EUvsDisinfo) спростовують фейки та маніпуляції;

– регулювання діяльності медіа та соціальних мереж, відповідно до Закону України «Про медіа» [188], для зменшення впливу проросійських наративів.

Поряд із збереженням національної ідентичності вагомим механізмом реалізації державної гуманітарної політики України під час воєнного протистояння з РФ є захист прав громадян. Сучасна система міжнародних стандартів у сфері реалізації державної гуманітарної політики включає загальну декларації прав людини [80], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [126], Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [127], які, разом узяті, утворюють Міжнародний білль прав (або Хартію прав) – міжнародний каталог фундаментальних людських прав та свобод. На європейському рівні аналогічні за значимістю Конвенція з людських прав і Соціальні хартії [100].

Зазначені нормативно-правові акти встановили природні та непорушні права особи та соціальної спільноти у різноманітних сферах життєдіяльності. Це передбачає розширення можливостей для індивідуального розвитку особи без втручання держави у приватне життя (але з активною участю громадян у суспільно-політичному процесі) та з додатковими соціальними обов’язками.

Згодом відбулося розвиток і закріплення так званих прав і свобод третього покоління – солідарних (колективних), що призвело до зміни нормативно-правових механізмів, які використовуються державами у своїх правових системах для поступового впровадження універсальних стандартів життя особи відповідно до досягнутого рівня розвитку людства. Це, перш за все, стосується міжнародних актів, спрямованих на захист громадян від неправомірних дій державних органів і посадових осіб, а також захисту вразливих груп населення.

Україна долучилася до більшості з цих міжнародних документів, ратифікувавши міжнародні угоди або включивши їх безпосередньо до вітчизняного законодавства.

Серед установчих договорів першорядне значення мають сконсолідовані між собою Договір про заснування Європейської Спільноти (або Римський договір про ЄЕС) 1957 р. та Договір про Європейський Союз (або Маастрихтський договір) 1992 р., що охоплюють зміни й доповнення до договорів про європейські об'єднання, більш відомі як Амстердамський 1997 р., Ніццький 2001 р. та Лісабонський 2007 р. договори [64; 102].

Зазначені міжнародні стандарти закріплені у наступних положеннях Конституції України [103]: в ст. 3 (людина визнається найвищою соціальною цінністю, а її права та свободи є основоположним джерелом державної влади); ст. 5, 7, 38 (народ є носієм суверенітету, здійснює владу безпосередньо та через органи державної влади й органи місцевого самоврядування); ст. 15, 34, 36, 40, 54 (суспільне життя ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності; кожному гарантується свобода думки й слова, доступу до інформації та обміну нею, об'єднання в політичні партії і громадські організації, вільне вираження своїх поглядів, інтересів та творчих здібностей); ст. 32 («ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя»); обмеження щодо здійснення цих прав та свобод установлюються тільки Конституцією і законами України.

Окрім конституційних норм, правовою основою захисту населення в Україні, зокрема і в умовах війни, є:

– закони України: «Про громадські об'єднання» [172], «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [194], «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [169], «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [177], «Про доступ до публічної інформації» [173];

– постанови Кабінету Міністрів України: «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [175], «Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації

державної політики» [154]; «Порядок проведення консультацій органів виконавчої влади з представницькими органами корінних народів України» [155]; «Концепція розвитку громадянської освіти в Україні» [201] тощо.

До центральних органів виконавчої влади, які відповідають (у межах компетенції) за здійснення державної гуманітарної політики належать: Міністерство культури та стратегічних комунікацій України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство молоді та спорту України, Міністерство з питань тимчасово окупованих територій України, Міністерство оборони України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство освіти і науки України та Міністерство у справах ветеранів України.

Необхідно підкреслити, що зростаюча небезпека від інформаційної агресії, яка має на меті підрив національної ідентичності українців, вимагала оновлення законодавчої бази з урахуванням новітніх викликів та загроз. Відповідно, втілення гуманітарної політики згідно з діючими нормативно-правовою базою доручено Кабінету Міністрів України в цілому, проте ключову роль у системі центральних органів виконавчої влади, відповідальних за розробку та впровадження цієї стратегії, відіграє Міністерство культури та стратегічних комунікацій України (МКСК), яке має широкий спектр регуляторних та наглядових повноважень. Згідно з Антикорупційною програмою на 2023-2025 роки, МКСК відповідає за розробку та реалізацію державної політики у сферах культури, впровадження державної мовної політики, просування України на міжнародному рівні, розвитку державного іномовлення, а також захисту інформаційного суверенітету (зокрема, управління комплексами майна державних підприємств, таких як «Мультимедійна платформа іномовлення України» та Українське національне інформаційне агентство «Укрінформ»). Крім того, міністерство реалізує державну політику, що охоплює напрями відновлення та збереження національної пам'яті, підтримки мистецької сфери, збереження культурної

спадщини, розвиток музейної діяльності, а також регулює процеси переміщення культурних цінностей через кордони [3].

Серед ключових установ культурної сфери, що забезпечують регуляторну роль у секторі телебачення, радіомовлення, інформаційної та видавничої діяльності, виступають Державний комітет телебачення і радіомовлення України та Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення.

У цьому контексті, формування державної гуманітарної політики здійснюється не тільки державними органами, але й громадянським суспільством через діяльність громадських організацій. Зазначене вимагає ідентифікації та класифікації інтересів еліт, аналізу політичних, економічних та інших структур, створених і використовуваних елітами для ефективної реалізації своїх цілей, а також визначення механізмів і технологій відкритого та прихованого лобіювання в органах державної влади та управління [321].

Протягом останнього десятиліття, особливо з початком повномасштабної російської агресії, Україна зіткнулася з безпрецедентною інформаційною агресією з боку РФ в гуманітарній сфері. Ця атака спрямована на маргіналізацію української ідентичності через заперечення онтологічного статусу самої українськості з її унікальною культурою, традиціями, мовою тощо. Заперечення національного самовизначення України стало трендом сучасного російського політичного дискурсу, використовуючи різні методи та рівні репрезентації – від заяв російських політичних лідерів до замовної діяльності наукових та псевдонаукових центрів і широких пропагандистських кампаній російських медіа, спрямованих як на внутрішню, так і на зовнішню аудиторію з акцентом на меншовартості України і несамодостатності українців [274].

У даному випадку гуманітарна агресія, на відміну від збройної, є набагато менш помітною. Як правило, вона розтягнута не тільки в часі і просторі, але й у формах. Між тим вона переслідує чітку мету – ліквідацію національної ідентичності. Україна і українці мають бути знищені не фізично, а морально [157, с. 83].

Показовим прикладом впливу інформаційної агресії є російська пропагандистська діяльність, яка формує образ сучасної Європи як морально деградованої цивілізації. У межах цієї інформаційної стратегії російські медіа систематично поширюють меседжі про нібито неминучий перерозподіл біженців з країн ЄС до держав Східного партнерства. Одним із центральних напрямів дезінформації є дискредитація політичного керівництва країн-членів ЄС. Окрім цього, активно нав'язується теза про недосяжність членства в ЄС для пострадянських країн, водночас підкреслюється залежність ЄС від Сполучених Штатів Америки. У пропагандистських наративах ЄС нерідко подається як структура, що або толерує корупційні режими, або безпосередньо втручається у внутрішні справи окремих країн. Російські інформаційні кампанії спрямовані на дестабілізацію взаємин між країнами Східного партнерства та їхніми європейськими сусідами, зокрема через трансляцію повідомлень про потенційні територіальні претензії з боку Румунії чи Угорщини щодо України. Також здійснюються спроби дискредитувати держави Балтії, Румунію та Болгарію як економічно слабкі ланки ЄС, при цьому наголошується на нібито аналогічній перспективі для країн Східного партнерства у разі їхньої інтеграції до ЄС.

Також варто підкреслити значущість гуманітарної сфери як ключового елемента стратегії забезпечення інформаційної безпеки. Це виражається у цілеспрямованому впливі на повсякденне життя людей з метою його покращення в інтересах всіх учасників цього процесу [285]. Таким чином, гуманітарна безпека оцінюється через призму людського розвитку, який слугує основою для економічного, соціального, гуманітарного та культурного прогресу суспільства. Отже, прогрес у гуманітарній сфері в значній мірі залежить від успішності реформ у сферах охорони здоров'я, освіти та культури, а також від здатності уряду та громадянського суспільства об'єднуватись заради досягнення цілей державної гуманітарної політики, створюючи ефективні механізми для забезпечення людського розвитку.

Ефективність державного управління гуманітарною безпекою значною мірою зумовлена впливом таких факторів, як культура, історія, мова, політична

і правова свідомості тощо. Ці фактори впливають на зміну характеру управлінських взаємовідносин, сприяючи подоланню дезорганізації та дисбалансу в суспільстві, які призводять до кризи в гуманітарній сфері. У сучасних умовах гуманітарна безпека повинна стати ключовим напрямом у державному управлінні, як на національному, так і на локальному рівнях, адже вона визначає основні смислові орієнтири для суспільства та індивіда, сприяє зміцненню духовно-моральних цінностей, культури, колективного несвідомого нації та інше [220, с. 250].

Гуманітарна безпека є неперервним процесом, а не кінцевим станом. В контексті глобальних викликів для гуманітарної безпеки, виникають також загрози іншого масштабу. Серед них – збільшення ризику конвенційних і гібридних війн та конфліктів. В такій ситуації важливу роль відіграє міжнародне гуманітарне право, яке встановлює обмеження на методи ведення війни. Проте, хоча держави можуть бути підписантами Женевських конвенцій [79], недержавні актори, які зараз беруть участь у багатьох збройних конфліктах, часто свідомо ігнорують правила міжнародного права.

Відповідно сьогоднішнє завдання гуманітарної безпеки полягає у захисті інноваційного розвитку людської громади, яка здатна відповідати на виклики невизначеності в суспільстві, забезпечувати безпеку особистості та протидіяти загрозам життю кожної особи, сприяти повноцінному виконанню громадянських обов’язків. У мультинаціональній державі ця потреба є особливо важливою, а розробка та підтримка гуманітарної безпеки як на регіональному, так і на міжнародному рівні стає важливим завданням для у контексті реалізації як гуманітарної, так й інформаційної політики держави [6, с. 204].

Українська держава здійснює діяльність, спрямовану на підтримку гуманітарної безпеки, яка може викликати і чимало дискусій. Поточне керівництво країни розуміє важливість оновлення підходів до безпеки, проте воно більше схильне до постійного оновлення міжнародних безпекових

концепцій, аніж до радикального «перезавантаження» власної системи інформаційної безпеки.

В Україні гуманітарна безпека, у найкращому випадку, може слугувати додатковим елементом, але навіть це має свої переваги, адже призводить до актуалізації різних аспектів безпеки та їх міждисциплінарного вивчення. Очевидно, що специфічні способи застосування принципів гуманітарної безпеки у внутрішній політиці країни в значній мірі залежатимуть від креативного потенціалу осіб, які її формують та приймають стратегічні рішення. Погіршення особистої та гуманітарної безпеки безпосередньо впливає на стабільність внутрішньої політики держави.

Варто зазначити, що концепція гуманітарної безпеки, запропонована ООН, виходить із взаємозв'язку між гуманітарною безпекою та рівнем людського потенціалу [300], що, зрештою, впливає і на трансформацію підходів до реалізації гуманітарної політики.

Можемо припустити, що у сучасній системі гуманітарної політики основними елементами розвитку людського потенціалу стали охорона здоров'я та освіта, які відіграють ключову роль у реалізації завдань усіх напрямів державної гуманітарної політики. Власне тому економічно розвинені країни вважають охорону здоров'я та освіту основною умовою для забезпечення гуманітарного розвитку держави.

У світлі останніх реформ, які надають більшого значення соціальному партнерству та підкреслюють індивідуальну відповідальність особи за власний добробут та прогрес суспільства, фокус переміщується з централізованого управління на децентралізацію владних повноважень із розширенням значення місцевого самоврядування. Зазначене спонукає спрямовувати фокус державної гуманітарної політики на реалізацію наступних завдань:

інтенсифікацію використання людського потенціалу для задоволення соціальних потреб і стимулювання гармонійного суспільного розвитку;

впровадження концепції людиноцентризму у всі аспекти організації державної і місцевої влади;

створення та втілення державної стратегії, спрямованої на підтримку людського розвитку через визнання людини як найважливішого елемента розвитку суспільства.

В умовах війни Україна забезпечує правовий захист своїх громадян (відповідно до Конституції, національного законодавства та міжнародного гуманітарного права) що передбачає:

1. Право на інформацію. Держава гарантує громадянам доступ до правдивої інформації про ситуацію в країні через офіційні джерела та відповідно до Закону України «Про інформацію» (РНБО, Офіс Президента, Міністерство оборони України, Міністерство культури та стратегічних комунікацій України). Законодавство також передбачає кримінальну відповідальність за напади на журналістів. Робота воєнних кореспондентів регулюється особливими правилами, включаючи акредитацію у ЗС України [185].

2. Право на освіту. Закон України «Про освіту» передбачає дистанційне навчання для дітей, які перебувають у зонах бойових дій або за кордоном; спрощені процедури вступу до закладів вищої освіти для переселенців і військовослужбовців; психологічна підтримка для учнів та вчителів. Також значного розповсюдження набула міжнародна підтримка освіти українців через фінансування партнерами різноманітних грантів та стипендій для українських студентів за кордоном (Erasmus+, польські та німецькі програми підтримки) [191].

3. Доступ до культурних благ: законодавчий захист пам’яток від руйнування під час війни (співпраця з ЮНЕСКО); евакуація національних цінностей із зон бойових дій; оцифрування культурного контенту та підтримка українських митців; виставки, концерти, кінопокази за кордоном для підтримки української культури; програми фінансування культурних проєктів від держави та міжнародних партнерів.

4. Адаптація законодавства до міжнародних стандартів гуманітарного права. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово

окупованих територіях» визначає механізми допомоги населенню, спрощене отримання документів та правовий статус для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [174]. Україна переймає міжнародні практики покарання за колабораціонізм та зраду, докази злочинів фіксуються в рамках міжнародних розслідувань (Гаазький трибунал, ООН, МКС), налагоджується співпраця з міжнародними судами для переслідування винних. Україна беззастережно дотримується норм Женевських конвенцій, просуває програми обміну військовополонених за підтримки міжнародних організацій (Червоний Хрест, ООН) та активно надає юридичну, психологічну та інші необхідні допомоги родинам постраждалих від бойових дій [79].

Отже, політико-правові засади реалізації державної гуманітарної політики під час воєнного протистояння з РФ обумовлюються передусім необхідністю захисту національних інтересів, втрата яких загрожує занепадом і припиненням існування держави. Державна гуманітарна політика, особливо в умовах воєнного стану, має значний вплив на зростання соціальної стійкості та згуртованості, консолідації суспільства довкола національної ідеї, а також сприяння спротиву інформаційній агресії. Всеохоплююча реалізація прав громадян є ключовим завданням гуманітарної політики та важливим елементом демократичного процесу, проте в умовах воєнного часу певна частина прав і свобод громадян все ж таки можуть бути обмежені. У такому разі держава має пояснювати суспільству, чому були прийняті ті чи інші рішення, а також за яких умов конституційні права громадян будуть відновлені у повному обсязі.

Висновки до Розділу 1

Виокремлено та узагальнено три підходи до визначення поняття «гуманітарна політика», а саме: інституційний (зосереджується на діяльності державних та недержавних інституцій: уряд, міністерства, міжнародні організації, НУО), національний (розглядає гуманітарну політику як інструмент

формування національної ідентичності, підтримки культурних традицій, мовної політики, збереження історичної пам’яті і розвиток людського потенціалу в межах конкретної держави) та глобальний (передбачає створення механізмів для взаємодії між країнами, сприяє розвитку міжкультурного діалогу).

Сформульовано авторське трактування сутності та змісту гуманітарної політики України як чинника протистояння інформаційній агресії РФ під яким розуміється стратегічний комплекс заходів, спрямованих на захист національної ідентичності, розвиток культури, освіти, медіа та інформаційної сфери, що використовується для зміцнення суспільної стійкості, формування єдиного інформаційного простору та протидії деструктивним наративам і пропаганді з боку РФ, тобто – це система рішень, що мають на меті створення умов для усестороннього гуманітарного розвитку держави, соціально-економічної та інформаційної безпеки суспільства, реалізації духовних потреб і збагачення культурного потенціалу людини та є об’єктивним напрямом загальнонаціональної безпекової політики.

Основними принципами реалізації державної гуманітарної політики як чинника протистояння інформаційній агресії повинні бути: людиноцентрична направленість державної діяльності; відповідальність держави перед громадянами за діяльність у тій чи іншій сфері; забезпечення верховенства права; забезпечення законності; забезпечення народовладдя; розподіл державної влади; децентралізації владних повноважень; забезпечення справедливості; забезпечення рівності та рівноправності громадян; забезпечення соціальної справедливості; забезпечення багатоманітності та багатовимірності громадянського життя; відділення держави та церкви; захист гідності людини; забезпечення невідчужуваності та непорушності прав і свобод людини; забезпечення національного суверенітету; забезпечення екологічної безпеки на території України; підтримка української нації; підтримка національних спільнот, що проживають в Україні; захист та сприяння українській мові; принцип врахування регіональних особливостей.

Станом на сьогодні не існує єдиної універсальної концепції для розвитку державної гуманітарної політики, яка б враховувала її складність, багаторівневість, функціональність, мала би на меті підвищення якості гуманітарного прогресу та безпеки шляхом стимулювання розвитку людського капіталу. Водночас поточна державна гуманітарна політика є ситуативною, несистемною, не включає в себе детального аналізу взаємодій та впливів між її компонентами, що є ключовими чинниками для забезпечення її системності, послідовності, комплексності та завершеності у процесах формування та впровадження.

Враховуючи передові міжнародні практики та тенденції розвитку громадянського суспільства, до сфер гуманітарної політики можемо віднести: культурну політику, політику у сфері науки, політику у сфері освіти, охорону здоров'я населення, релігійну політику, політику у сфері туризму, спорту та фізичної культури та політику у сфері забезпечення національної безпеки.

Політико-правові засади реалізації державної гуманітарної політики у контексті забезпечення інформаційної безпеки держави передбачають створення ефективної системи гуманітарної безпеки, яка передбачає безпосередню координацію державними органами, відповідальними за реалізацію гуманітарної політики, процесів гуманітарного прогресу, включаючи сукупність заходів, які впроваджуються в рамках реалізації стратегії інформаційної безпеки та спрямовані на захист національних інтересів від новітніх викликів і загроз.

Світовий досвід демонструє, що країни, які в періоди глибоких криз вели обдуману та послідовну політику у сфері реалізації гуманітарної політики, швидко та з мінімальними затратами досягали значних результатів у проведенні економічних, політичних та соціальних реформ. Водночас, недостатня увага до гуманітарної політики є характерною рисою країн, які належать до «третього світу».

Згідно з чинним законодавством, реалізацію гуманітарної політики доручено Кабінету Міністрів України в цілому, проте ключову роль у системі

центральних органів виконавчої влади, відповідальних за розробку та впровадження цієї стратегії, відіграє Міністерство культури та стратегічних комунікацій України, яке має широкий спектр регуляторних та наглядових повноважень. До інших центральних органів виконавчої влади, які відповідають (у межах компетенції) за здійснення державної гуманітарної політики належать: Міністерство соціальної політики України, Міністерство молоді та спорту України, Міністерство з питань тимчасово окупованих територій України, Міністерство оборони України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство освіти і науки України та Міністерство у справах ветеранів України.

У сучасних умовах складної воєнно-політичної обстановки в Україні державна гуманітарна політика має бути спрямована на зміцнення позицій держави та громадянського суспільства у сфері забезпечення інформаційної безпеки, як на індивідуальному рівні, так і в масштабах всього суспільства. Основною метою держави в цьому контексті є розвиток громадянської свідомості та ідентичності, що відповідає державним інтересам, сприяє подоланню кризи ідентичності та об'єднує громадян навколо спільної національної ідеї.

Результати викладених у цьому розділі досліджень представлені в авторських публікаціях [157; 158; 161; 162; 166].

РОЗДІЛ 2
МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАГРОЗ

2.1. Організаційно-функціональний інструментарій формування гуманітарної політики як чинника протидії інформаційній агресії

Для гуманітарної політики на сьогоднішньому етапі розвитку суспільства властиве постійне збільшення впливу інформаційної сфери, яка фактично перетворилась на важливий елемент протидії інформаційній агресії. Важливість інформаційної складової для формування та реалізації гуманітарної політики можна пояснити тим, що національні інтереси, ризики, управління цими ризиками здійснюються лише за допомогою інформаційного сектора; право людей на інформацію та, відповідно, повноцінне забезпечення цього права, є головним об’єктом інформаційної безпеки; інформаційний компонент важливий для усіх складових гуманітарної політики, відповідно захист національної ідентичності та забезпечення інформаційної безпеки є ключовим завданням державної гуманітарної політики у контексті протидії інформаційній агресії.

У сучасному суспільстві право на доступність інформації набуває характеру фундаментального права, що у свою чергу обумовлює необхідність удосконалення інструментарію формування гуманітарної політики як чинника протидії інформаційній агресії. При чому модернізація саме організаційно-функціонального інструментарію може дозволити значно підвищити ефективність реалізації гуманітарної політики в умовах воєнного часу.

Першочергову роль в організаційно-функціональному інструментарії формування гуманітарної політики як чинника протидії інформаційній агресії, інформаційним впливам та інформаційним загрозам відіграє забезпечення інформаційної безпеки держави. Відповідно комплексний аналіз проблематики

забезпечення інформаційної безпеки потребує деталізації таких понять як «інформаційна загроза», «інформаційний вплив» та «інформаційна агресія».

Характеризуючи вказані терміни, зазначимо, що відповідно до Стратегії інформаційної безпеки [224] поняття «інформаційна загроза» можна визначити як наявні та можливі фактори, які створюють небезпеку існуванню суспільства та державі в інформаційній сфері; це формування потенційно небезпечної інформації, яка генерує потенціал протидії реалізації інтересів держави. Поняття «загроза» відображає можливість виникнення несприятливих умов технічного, економічного та соціального характеру з нанесенням шкідливих збитків, тобто в будь-якому випадку інформаційну загрозу слід розглядати як сукупність факторів, що не дають реалізувати національні інтереси або ж завдають шкоди в реалізації цих інтересів.

У контексті реалізації державної гуманітарної політики джерела інформаційних загроз можна поділити на зовнішні й внутрішні.

Зовнішніми загрозами можуть бути:

– реалізація недружніми державами концепції інформаційної війни, яка передбачає використання прийомів і засобів негативного впливу на інформаційну сферу України (яскравим прикладом цієї концепції є інформаційно-підривна діяльність РФ, спрямована проти України);

– політично вмотивована діяльність окремих країн, спрямована на підтримку свого домінування у сфері інформаційних технологій і інформаційному просторі, що супроводжується обмеженнями у доступі України до інноваційних інформаційних технологій та штучним створенням її технологічної залежності від таких країн;

– діяльність іноземних спеціальних державних і недержавних служб в інформаційній сфері політичного, розвідувального або економічного характеру, яка шкодить національним інтересам України;

– протиправна діяльність у віртуальному просторі злочинних угруповань, які завдають громадянам і державі економічної шкоди;

– активність міжнародних терористичних чи екстремістських політичних організацій, груп чи окремих осіб в інформаційній сфері, які розповсюджують антигуманну ідеологію, яка розпалює соціальну, культурну, релігійну чи етнічну ворожнечу та дестабілізує суспільство;

– культурна експансія – поширення масового інформаційного продукту, який нівелює чи руйнує національні цінності [98].

Внутрішніми загрозами інформаційній безпеці у контексті реалізації державної гуманітарної політики можуть бути:

– відставання у сфері інформаційних технологій та інформатизації суспільства від розвинених країн, що обмежує економічну конкурентоздатність країни та унеможливлює її входження до світового інформаційного простору на рівноправних засадах;

– недосконалість й негнучкість системи державного управління та відсутність в Україні чіткої політики у сфері інформаційної безпеки;

– відтік висококваліфікованих кадрів у сфері інформаційних технологій (як фізичний, так і віртуальний) за кордон, що стримує розвиток вітчизняної інформаційної сфери та зумовлює технологічне відставання країни [98].

Гібридність як інформаційна загроза гуманітарній політиці має найбільший прояв у сфері захисту національної ідентичності, оскільки безпосередньо впливає на динаміку суспільно-політичних зв’язків та уподобань суспільства та може негативно впливати на суверенітет та державність. Таким чином, цілеспрямоване впровадження деструктивних ідей і альтернативних цінностей в інформаційний простір може створити для населення іншу символічну реальність, що сприймається на рівні масової свідомості як реальна модель світу. Для цього використовуються відповідні гібридні наративи, які містять спотворені уявлення про важливі аспекти повсякденного життя, реакцію на події суспільного значення, стереотипи поведінки, когнітивні конструкції тощо [265, с. 105].

У свою чергу термін «інформаційний вплив» можна визначити як втручання в функціювання та забезпечення інформаційної безпеки держави

шляхом вчинення негативного інформаційного впливу на свідомість людини через мережу інтернет та медіа [23]. Тому важливо розрізняти об'єктивний інформаційний вплив (існує незалежно від діяльності людини), суб'єктивний інформаційний вплив (цілеспрямований вплив створений діяльністю людини), потенційний інформаційний вплив (існує достатньо висока ймовірність реалізації впливу). У свою чергу в сучасних війнах та воєнних конфліктах активно використовуються гібридні інструменти інформаційного впливу саме на гуманітарну сферу суспільства.

На основі поліпарадигмального (комплексного, інтегрального) підходу пропонується розглядати інформаційну агресію як набір дій, які реалізовуються з використанням сучасних інформаційних технологій, з метою заволодіння, знищення або модифікацію інформації, що веде до негативних наслідків, таких як порушення роботи критичної інфраструктури, унеможливлення діяльності державних структур, заподіяння значних економічних збитків, а також спотворення сприйняття реальності через нав'язування певного способу мислення.

Вважається, що «інформаційна боротьба» й «інформаційне протиборство» можуть виступати синонімами «інформаційної агресії», оскільки за критеріями ідентифікації понять якими можуть бути історія, теорія і практика стає зрозумілим, що вони не мають історичних та категоріальних відмінностей і є однаковими з точки зору розгляду їх як політичного і соціального явища [27].

Інформаційна агресія РФ – цілеспрямований акт насильства, який використовується для досягнення експансіоністських завдань державної політики Росії: об'єктами такої агресії є передусім гуманітарна сфера держави. Інформаційна агресія втілюється за допомогою сучасних методів – використанням штучного інтелекту, методів інформаційного та психологічного впливу, поширенням пропаганди та дезінформації тощо.

Невід'ємним атрибутом інформаційної агресії РФ є інформаційна зброя. Вона, на відміну від традиційного озброєння, не передбачає особливих умов

зберігання і не виходить із ладу. Інформаційна зброя – інструмент, який, залежно від спрямування інформаційної війни може виявлятися у певних методах. Збройний арсенал інформаційно-технічної війни програмно-математичний, а зброя інформаційно-психологічної війни вербальна або невербальна, у будь-якому разі – комунікативна.

В умовах глобалізованого інформаційного суспільства, де наявними є конфлікти інтересів, конкуренція та боротьба за владу і впливи, інформаційне протиборство стає однією з форм міжнародного або внутрішньодержавного протиборства в мирний і воєнний час. Воно передбачає сукупність взаємопов'язаних заходів технічного, інформаційного та психологічного характеру, які спрямовані на інформаційний вплив на державу, недержавні організації, сили безпеки і оборони, правову і юридичну свідомість, норми совісті і моралі, направляючи їх у потрібному для агресора напрямі [129, с. 138].

Відповідно до Стратегії інформаційної безпеки [224] інформаційна безпека вважається важливим компонентом системи забезпечення національної безпеки. Тенденції розвитку інформаційного середовища значно впливають і на ефективність реалізації гуманітарної політки [190]. Зауважимо також, що інформаційна безпека служить не лише захисту держави, суспільства і окремих громадян від негативної інформаційної експансії, а й повинна забезпечувати конституційні права людей на свободу пошуку, отримання, поширення, чи зберігання інформації, на конфіденційність персональних даних чи кореспонденції тощо.

В умовах інформаційної війни Україна активно підтримує незалежні медіа, фактчекінгові ініціативи та громадські організації, які займаються висвітленням правдивої інформації та контрпропагандою. Зазначена підтримка відбувається за трьома основними напрямами:

1. Державна підтримка медіа:

- фінансування та гранти (державні програми підтримки медіа у межах бюджетних витрат та міжнародної допомоги; гранти від USAID, ЄС, Ради

Європи на розвиток незалежної журналістики та фактчекінгу; субсидії для регіональних медіа, які працюють у зонах бойових дій);

- законодавчі ініціативи (Закон «Про медіа» [188] сприяє прозорості власності медіа та протидії фейкам; регулювання діяльності пропагандистських ресурсів через санкції РНБО та Нацради з питань телебачення і радіомовлення; спрощений доступ журналістів до офіційної інформації в умовах воєнного стану);

- співпраця з міжнародними організаціями (обмін даними про російську пропаганду з «Reporters Without Borders» (українською – «Репортери без кордонів»), OSINT-ініціативами (Open source intelligence; українською – розвідка з відкритих джерел), Bellingcat; захист журналістів через міжнародні організації).

2. Фактчекінгові ініціативи та протидія дезінформації:

- національні фактчекінгові платформи (StopFake, VoxCheck, Texty.org.ua – перевірка інформації та викриття російських фейків; Центр протидії дезінформації РНБО – аналіз дезінформаційних атак; чат-боти у Telegram для перевірки новин;

- алгоритмічне виявлення фейків (використання ШІ та Big Data для розпізнавання дезінформації; співпраця з IT-волонтерами для аналізу ворожих інформаційних кампаній;

- блокування ворожої пропаганди (заборона російських ЗМІ (RT, Sputnik, РИА Новости) та їхніх клонів; видалення російських ботів та дезінформації у Facebook, X (Twitter), YouTube; робота з Telegram для обмеження проросійських каналів).

3. Громадські ініціативи та контрпропаганда:

- робота у соціальних мережах (ініціативи «Інформаційний спротив», «Детектор медіа», «Повернись живим» – поширення правдивої інформації; флешмоби та кампанії в X (Twitter), TikTok, Instagram для протидії ворожим наративам; кіберспротив (Ukrainian IT Army) – атаки на пропагандистські сайти РФ.

- культурна та дипломатична контрпропаганда (Український інститут, Мінкульт, UCMC – просування України на міжнародному рівні; переклади українського контенту англійською, німецькою, французькою для боротьби з російськими міфами; документальні фільми та розслідування про злочини РФ (Bellingcat, The Guardian, The Kyiv Independent).

З метою забезпечення інформаційної безпеки України Рада національної безпеки і оборони України активно впроваджує санкції проти громадян РФ, бізнесменів, політиків та компаній, які підтримують агресію РФ проти України. Основними видами таких санкцій є блокування активів, обмеження торговельних операцій, заборона в'їзду до України, зупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань та інші заходи, передбачені українським законодавством.

Важливим механізмом реалізації державної гуманітарної політики як чинника протидії інформаційній агресії є освітні та культурні ініціативи у сфері інформаційної безпеки, такі як:

- програми з патріотичного виховання, спрямовані на зміцнення національної свідомості, особливо серед молоді, зокрема:

1) Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання, розрахована до 2025 року, передбачає реалізацію чотирьох ключових завдань. Перше завдання – це формування української громадянської ідентичності шляхом впровадження та утвердження суспільно-державних (національних) цінностей, а також розвитку громадянської ідентичності серед населення України. Друге завдання спрямоване на військово-патріотичне виховання, що передбачає заходи для підготовки громадян до захисту України, сприяння безпеці та обороні держави, а також підвищення престижу військової та спеціальної державної служби. Третє завдання – це формування науково-методологічної та методичної бази національно-патріотичного виховання, яке охоплює заходи з розвитку цілісної загальнодержавної політики у цій сфері. Четверте завдання стосується підтримки та взаємодії органів державної влади

та місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства у питаннях національно-патріотичного виховання [234];

2) популяризація Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») [30];

3) популяризація національної скаутської організації «Пласт» [132];

4) запровадження освітньої ініціативи «Захисник України» (ознайомлення молоді із особливостями забезпечення територіальної оборони України, популяризацію військової служби, української історії, увіковічнення подвигів захисників України тощо);

- розвиток і підтримка національної культури, кінематографії, музики, літератури як засобу зміцнення ідентичності та протидії російському культурному впливу. У контексті зазначеної діяльності вагом роль відіграє Український культурний фонд [233], Державне агентство України з питань кіно [55] та Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти [56], через які фінансуються культурні проєкти, спрямовані на популяризацію української мови, кіновиробництва, видавничої справи, музики, історії і традицій. Верховна Рада України ще у 2017 році встановила обов’язкову частку україномовного контенту на загальнонаціональних телеканалах в обсязі 75% [24]. Також в Україні заборонено показ російських фільмів, що пропагують «русский мир» і трансляції серіалів із акторами, які підтримують збройну агресію РФ проти України.

Для підвищення ефективності зазначених ініціатив органам, відповідальним за реалізацію гуманітарної політики, необхідно активно використовувати сучасні інформаційні технології, а також вітчизняну та міжнародну цифрову інфраструктуру.

Удосконалення організаційно-функціонального інструментарію формування гуманітарної політики передбачає співпрацю з міжнародними організаціями та партнерами з метою посилення стійкості у сфері інформаційної безпеки та протидії дезінформації. Для досягнення цієї мети необхідно виконати наступні дії:

– окреслити сучасні та еволюціонуючі загрози в інформаційній сфері;

– всебічно сприяти стійкості у сфері інформаційної безпеки;

– модернізувати систему координації між державними органами, громадськістю та приватним сектором у сфері протидії дезінформації;

– підвищити ефективність забезпечення приватності та захисту особистих даних громадян.

Україна може співпрацювати з багатьма міжнародними організаціями та партнерами для розвитку гуманітарної політики, забезпечення соціальної стабільності, культурного розвитку та захисту прав людини. Зазначену співпрацю умовно можна розділити на шість основних напрямів, а саме:

1. Організація Об'єднаних Націй (ООН) та її підрозділи:

– ООН – забезпечує підтримання й зміцнення миру, міжнародної безпеки, розвиток співробітництва між державами світу та забезпечення прав людини;

– Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) – сприяє розвитку освіти, науки, культури та збереженню культурної спадщини;

– Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) – розробляє міжнародні стандарти у сфері охорони здоров'я, боротьби з різноманітними хворобами, супроводжує реформи медичної системи;

– Агентство ООН у справах біженців – підтримує внутрішньо переміщених осіб та біженців;

– Міжнародний надзвичайний фонд допомоги дітям (ЮНІСЕФ) – захист прав дітей, освіта, охорона здоров'я дітей.

2. Європейські організації;

– Рада Європи (Council of Europe) – сприяє захисту прав людини, демократії та верховенства права;

– Європейський інвестиційний банк (EIB) – забезпечує фінансування соціальних і гуманітарних проєктів;

– ECHO (European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations, українською – Європейська агенція цивільного захисту та гуманітарної допомоги) – гуманітарна допомога постраждалим від конфліктів та катастроф;

– Frontex (European Border and Coast Guard Agency, українською – Європейське агентство прикордонної та берегової охорони) – реалізація міграційної політики та підтримка біженців на кордонах ЄС;

– EED (European Endowment for Democracy, українською – Європейський фонд за демократію) – протидія радикалізації, сприяння безпеці та просуванні європейських цінностей демократії та індивідуальних свобод;

– Caritas Europe – католицька гуманітарна організація, що працює у сфері соціального захисту та підтримки бідних верств населення;

– Save the Children Europe (врятуй дітей Європи) – гуманітарна організація, яка підтримує дітей у зонах конфліктів, забезпечує їх освітою та медичною допомогою.

3. Міжнародні фінансові інституції:

– Світовий банк (World Bank) – фінансування соціальних реформ, освіти, охорони здоров’я;

– Міжнародний валютний фонд (IMF) – забезпечення макроекономічної стабільності та підтримки гуманітарної політики.

4. Глобальні гуманітарні організації:

– Міжнародний Червоний Хрест (ICRC) – допомога жертвам конфліктів, всебічне медичне забезпечення;

– HRW (Human Rights Watch), Amnesty International – моніторинг дотримання прав людини;

– Transparency International – боротьба з корупцією.

5. Двосторонні партнери:

– США (USAID, State Department, Peace Corps) – фінансування гуманітарних та соціальних проєктів;

– Канада (Global Affairs Canada, CIDA) – підтримка освіти, демократії, прав людини;

– Велика Британія (FCDO, British Council) – підтримка культури, освіти, соціальні ініціативи.

– Німеччина (GIZ, Goethe-Institut) – розвиток професійної освіти, соціальних реформ.

6. Регіональні ініціативи та фонди

– Eastern Partnership (Східне партнерство ЄС) – всебічна співпраця у соціальній сфері;

– Міжнародний фонд «Відродження» – підтримка громадянського суспільства.

Налагодження ефективної співпраці із зазначеними міжнародними організаціями та партнерами передбачає подальшу інтеграцію України у світові ініціативи з інформаційної безпеки та гуманітарної підтримки. Зазначені ініціативи підкреслюють важливість збалансованості державної політики у гуманітарній сфері, забезпечуючи комплексне врахування інтересів держави та громадянського суспільства одночасно. Досягнення такої рівноваги можливе лише тоді, коли держава проводить ціленаправлену політику щодо захисту суспільства і окремого громадянина від небезпечних інформаційних впливів, захищаючи їх від маніпуляцій, селективності або обмежень доступу до необхідної інформації, з одного боку, а з іншого – забезпечує те, що громадяни та суспільство не здійснюють негативного цілеспрямованого інформаційного впливу на державу.

Незмінним залишається той факт, що під час війни значно зменшується роль міжнародного права, включно з такими його елементами, як право міжнародної безпеки, міжнародне гуманітарне право тощо. Також на задній план відсуваються (іноді навіть повністю ігноруються) міжнародні зусилля у боротьбі зі злочинністю, міжнародний захист прав людини, охорона навколишнього середовища, міжнародно-правове регулювання економіки,

науково-технічного та культурного співробітництва, а також деякі інші міжнародно-правові аспекти [35].

Тому поряд із постійним зменшенням ролі міжнародного права, в контексті існуючих викликів і загроз національній безпеці, а також в умовах поточної соціально-політичної ситуації та економічного стану в Україні, вирішальне значення у забезпеченні безпеки країни повинно надаватися розбудові системи національної резилієнтності, важливою частиною якої є гуманітарна стійкість: здатності органів державної влади та громадянського суспільства чинити спротив інформаційній агресії у гуманітарній сфері та забезпечувати виживання держави в кризових умовах.

Зміцнення гуманітарної стійкості країни вимагає забезпечення основних прав і свобод людини, проведення аналізу існуючих проблем та загроз особистісному розвитку, а також пошуку дієвих методів їх подолання передусім через активну діяльність громадянського суспільства. Особливе значення в цьому контексті мають етнонаціональна стійкість, що охоплюють природний приріст населення та міграційні виклики, з якими Україна стикається в нинішніх обставинах [133, с. 245-246].

Отже, головною метою підтримки гуманітарної стійкості є адаптація до загроз та динамічних змін у сфері безпеки з метою забезпечення неперервної діяльності ключових сфер життя суспільства та держави до, під час та після кризових ситуацій. Реалізація гуманітарної стійкості не передбачає повної відсутності загроз, але вимагає постійної готовності до протидії актуальним або потенційним небезпекам та кризам, що зумовлює необхідність не лише протистояти їм, а й адаптуватися до можливості їх тривалої присутності.

Основними рисами національної стійкості є наступне:

– готовність держави та громадянського суспільства до своєчасного реагування на ймовірні виклики і загрози, забезпечення безперебійної роботи органів державної влади та місцевого самоврядування у кризових ситуаціях;

– наявність резервних можливостей (запасу міцності), які можна активувати під час виходу з ладу основних систем, а також наявність альтернативних планів та стратегій для кризових ситуацій;

– спроможність держави та суспільства забезпечити виживання в умовах кризи, адаптуватися до загроз без істотної втрати функціональності, можливість перетворення негативних наслідків на позитивні, використання нестандартних, інноваційних та інклюзивних рішень;

– здатність держави та суспільства протистояти деструктивним інформаційним впливам, запобігати загрозам;

– здатність представників держави та суспільства до навчання, спроможність проводити аналіз проведених дій;

– здатність органів державної влади організовувати ефективну комунікацію із суспільством в умовах кризових ситуацій;

– здатність представників держави та суспільства до об’єднання зусиль з метою ефективної відсічі (спротиву) агресору;

– забезпечення швидкого доступу до ресурсів, їх мобілізація в кризових умовах;

– спроможність держави та суспільства до відновлення безперебійного функціонування ключових сфер життєдіяльності після кризи на рівні, що не є нижчим за докризовий, адаптація до нових умов, що виникли внаслідок кризи, забезпечення розвитку [133; 150; 205].

Ключовими напрямами посилення гуманітарної стійкості України у сучасних умовах мають стати: удосконалення системи охорони здоров’я та просування здорового способу життя, всебічна підтримка та розвиток спорту; збалансування взаємодії між людиною та природою; стимулювання народжуваності, підтримка та розвиток сімейних цінностей; забезпечення доступної та неперервної освіти; створення умов для достойної та ефективної праці; підвищення рівня життя населення шляхом впровадження високих

соціальних стандартів; забезпечення якісних соціальних послуг на основі їх постійного вдосконалення.

Система стратегічних комунікацій виступає ключовим інструментом у підтримці гуманітарної стійкості, дозволяючи, не виходячи за рамки демократичних цінностей та норм, розробляти та впроваджувати єдину стратегію дій державних інституцій через формування і розповсюдження стратегічних наративів. Такі заходи мають бути спрямовані передусім на зміцнення єдності суспільства, підвищення його здатності протистояти можливим загрозам з боку агресора [33].

З точки зору реалізації державної гуманітарної політики пропонуємо розглядати стратегічні комунікації як скоординоване використання комунікативних можливостей держави, таких як публічна дипломатія, зв’язки з громадськістю, військові зв’язки, інформаційних (психологічні) операцій, а також заходи, спрямовані як на просування цілей державної гуманітарної політики, так і на протидію деструктивним інформаційним впливам агресора у гуманітарній сфері. Такі комунікації реалізуються в основному на е-платформах: порталах, офіційних сайтах органів державної влади, офіційних сторінках у соціальних мережах та у формі е-петицій та е-звернень громадян тощо.

Стратегічні комунікації відіграють ключову роль у забезпеченні захисту від інформаційних агресії, що безпосередньо впливає на ефективність реалізації гуманітарної політики в умовах воєнного часу. Важливим аспектом протистояння інформаційній агресії є ефективний процес комунікації, що включає безперервний обмін інформацією між усіма учасниками. Щоб сформувати необхідну реакцію противника, важливим є забезпечення відповідного впливу на зміну противником сприйняття реальності. Зокрема, під час планування операцій, противник аналізує інформацію про суспільно-політичну обстановку, воєнно-економічний потенціал об’єкта агресії. Використовуючи стратегічні комунікації, можна направити цей аналіз таким чином, щоб інформація, яка доходить до противника, спонукала його до

прийняття рішень, які відповідають нашим інтересам. Для того, щоб ухвалити правильне рішення, важливо розуміти механізми формування рішень противника, які базуються на інформації, яку він сприймає як достовірну [34].

Стратегічні комунікації вимагають скоординованого та неперервного обміну зворотнім зв'язком. Щоб стратегічні комунікації були ефективними, необхідно, аби інформація була організована у вигляді якісного та достовірного повідомлення, яке виключає можливість двозначності та знижує ризик неправильного інтерпретування. Контексти, у яких розміщені повідомлення, повинні бути чітко зрозумілі, що є критично важливим у контексті забезпечення інформаційної безпеки. Враховуючи зазначене, стратегічні комунікації включають координацію дій та знаходження компромісів між різними суб'єктами інформаційного впливу в напрямі, необхідному для досягнення завдань цими суб'єктами [37].

Застосування стратегічних комунікацій як інструмента під час формування гуманітарної політики, яка є чинником протидії інформаційній агресії, дозволяє більш гнучко адаптуватися до зовнішніх умов, прогнозувати можливі наслідки ухвалених рішень виконавцями гуманітарної політики, оцінювати імовірні загрози, виявляти неочевидні на перший погляд варіанти дій, системно розподіляти ресурси, потрібні для виконання завдань, налагоджувати внутрішню координацію та комплексно розвивати інституційну пам'ять [168, с. 64].

Отже, стратегічні комунікації включають в себе розробку детального плану дій та сценаріїв, виконання яких повинно відбуватися через застосування як традиційних, так і новітніх каналів, засобів та інструментів комунікації. Центральним елементом організації стратегічних комунікацій є наратив, що сприяє формуванню реальності у спосіб, який вигідний для держави, з метою просування національних інтересів.

З урахуванням вищезазначеного можемо констатувати, що державні інститути та координація їхньої діяльності є вагомим організаційно-

функціональним інструментом формування гуманітарної політики як чинника протидії інформаційній агресії РФ.

Міністерство культури та стратегічних комунікацій України (МКСК) відіграє ключову роль у формуванні стратегії у сфері культури, медіа та стратегічних комунікацій.

Зокрема, з метою формування стратегій у сфері культури МКСК вирішує покладені на нього завдання:

1. Цілеспрямована робота щодо збереження культурної спадщини, яка включає захист та евакуація пам’яток культури в умовах війни, співпрацю з ЮНЕСКО для охорони об’єктів світової спадщини та програми реставрації зруйнованих культурних об’єктів.

2. Популяризація української культури, що включає підтримку українських митців та креативних індустрій, гранти та державне фінансування для культурних проєктів, організацію міжнародних фестивалів, виставок, виступів для просування української культури за кордоном.

3. Культурна дипломатія, що включає співпрацю з Українським культурним фондом, запуск ініціатив із поширення української культури в Європі та США [33].

З метою формування стратегій у сфері медіа та стратегічних комунікацій МКСК вирішує наступні завдання:

1. Регулювання інформаційного простору: боротьба з дезінформацією та поширенням фейкових новин, опрацювання спільно із РНБО санкцій щодо пропагандистських медіа, підтримка незалежних медіа, захист прав журналістів, акредитація воєнних кореспондентів.

2. Розвиток цифрових медіа: державна підтримка онлайн-видань та мультимедійних платформ, розвиток фактчекінгових ініціатив.

3. Координація стратегічних комунікацій: контрпропаганда та протидія дезінформації, моніторинг ворожої пропаганди та інформаційних операцій РФ, блокування антиукраїнського контенту у соцмережах та месенджерах,

формування та координація єдиної стратегії комунікацій державних органів, проведення міжнародних кампаній для висвітлення воєнних злочинів РФ [33].

Варто підкреслити, що МКСК має стати основним центральним органом виконавчої влади, відповідальним за координацію дій у протидії інформаційній агресії в сфері гуманітарної політики. З метою впорядкування та підвищення ефективності такої координації пропонується застосовувати організаційно-функціональний інструментарій реалізації гуманітарної політики у контексті забезпечення інформаційної безпеки, що включає такі складові:

– постійний моніторинг безпекової ситуації;

– аналіз ризиків, виявлення загроз, визначення вразливих місць, оцінка потенціалу та готовності суб’єктів гуманітарної політики до реагування на загрози та кризові обставини;

– запобігання загрозам, зменшення їх негативного впливу і можливих наслідків, а також усунення причин виникнення конфліктів у гуманітарному середовищі;

– забезпечення готовності органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, громадських організацій, громадянського суспільства та населення до реагування на потенційні загрози і кризові обставини в гуманітарній сфері;

– планування заходів і управління кризами, у тому числі розроблення секторальних і організаційних планів стійкості, впровадження уніфікованих протоколів дій для реагування на загрози та кризові ситуації, а також відновлення стабільної роботи ключових сфер суспільного і державного життя принаймні на докризовому рівні;

– чітка координація та взаємодія органів безпекового і оборонного сектору, державних установ, територіальних громад, бізнесу, громадянського суспільства і населення у запобіганні та реагуванні на загрози і кризові явища, а також у ліквідації їх наслідків;

– здобуття і поширення необхідних знань і навичок для зміцнення безпеки і стійкості;

– налагодження та підтримка ефективних каналів комунікації між державними органами та громадянським суспільством;

– розширення міжнародної співпраці у сфері гуманітарної стійкості;

– проактивна комунікація із громадянським суспільством та міжнародними партнерами щодо посилення спроможностей у сфері забезпечення гуманітарної стійкості держави.

Рада національної безпеки і оборони України (РНБО) є ключовим органом, який розробляє та впроваджує заходи для захисту інформаційного простору держави, особливо в умовах війни та гібридних загроз. Спільно із МКСК РНБО здійснює протидію російській пропаганді та фейкам, яка розкривається через: блокування ворожих ресурсів; введення санкцій проти російських пропагандистських медіа (RT, Sputnik, РИА Новости); закриття антиукраїнських Telegram-каналів, пов’язаних із РФ; видалення бот-мереж у Facebook, X (Twitter), YouTube за допомогою алгоритмів штучного інтелекту; фактчекінг та протидія дезінформації; співпрацю з незалежними платформами (StopFake, VoxCheck) для перевірки інформації; підтримку українських медіа та інформаційних кампаній для популяризації правдивої інформації тощо.

Ще одним державним органом, який регулює діяльність інтернет-платформ є Національна рада з питань телебачення і радіомовлення (Нацрада) – державний регулятор, який контролює діяльність українських медіа, забезпечує свободу слова та захищає інформаційний простір від ворожої пропаганди. Нацрада контролює якість та безпеку контенту на телебаченні, радіо та онлайн-платформах, блокує пропаганду та фейки, впроваджуючи санкції проти ворожих медіа, гармонізує законодавство з європейськими стандартами та розвиває національний інформаційний простір, здійснює контроль за виконанням мовних квот (частка української мови в ефірі) тощо.

Проаналізувавши вищезазначені складові елементи організаційно-функціонального інструментарію реалізації гуманітарної політики у сфері

забезпечення інформаційної безпеки пропонуємо авторське бачення послідовності виявлення та реагування на інформаційні загрози державній гуманітарній політиці, яка включає наступні етапи:

1 етап – моніторинг. Характеризується моніторингом повідомлень у медіа з гуманітарної проблематики, їх аналізом та ранжуванням щодо потенційних загроз поширюваної інформації.

2 етап – прийняття рішення. На цьому етапі інституції, відповідальні за реалізацію гуманітарної політики мають приймати рішення, чи потрібно реагувати на подібну інформацію. Зволікання із рішенням також може призвести до негативних результатів.

3 етап – кризове планування. Складається поетапний план реагування на кризу із визначенням осіб, які відповідають за комунікацію із медіа.

4 етап – наративізація гуманітарної політики. Характеризується тим, що медіа розпочинають висвітлювати проблематику кризи інтерпретуючи реальність під власним кутом зору, але не даючи прямої оцінки подіям і особам.

5 етап – комунікація. Характеризується тим, що особи, які відповідають за комунікацію, встановлюють причинно-наслідкові зв’язки виникнення інформаційних загроз.

6 етап – вихід із кризи. Характеризується тим, що інституції, відповідальні за реалізацію гуманітарної політики, через медіа пропонують найбільш оптимальні шляхи виходу із кризової ситуації.

7 етап – оцінювання ефективності. Проведення оцінки ефективності і результативності комунікацій органами реалізації гуманітарної політики з метою врахування успішного досвіду та недопущення типових помилок у майбутньому.

Для успішного протистояння гібридним загрозам у сфері реалізації державної гуманітарної політики слід виділити декілька основних напрямів, а саме:

удосконалення вітчизняного законодавства відповідно до кращих міжнародних практик;

наукові розробки в галузі створення сучасних технологій щодо запобігання несанкціонованим впливам у вітчизняному інформаційному середовищі;

формування фахових груп, які відповідатимуть за протидію кіберзлочинності та кібертероризму;

удосконалення міжнародного організаційно-правового співробітництва для боротьби з кіберзлочинністю та кібертероризмом;

оптимізація механізмів підготовки персоналу у сфері забезпечення інформаційної та гуманітарної безпеки [29; 35; 213].

В умовах воєнного стану в Україні, оновлення стратегій у сфері гуманітарної політики передбачає передусім формування ціннісних орієнтацій та громадянської свідомості відповідно до перспективної моделі організації державної влади, а також популяризація культурного українського контенту, мови, кінематографу, україномовних видань, медіа тощо [16].

Отже, організаційно-функціональний інструментарій формування гуманітарної політики держави як чинника протидії інформаційної агресії є надважливим для забезпечення інформаційної безпеки держави та стабільного розвитку суспільства. Ефективна протидія гібридній інформаційній агресії передбачає використання запропонованої автором послідовності виявлення та реагування на інформаційні загрози державній гуманітарній політиці. Система стратегічних комунікацій виступає як один з найбільш ефективних інструментів у цьому процесі, дозволяючи розробляти та реалізовувати комплексні комунікативні стратегії для державних органів, відповідальних за реалізацію гуманітарної політики, формувати стратегічні наративи, що зміцнюють суспільну консолідацію та підвищують здатність держави і суспільства протистояти деструктивним інформаційним впливам.

2.2. Специфіка реалізації гуманітарної політики у секторі безпеки і оборони України

Актуалізація проблеми забезпечення національної безпеки України набула розвитку у 1990-х роках, одразу після утвердження незалежності нашої держави, коли існували потенційні загрози державному суверенітету і територіальній цілісності новоствореній, але ще слабкій Україні. Із початком Антитерористичної операції на сході України у 2014 році проблематика забезпечення національної безпеки розглядалася через призму розвитку внутрішньо-політичної ситуації у країні. При цьому, вітчизняною наукою було прийнято за основу, що гуманітарна безпека є складовою підсистемою сектору безпеки і оборони України поряд з іншими складовими цієї системи у воєнній, економічній, політичній, інформаційній соціальній, екологічній тощо.

В умовах глобалізації процесів світового розвитку формуються нові загрози для функціонування особистості, суспільства та держави, і Україна вимушена переходити до нової державної гуманітарної політики та спрямовувати свої зусилля передусім на успішне здійснення економічних реформ; зниження гострих соціальних протиріч; захист духовних, інтелектуальних та культурних цінностей; підтримка модернізації армії та потенціалу оборони загалом; захист життя, здоров’я, прав та свобод людини; збалансовану регіональну політику [196].

Подальший аналіз досліджуваної проблематики потребує деталізації поняття «сектор безпеки і оборони». На сьогодні сектор безпеки і оборони включає наступні взаємозалежні складові, а саме: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські об’єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки [190].

До сектору безпеки і оборони Законом України «Про національну безпеку України» [190] не віднесено органи місцевого самоврядування, тоді як Закон України «Про місцеве самоврядування» у статті 36 перераховує повноваження в галузі оборонної роботи, серед яких: «забезпечення організації призову

громадян на військову службу за призовом осіб офіцерського складу та альтернативну (невійськову) службу, направлення для проходження базової військової служби, підготовки молоді до військової служби; сприяння в організації навчальних (перевірочних) та спеціальних військових зборів; забезпечення доведення до підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, а також населення розпорядження керівника місцевої державної адміністрації (військової, військово-цивільної) або керівника територіального центру комплектування та соціальної підтримки про проведення заходів мобілізації чи виклик військовозобов'язаних та резервістів до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки» (стаття 36, пункт 1) [202].

До суб'єктів системи національної безпеки – державних органів належать:

– Президент України;

– Верховна Рада України;

– Рада національної безпеки і оборони України;

– Кабінет Міністрів України;

– Служба безпеки України;

– установи системи державного управління і контролю: служби, комітети, комісії, управління тощо;

– Національний банк України;

– місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Організаційно сектор безпеки і оборони України має забезпечувати комплексний розвиток інтегрованого потенціалу стійкості держави та суспільства загрозам державній безпеці. Зазначений інтегрований потенціал стійкості повинен складатися з наступних потенціалів: духовно-ціннісного, суспільного, політико-ідеологічного, гуманітарного, геополітичного, стратегічно-управлінського, зовнішньополітичного, внутрішньополітичного, державно-управлінського, інформаційного, безпекового, науково-технічного,

економічного. Ключовим з точки зору розвитку суспільства є саме гуманітарний аспект.

Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [177] встановлено ключові засади внутрішньої політики у гуманітарній сфері, а саме основні критерії та принципи втілення зазначеної політики. Сферами державного управління в даному контексті є мовна політика, освітні та наукові ініціативи, культура, духовний розвиток, релігійні, міжконфесійні та національні взаємовідносини, інформаційний сектор, охорона здоров'я, спортивні заходи, міграційна політика тощо. Тому можемо констатувати, що специфіка реалізації гуманітарної політики у секторі безпеки і оборони України полягає в поєднанні інформаційної, освітньої та культурної діяльності з оборонними стратегіями.

Водночас варто акцентувати увагу на потребі зміцнення національної стійкості та протидії загрозам, особливо в умовах гібридної війни та інформаційної агресії Росії, що у свою чергу вимагає чіткого визначення внутрішніх і зовнішніх загроз [133]. Найбільш небезпечними і значущими є внутрішні загрози: політичні кризи, корупція на усіх рівнях влади, розростання сектору тіньової економіки, нестримувана організована злочинність, стагнація економічного розвитку, соціальні деформації та демографічна криза. Найбільш небезпечними серед зовнішніх загроз є поява нових або зміна характеру наявних загроз. Слід також мати на увазі, що явища глобалізації зміцнюють взаємозв'язки та взаємозалежність між зовнішніми і внутрішніми загрозами. У зазначеному контексті класифікують наступні загрози:

а) загроза воєнного характеру. Це – прямий й широкомасштабний збройний напад на країну (воєнна агресія). Така загроза виникла через глибокий антагонізм принципових національних інтересів України та спроби РФ досягнути військово-політичного домінування в регіоні. Час, потрібний для виявлення та протидії загрозі з виключенням фактору несподіваності агресії вважається достатнім, однак його може не вистачити на своєчасне переведення

життєдіяльності країни (передусім економіки) в режим воєнної протидії агресії, тому зовнішньополітичний курс країни залишається незмінним [227, с. 36];

б) загроза гуманітарного характеру. Один з видів таких загроз – силова загроза у гуманітарній сфері, яка виникла внаслідок активізації діяльності незаконних збройних формувань або кримінальних угрупувань, неадекватної чи несвоєчасної реакції на загрозу регіональних держав, що може зашкодити інтересам і безпеці України. Іншими видами таких загроз є великі екологічні й техногенні катастрофи та стихійні лиха, які є високоймовірними, однак важко прогнозованими. Ризик виникнення екологічних чи техногенних загроз підвищується під час експлуатації небезпечних виробництв, використання ненадійного обладнання, слабкого екологічного і технічного державного контролю. До загроз невоєнного характеру слід також віднести економічну слабкість України [216, с. 164].

Наразі Україна знаходиться у перманентних загрозах як воєнного, так і гуманітарного характеру через широкомасштабну збройну агресію РФ.

Протягом війни РФ проти України, керівництво агресора зосередило свої зусилля на виконанні ряду завдань у гуманітарній сфері, які мають на меті наступне:

1. Руйнування екологічного середовища з метою спричинення ситуації повного занепаду, екологічної кризи регіонального чи глобального рівня, що в кінцевому підсумку може призвести до гуманітарної катастрофи в Україні або в Європі [60, с. 37].

2. Знищення цілісності і системності державного управління в Україні шляхом підриву територіальної цілісності, геноциду та депортації цивільного населення, руйнування економічного потенціалу, нівелювання історичної пам’яті, руйнування освітніх та наукових закладів, медичних установ, а також знищення військового потенціалу України.

3. Антиукраїнську державну та військову пропаганду РФ, яка спрямована на:

- підрив єдності українського народу, армії, Української держави у питаннях збройного захисту країни;

- дискредитацію воєнно-політичного керівництва країни та командного складу сил безпеки та оборони України;

- зниження довіри українців до державної влади та ЗС України;

- зниження довіри військовослужбовців ЗС України до ефективності своєї зброї;

- зниження рівня готовності військовослужбовців ЗС України та інших військових формувань до оборони країни;

- створення негативного міжнародного образу України серед країн, що виступають проти політики держави-агресора.

4. Цілеспрямований деструктивний вплив на державно-управлінську та воєнно-політичну еліту України щодо можливості подальшого ведення війни, зокрема спонукання до переговорів (капітуляції).

5. Цілеспрямований деструктивний вплив на державно-управлінську та воєнно-політичну еліту ЄС та НАТО щодо подальшої підтримки України у війні з РФ, зокрема спонукання до зменшення обсягів допомоги Україні під тиском:

- ядерного та енергетичного шантажу;

- наслідків світової продовольчої кризи та міграційних потоків, спровокованих РФ з регіонів активних воєнних дій (наприклад, Сирія, Україна) до країн ЄС;

- загроз з боку РФ щодо можливих воєнних дій проти блоку НАТО, відкриття розширення східноєвропейського та відкриття балтійського театрів воєнних дій [282; 288; 310; 336].

Зростання значення інформації у сучасному світі спричинило збільшення ризиків інформаційної агресії, особливо серед недемократичних держав. Сучасні війни відзначаються переходом від традиційних методів до нетрадиційних. Конвенційні війни в цьому контексті отримали назву

мережецентричних, тоді як нетрадиційні – гібридних. Термін «гібридна війна» почали застосовувати на межі XX і XXI століть [1, с. 56-57].

До 2022 року відсутність цілісної та системної інформаційної політики в нашій державі призвела до того, що сьогодні Україна змушена проводити оборонну інформаційну кампанію, щоб протидіяти інформаційним викликам і загрозам з боку РФ, зокрема і у гуманітарній сфері.

Із 24 лютого 2022 р. з початком широкомасштабної агресії РФ проти України порушення норм міжнародного гуманітарного права, норм і звичаїв війни російською окупаційною армією стали повсякденним атрибутом сучасної реальності. РФ запровадила безпрецедентний терор як щодо власного населення, з метою придушення інакомислячих настроїв, так і на зовнішні аудиторії, з метою зміни соціальних і політичних настроїв в Україні, зменшення підтримки України серед іноземних союзників тощо.

Так, російська пропаганда шириться через офіційні кремлівські канали, такі як Russia Today і Sputnik, які ведуть мовлення і публікують твіти на декількох мовах (із початком широкомасштабної вторгнення це стало робити дещо складніше, оскільки ряд країн заблокували мовлення). Ці канали не лише повторюють прокремлівські тези, але й звертаються до усіх тих, хто підтримує політику РФ за кордоном [1, с. 188].

Гуманітарна політика у секторі безпеки і оборони України має зважати на сучасні способи ведення інформаційних і психологічних операцій, що характеризуються широким простором можливостей інформаційно-психологічної війни: повторенням пропагандистських наративів, інколи ізольованих, логічно нееквівалентних та нераціональних суджень медіа та армією політичних ботів, які покликані впливати на чутливих і довірливих людей (фейки – їх основний інструмент). Частим стало активне розповсюдження дезінформації – дезінформаційна практика покликана спотворити історію: тут і специфічне російське бачення історичної належності Криму, міти про «один народ», «заснування Одеси Катериною II», і стирання

дистанції між війною та миром: від «нас там нет» у 2014 р. до «Захід почав першим» у 2022 р., аби інші засумнівалися у власному правильному розумінні.

У цих умовах на особливу увагу заслуговує Концепція військово-патріотичного виховання як документу Міністерства оборони України, орієнтованого, зокрема, «на формування в особового складу оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, підвищення суспільної значущості та поваги до військової служби, мотивації до набуття ним необхідних компетентностей у сфері безпеки і оборони» [131].

Суб'єктами військово-патріотичного виховання в системі Міноборони є: «Міноборони, Генеральний штаб Збройних Сил України, органи військового управління та командири (начальники) всіх рівнів; вищі військові навчальні заклади, військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, заклади культури, наукові установи, медіа, професійні та аматорські творчі колективи Збройних Сил України» [131].

Об'єктами військово-патріотичного виховання в системі Міноборони є: «військовослужбовці, державні службовці та працівники Міноборони, Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту, розвідувального органу Міноборони, курсанти, студенти та ліцеїсти закладів освіти усіх типів, що належать до сфери управління Міноборони; військові підрозділи та трудові колективи» [131].

Для військово-політичного керівництва стало зрозуміло, що сучасне суспільство залежить від інформаційних і телекомунікаційних систем, що у свою чергу потребує посилення якості підготовки військових фахівців з акцентом на ідейно-патріотичної складову, інформаційну грамотність і здатність розпізнавати та протидіяти інформаційним (психологічним) операціям ворога [123].

На виконання Концепції військово-патріотичного виховання пропонується запровадження спеціалізованих тренінгів з інформаційної грамотності та протидії інформаційним (психологічним) операціям ворога для представників

сил оборони України. Зазначені тренінги є важливим елементом підготовки військових фахівців і мають охоплювати такі напрями:

1. Основи інформаційної безпеки: основи інформаційної гігієни (як розпізнавати фейки, маніпуляції та дезінформацію; методи перевірки інформації (OSINT, фактчекінг, використання надійних джерел); захист персональних даних та конфіденційної інформації в умовах війни.

2. Використання сучасних технологій для інформаційного захисту: інструменти OSINT для збору та аналізу інформації про дії ворога; використання захищених каналів зв'язку; протидія кібератакам і захист від зламу акаунтів у соцмережах.

3. Розпізнавання та аналіз ворожих інформаційних операцій: основні методи інформаційних атак та когнітивного впливу РФ (пропаганда, дезінформування, емоційний тиск, дискредитація командування, створення хаосу); приклади успішних і невдалих інформаційних операцій (із сучасного досвіду застосування сил оборони України); використання соціальних мереж як інструменту інформаційної війни.

4. Упередження впливу інформаційних (психологічних) операцій ворога: створення і поширення правдивої інформації для нейтралізації фейків; робота із громадськістю, медіа, волонтерами для формування позитивного іміджу структур сектору безпеки і оборони; взаємодія з підрозділами інформаційно-психологічної боротьби та кібербезпеки; аналіз реальних прикладів інформаційних атак та способів їх нейтралізації; симуляційні вправи на виявлення та знешкодження інформаційних загроз тощо.

Розвиток ціннісних поглядів та громадянської ідентичності серед військових має базуватися на традиціях історичної пам'яті, починаючи із літописів боротьби Українського етносу за право визначати власну долю та утворювати суверенну держави, включаючи період княжих часів, епоху українських козаків до подій 2004, 2013-2014 роках, Героїв Небесної Сотні, бійців Антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил на Донбасі,

боротьби проти окупації українських територій після широкомасштабної агресії РФ проти України 2022 р.

Зауважимо, що обмеження процесу формування свідомості лише виховними заходами не дозволить досягти повноцінної громадянської позиції. Емоційні впливи, такі як культурологічні та національно-патріотичні, відіграють важливу роль у становленні національних суспільно-державницьких цінностей. Однак, без глибокого розуміння молоддю (та громадянами загалом) фундаментальних суспільно-політичних знань про походження, суть та орієнтири національних цінностей, їхнього зв'язку з історією та майбутнім українського суспільства, ці цінності не зможуть стати стійкими.

Посилення ідейно-патріотичної складової в освітніх програмах підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ) та військових підрозділах закладів вищої освіти (ЗВО) України є критично важливим завданням для зміцнення національної ідентичності та підтримки бойового духу й передбачає:

- вдосконалення навчальних програм: включення передового досвіду російсько-української війни (воєнних традицій, героїчної боротьби за незалежність) до вивчення навчальних дисциплін з воєнної історії, політології, тактики тощо);

- поглиблене вивчення військового лідерства: формування кодексу честі українського воїна на основі козацької доблесті та сучасних традицій Збройних Сил України; навчання офіцерського складу основам моральної підтримки персоналу ЗС України з урахуванням досвіду широкомасштабної війни;

- розвиток військово-патріотичного виховання: організація зустрічей з ветеранами війни, військовими капеланами, родинами загиблих героїв; проведення ритуалів військової присяги та випуску офіцерів у знакових історичних місцях; запровадження військово-патріотичних змагань, подібних до пластунських чи козацьких традицій тощо;

- розвиток інформаційно-просвітницьких ініціатив: використання сучасних медіа та соціальних мереж для створення контенту, що підкреслює

героїзм українських воїнів; випуск документальних фільмів, подкастів та статей про історію та сучасність сил оборони України;

- посилення релігійно-духовного компонента підготовки військових фахівців: взаємодія з військовими капеланами та духовними наставниками для підтримки морального духу; вивчення ролі і місця релігії у воєнній історії та сучасних воєнних конфліктах;

- упровадження досвіду патріотичного виховання у країнах-партнерах: розробка методик патріотичного виховання, що використовуються в арміях країн НАТО; обміни досвідом із ВВНЗ та ЗВО США, Великобританії, Польщі тощо.

Виховання військово-патріотичних цінностей є ключовим елементом формування громадянської ідентичності, представляючи собою складний процес, який потребує спільних зусиль різноманітних державних структур у контексті впровадження політики протистояння інформаційним та психологічним атакам з боку агресора. Для урядових органів України важливим завданням є розробка відповідної Стратегії гуманітарної політики та програм співпраці між Міністерством культури та стратегічних комунікацій, Міністерством освіти і науки, Міністерством молоді та спорту, Міністерством оборони, Міністерством внутрішніх справ, Національною поліцією та іншими відомствами, зосередженими на освітньому та виховному процесі, підтримці національної ідентичності та протидії військовим та інформаційним загрозам у контексті гібридної війни. Пріоритетом є також розвиток міжсекторальної співпраці між владою та громадянським суспільством, що стане основою для ефективного протистояння агресору. З точки зору реалізації гуманітарної політики державі необхідно досягнути такого рівня патріотичного виховання та військової освіти, який би гарантував повноцінне дотримання прав і свобод громадян.

Широкомасштабний напад РФ на Україну став справжнім випробуванням для всієї системи культурної дипломатії, яка існувала станом на початок 2022 року. РФ протягом тривалого часу мала значну перевагу в доступі до зовнішніх

каналів комунікації. Її власні контрольовані медіаресурси, у тому числі ті, що вдало інтегрувалися в міжнародний інформаційний простір, наявність різних організацій та впливових груп, а також суттєвий рівень уваги з боку міжнародної спільноти і звичайних громадян створювали для країни-агресора відчутні переваги. Крім того, використання радянської пропаганди та маніпуляцій, спадщина у вигляді концепції «російськості», яка продовжує впливати на сприйняття на територіях колишнього СРСР, а також залишки імперського мислення посилили прагнення російської інформаційної машини до активного просування своїх інтересів на міжнародному рівні [117].

Водночас Україна опинилася у ситуації, коли комунікація та діалог з іноземними дипломатичними структурами та громадянським суспільством лише почали формуватися у більш системний і цілеспрямований формат. Попередні події, такі як Революція Гідності та окупація АР Крим разом із частинами Донецької й Луганської областей, привертали увагу до проблем України, але не сприймалися настільки серйозно, як на початку 2022 року. За таких умов існувала значна ймовірність, що подібне сприйняття збережеться, адже процес формування «м'якої сили» публічної дипломатії лише розпочався й не досяг потрібної потужності, а використовувати інструменти «жорсткого впливу» Україна не мала змоги через брак ресурсів і недостатню вагу у світовому просторі [46, с. 113].

В умовах російсько-української війни використання культурних заходів для зміцнення солідарності серед населення та підвищення морального духу в армії є потужним інструментом національної єдності та психологічної стійкості. Зазначені заходи спрямовані передусім на популяризацію української музики, мистецтва, кінематографії та літератури серед військових і цивільного населення та включають наступні напрями:

1. Популяризація української музики:

- організація та проведення концертів для військовослужбовців: виступи українських виконавців на передовій, у військових частинах та шпиталях;

- популяризація військово-патріотичних пісень: створення та популяризація композицій, які мотивують, підтримують бойовий дух і зміцнюють національну ідентичність;

- ротація армія ФМ: впровадження українських пісень у щоденне життя військових через офіційні канали.

2. Підтримка українського мистецтва:

- виставки та арт-проєкти: організація експозицій, присвячених сучасним героям, історичним подіям та національному спротиву;

- графіті та мурали: створення патріотичних художніх творів у містах, на військових базах, у госпіталях;

- майстер-класи та творчі ініціативи: залучення військових та ветеранів до арт-терапії через малювання, скульптуру тощо.

3. Підтримка українського кінематографу:

- покази патріотичних фільмів: організація кіносеансів з українськими історичними, документальними та воєнними стрічками у військових підрозділах;

- виробництво нових фільмів: державна підтримка кіно про боротьбу України, героїчні подвиги військових та реальні історії спротиву;

- документалістика про війну: зйомки та демонстрація фільмів про бойові дії, життя військових, роботу волонтерів тощо.

4. Підтримка української літератури

- розвиток військових бібліотеки: забезпечення підрозділів добірками українських книг, зокрема військової публіцистики, історичної літератури та мотиваційних творів;

- популяризація читання серед військовослужбовців: волонтерські ініціативи з передавання книжок на передову, організація літературних зустрічей з відомими письменниками;

- популяризація книг про війну: видання та розповсюдження творів, написаних військовими, журналістами, істориками.

5. Залучення ветеранів до культурних ініціатив:

- творчі майстерні для ветеранів: програми з написання книг, зйомки фільмів, створення артпроєктів для реабілітації та популяризації історій боротьби;

- фестивалі військової творчості: платформи для висвітлення мистецьких робіт військових і ветеранів;

- співпраця театрів із військовими частинами: постановки, присвячені війні, захисникам України, історичним подіям.

6. Використання культурної дипломатії:

- міжнародні заходи: представлення української культури на міжнародних фестивалях, форумах, виставках, донесення через музику, кіно, літературу правди про війну та боротьбу українців;

- залучення діаспори до українських інтересів: організація спільних мистецьких ініціатив з українцями за кордоном для підтримки військових та їхніх родин.

Збереження цілісності та самобутності країни вимагає створення культурно-комунікативного середовища на загальнодержавному рівні, яке підтримується через домінування української мови та розгалужену систему культурних зв’язків, що охоплює всі верстви населення. Комунікація в єдиному мовно-культурному середовищі сприяє національній єдності та формуванню національної ідентичності. Розбудова та підтримка цілісності українського гуманітарного простору повинні стати пріоритетними національними завданнями. Це можливо досягти за умови глибокого суспільного консенсусу та цілеспрямованих зусиль з боку усіх гілок влади, організацій громадянського суспільства та культурно-мистецьких колективів України [63].

Відсутність єдності та координації державних підходів до формування національної ідентичності в сучасних умовах призводить до ціннісного та світоглядного розшарування в українському суспільстві, що сприяє розповсюдженню сепаратистських настроїв. Така ситуація негативно впливає на зміцнення національної єдності України та становить значну загрозу національній безпеці. Реалізація державної гуманітарної політики, заснованої

на національно-культурних та історичних традиціях українців, а також на сучасних соціально-економічних, політичних і соціокультурних реаліях, буде сприяти розвитку національної ідентичності та консолідації українського суспільства.

Однією із важливих форм підтримки національної ідентичності у демократичному суспільстві є співпраця з громадськими організаціями та волонтерами для збереження національної культурної спадщини та історичної пам’яті навіть у прифронтових та окупованих регіонах.

Під громадською організацією ми розуміємо наступне: «добровільне об’єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів» [172]. Найбільшими із таких організацій є:

– Національна спілка письменників України, займається збереженням і популяризацією української літератури, сприяє розвитку української мови та збереженню історичної культурної і духовної спадщини;

– Національна спілка художників України – громадська організація професійних художників і мистецтвознавців яка, серед іншого, опікується мистецькими цінностями (їх збереженням та міжнародним обміном);

– Спілка майстрів народного мистецтва України – громадська організація, майстрів народного традиційного мистецтва, яка, окрім творчості, сприяє відродженню українських мистецьких традицій;

– громадські організації культурно-просвітницького спрямування (наприклад, Всеукраїнське товариство «Просвіта» ім. Тараса Шевченка), що займаються популяризацією серед українців національної ідеї, захистом української мови і надбань національної культури, збереженням історичної пам’яті, що, зрештою, спрямовано на формування у громадян України національної свідомості;

– товариства й громадські об’єднання, асоціації, спілки, земляцтва національних культур що дбають про збереження в Україні культури етнічних меншин;

– громадські організації політико-історичного спрямування (найвідоміша – Всеукраїнська правозахисна організація «Меморіал» імені Василя Стуса), мають на меті захист правових, політичних, соціально-економічних інтересів своїх членів (політв’язнів, репресованих, чи депортованих осіб), пошук, накопичення та систематизацію історичних фактів епохи тоталітаризму, сприяння розвитку демократії, відновлення історичної справедливості тощо;

– громадські організації волонтерського спрямування (наприклад, «Рада волонтерів Міністерства оборони України», що постійно діє як консультативно-дорадчий громадський орган, що забезпечує громадський контроль у Збройних Силах України) до сфери діяльності яких входить як суто волонтерська допомога Збройним Силам, так і просвітницька й гуманітарна діяльність серед цивільного населення;

– благодійна діяльність – «цілями благодійної діяльності є надання допомоги для сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, визначених цим законом а також розвиток та підтримка цих сфер у суспільних інтересах. Суб’єктами благодійної організації є благодійні організації, які утворені та діють відповідно до норм чинного законодавства а також інші благодійники і бенефіціари» [244].

Можемо констатувати, у процесі реалізації гуманітарної політики, особливо в умовах правового режиму воєнного стану й у прифронтових та окупованих регіонах, ключову роль відіграють волонтерські громадські організації (співробітники яких повинні дотримуватися принципу неупередженості та незацікавленості та надання своєчасної допомоги постраждалим під час конфлікту). Безумовно, загальновизнані міжнародні неурядові організації (НУО) відіграють найважливішу роль у процесі надання допомоги постконфліктним суспільствам, але часто на діяльність НУО під час гуманітарних операцій істотно впливають військово-політичні інтереси

провідних держав. Причому практика недавніх конфліктів показала, що НУО поступово делегують свою роль Збройним Силам, задіяним у їх вирішенні [116, с. 91].

Особлива увага реалізації гуманітарної політики має приділятись в регіонах України, які межують із тимчасово окупованими територіями, адже важливу роль відіграє ставлення місцевого населення до війни і сторін конфлікту. На цих територіях треба проводити посилений моніторинг поширення фейків у інтернеті, своєчасно реагувати на такі явища. Зокрема, на тимчасово окупованих територіях загарбники створили досить потужну систему поширення фейкових, маніпулятивних, дезінформаційних повідомлень.

Окрім офіційної пропаганди та інших використовуваних методів, можна виділити декілька категорій учасників інформаційно-психологічної війни, які сприяють більш обґрунтованому поширенню своїх ідей на тлі російсько-українського конфлікту:

1. Це відомі «позитивні» росіяни, які виступають за мир та умиротворення, презентуючи себе спадкоємцями пацифістів часів холодної війни. До них можна зарахувати тих, хто наївно чи щиро (або й ні) вважають, що переговори з РФ дозволять контролювати ситуацію. Вони позиціонують себе як реалісти та прагматики, хоча їхній реалізм обмежується неможливістю протистояти «другій армії світу» (цей політичний міф вже спростований). Їхня пропаганда орієнтована на посів сумнівів у ліберальних цінностях і скасування санкцій для «хороших» росіян, які нібито є жертвами тоталітарного режиму, «не можуть нічого змінити», але не повинні нести відповідальність за дії цього режиму.

2. Це «помірковані» особи, які намагаються балансувати між двома сторонами, для яких недоліки завжди є взаємозамінними, а Захід не завжди правильно поводився з РФ.

3. Також варто згадати тих, чий антиамериканізм і сентиментальна ностальгія за СРСР вдало підтримують лінію інформаційно-психологічної війни [12].

В таких умовах політика національної безпеки України в гуманітарній сфері стає важливим напрямом діяльності держави та суспільства, маючи своє концептуальне підґрунтя, нормативно-правову основу та інституційно-управлінські інструменти для реалізації. Її основні форми базуються на традиціях державної гуманітарної політики, яка пройшла складний еволюційний шлях як в загальноцивілізаційному контексті, так і в межах внутрішніх процесів державотворення. Відповідно рівень ефективності реалізації державної гуманітарної політики дозволяє оцінити й загальний рівень ефективності державного управління у тій чи іншій країні [162, с. 86].

Зміст державної гуманітарної політики та результати її реалізації мають значний вплив на стан національної безпеки, а також охоплюють широкий спектр життєвих інтересів людини – соціальний та екологічний захист, охорону здоров’я, можливості для виховання і освіти дітей, забезпечення культурних і інтелектуальних потреб, а також підтримку творчої самореалізації тощо. Тому державна гуманітарна політика, разом з інформаційною безпекою, є важливою частиною національної безпеки України [91, с. 23].

Сутність гібридного інформаційного наступу РФ в гуманітарній сфері полягає в намаганнях знецінити українську ідентичність, заперечуючи існування українства як окремого явища з власною мовою, культурою, історією, менталітетом, концепцією державності та соціального розвитку. Відмова українській нації в праві на національне самовизначення стала частиною сучасного російського політичного та зовнішньо-політичного дискурсу, що проявляється у різних формах та на різних рівнях – від заяв високопосадовців РФ до діяльності псевдонаукових центрів і масових пропагандистських кампаній російських медіа, спрямованих на українських громадян [213, с. 251-256].

Важливо зазначити, що довготривала присутність російської продукції в українському соціокультурному просторі створювала умови для подальшого поширення та сприйняття гібридних інформаційних впливів і фальшивих новин російської пропаганди. Таким чином, можна стверджувати, що державна гуманітарна політика є одним із основних об'єктів гібридної війни, яка зокрема націлена на досягнення таких цілей:

– впровадження в суспільну свідомість ідей і цінностей, які вигідні ворогу;

– дезорганізація культурної та мовної політики;

– відволікання уваги органів державної влади від ключових проблем гуманітарної сфери на менш важливі питання;

– залякування власного населення через образ ворога;

– залякування супротивника власною владою [35, с. 32].

Деякими авторами справедливо підкреслюється, що культурна дипломатія та підтримка національної ідентичності базується на розгляді людини як центральної проблеми суспільного розвитку та національної безпеки (ліберальна парадигма національної безпеки), тоді як етатичний підхід в центр уваги ставить державу (націонал-соціалістична та комуністична парадигми національної безпеки) [107, с. 280].

Відповідно, усвідомлення важливості гуманітарної політики як на рівні держави, так і на рівні суспільства, з одного боку, та визнання цінності особистості з необхідністю захисту її прав і свобод, з іншого боку, вимагає створення і постійного вдосконалення системи цивілізованого «людиноорієнтованого» державного управління, в тому числі в гуманітарній сфері. Визначення основних пріоритетів держави та вимог суспільства в контексті складових гуманітарної політики дає змогу оцінити ефективність державного управління цією сферою, враховуючи відповідність його результатів сучасним потребам як суспільства загалом, так і окремих особистостей, що є основними користувачами державних послуг [159, с. 185].

В умовах воєнного часу реалізація державної гуманітарної політики має базуватися передусім на ціннісних засадах й відповідати наступним принципам:

– пріоритет національних цінностей;

– захист громадянських прав і свобод;

– безумовне верховенство права;

– баланс між інтересами окремих громадян, суспільства й держави;

– ненасильницькі методи розв’язання внутрішніх проблем;

– об’єктивність оцінок поточної ситуації та вірне прогнозування гуманітарного складника державної політики;

– оперативне реагування на потенційні і реальні загрози;

– збалансованість інструментів, які використовуються для захисту національних цінностей, інтересів і цілей;

– чіткий і прозорий розподіл повноважень органів управління у сфері реалізації державної гуманітарної політики;

– ефективна координації діяльності між органами державної влади, місцевого самоврядування та громадськими інститутами.

Варто відзначити, що регулярна оцінка та оновлення напрямів гуманітарної політики дозволяють впроваджувати превентивні заходи, спрямовані на запобігання та зменшення загроз у гуманітарній сфері, а також мінімізувати ризики виникнення гуманітарних криз, що сприяє посиленню національної безпеки та стійкості.

У контексті широкомасштабної агресії РФ проти України особливо важливо активізувати міжнародне співробітництво у сфері гуманітарної безпеки. З цією метою було створено низку органів, які координують впровадження гуманітарної політики:

1. Робоча група з питань реінтеграції та супроводу після полону при Координаційному штабі Кабінету Міністрів України, яка займається питаннями військовополонених;

2. Координаційний штаб, що організовує обов’язкову евакуацію населення під час воєнного стану (згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 29 липня 2022 року № 854);

3. Координаційний штаб з питань деокупованих територій (відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2022 року № 1021);

4. Координаційний штаб, який займається захистом прав осіб, депортованих або переміщених внаслідок збройної агресії РФ проти України (згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 року № 708);

5. Координаційний штаб, який організовує виїзд громадян України з тимчасово окупованих територій, зокрема АР Крим та Севастополя, через інші країни на територію України та надає допомогу в їх поверненні (згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 2022 року № 1187);

6. Координаційний штаб Кабінету Міністрів України з питань захисту прав дітей у період воєнного стану (згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 року № 302 із змінами) [162, с. 86].

До 2023 року основним органом, що відповідав за впровадження гуманітарної політики у секторі безпеки та оборони України, був Департамент гуманітарного забезпечення Міністерства оборони України. Під його координацією розроблявся орієнтовний алгоритм проведення відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, а також заходів із адаптації та супроводу осіб, які втратили свободу внаслідок збройної агресії проти України.

Після реорганізації апарату Міністерства оборони України у 2023 році на базі Департаменту утворено Управління гуманітарного забезпечення.

Цей підрозділ відповідає за реалізацію державної політики в галузі національної безпеки в воєнній сфері, обороні та військовому будівництві, а також за виконання завдань Міністерства оборони України в гуманітарній та культурній сферах, сприяння утвердженню української національної та громадянської ідентичності, забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків, а також протидії насильству за ознакою статі. Крім того,

він працює над релігійними питаннями в межах Міністерства оборони України, Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту [139].

Основні завдання реалізації заходів державної політики з національної безпеки в гуманітарній сфері в особливий період (період воєнного стану) включають наступне:

– розвиток культури та духовності в Збройних Силах, військово-патріотичне виховання громадян;

– реалізація політики щодо утвердження української національної та громадянської ідентичності;

– підготовка громадян до національного спротиву;

– проведення воєнно-історичної роботи в Міністерстві оборони, Збройних Силах і ДССТ;

– забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків, запобігання насильству за ознакою статі;

– реалізація права громадян на свободу світогляду та віросповідання, співпраця з релігійними організаціями для задоволення релігійних потреб військовослужбовців;

– координація діяльності тимчасових консультативних та дорадчих органів, таких як Громадська рада при Міністерстві оборони України та Міжконфесійна рада з питань військового капеланства [139].

Управління гуманітарного забезпечення Міністерства оборони України брало участь у розробці постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення» [183].

Згідно з Законом України «Про Службу військового капеланства», була створена Служба військового капеланства Збройних Сил України. Основними завданнями цієї служби є:

– організація, координація та контроль за реалізацією заходів, спрямованих на задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців, працівників та їхніх родин у Збройних Силах України;

– нагляд за забезпеченням конституційного права військових та працівників на свободу світогляду та віросповідання;

– організація співпраці з релігійними організаціями;

– надання консультацій військовому керівництву Збройних Сил України з релігійних питань;

– організація відбору кандидатів та підготовка військових капеланів [200].

Відповідно до Закону України «Про соціальний діалог в Україні» у Міністерстві оборони України здійснюється системна робота з галузевою профспілкою шляхом:

укладання колективної угоди, предметом якої є питання оплати і охорони праці, зайнятості, забезпечення соціальних гарантій працівників Збройних Сил України, стабілізації та подальшого розвитку виробництва;

функціонування в Міністерстві оборони України Галузевої двосторонньої соціально-економічної ради;

проведення переговорів (консультацій), узгоджувальних процедур, робочих зустрічей [203].

З метою оперативного вирішення питань соціального захисту працівників Збройних Сил України у складі Галузевої двосторонньої соціально-економічної ради функціонують постійно діючі Комісії з питань виробничо-економічної діяльності, оплати праці, охорони праці, охорони здоров’я та житлово-побутових гарантій.

Згідно з метою партнерства НАТО G0013 «Гендерні перспективи», у Збройних Силах України було створено механізм для впровадження політики рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків, а також для запобігання та протидії дискримінації за ознакою статі [165, с. 84]. Розроблений план заходів для реалізації Національного плану дій щодо виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» до 2025 року. У Міністерстві оборони України та Збройних Силах України створено мережу радників з гендерних питань [82].

З метою максимального використання потенціалу військовослужбовців обох статей для зміцнення обороноздатності України внесено зміни до нормативно-правових актів, які забезпечили:

– закріплення принципу рівності жінок і чоловіків при проходженні військової служби, рівний обсяг відповідальності під час служби;

– доступ жінок до всіх військово-облікових спеціальностей, посад, у тому числі й «бойових», та військових звань;

– доступ до військової освіти всіх рівнів;

– включення гендерних аспектів до нормативно-правових актів Міністерства оборони України, зокрема стратегічних та плануючих;

– врахування гендерних аспектів у системі підготовки та підвищення кваліфікації військових кадрів Збройних Сил України;

– врахування гендерних аспектів під час проведення інспекцій, перевірок та моніторингу питань забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків, запобігання дискримінації, сексуальним домаганням та іншим проявам насильства за ознакою статі;

– впровадження уніфікованих підходів до планування, що передбачають інтеграцію гендерного компонента в освітній процес та адміністративну складову;

– організацію роботи щодо розвитку потенціалу радників з гендерних питань та підвищення кваліфікації особового складу;

– удосконалення системи обліку статистичних даних за статтю та моніторингу гендерної рівності;

– проведення гендерного аудиту для оцінки рівня забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків, виявлення проблем та шляхів їх вирішення, підвищення обізнаності працівників Збройних Сил України щодо гендерного підходу в діяльності;

– створення мобільної групи для вивчення ситуації та збору даних про насильство за ознакою статі та сексуальне насильство [162, с. 86-87].

Зазначимо, що участь у міжнародних програмах НАТО та ЄС є важливим напрямом розвитку оборонного сектору та гуманітарної стійкості України, що дозволяє адаптувати передовий досвід західних країн, інтегрувати новітні стандарти та покращити готовність до сучасних викликів і загроз у гуманітарній політиці безпеки. Зазначена міжнародна взаємодія передбачає:

1. Участь у програмі JMTG-U (Joint Multinational Training Group – Ukraine) – навчання українських військових за стандартами НАТО у співпраці з США, Великою Британією, Канадою та Польщею.

2. Участь у міжнародних військових навчаннях (Rapid Trident, Sea Breeze, Defender Europe) – практичне відпрацювання спільних оборонних операцій з країнами НАТО.

3. Участь у програмі НАТО DEEP (Defence Education Enhancement Program) – модернізація військової освіти та підготовки військовослужбовців за стандартами Альянсу.

4. Співпаця із Європейським фондом миру (EPF) – фінансування військової допомоги Україні, включаючи постачання озброєння та військової техніки.

5. Участь в ініціативі НАТО з розбудови оборонного потенціалу (DCB – Defence Capacity Building) – допомога у модернізації Збройних Сил України та управління військами.

6. Посилення співпраці з Центром передового досвіду НАТО з кібероборони (CCDCOE).

7. Участь у програмі протидії гібридним загрозам НАТО та ЄС – набуття відповідних спроможностей у сфері боротьби з дезінформацією.

8. Участь у Європейському механізмі цивільного захисту (UCPM) – координація міжнародної допомоги для постраждалих регіонів.

9. Участь у програмі НАТО з реабілітації військових (Trust Funds) – підтримка поранених військовослужбовців, їхнє лікування та соціальна адаптація.

10. Участь у програмі психологічної реабілітації (співпраця з VA США та європейськими центрами PTSD) – лікування посттравматичного стресового розладу серед військових.

11. Посилення співпраці з Європейським оборонним агентством (EDA) – створення спільних оборонних проєктів.

12. Впровадження стандартів НАТО (STANAG) – підвищення сумісності військової техніки з країнами Альянсу.

13. Залучення інвестицій та технологій у військову сферу – співпраця з компаніями США, Великої Британії, Німеччини, Франції.

14. Участь у Робочій групі НАТО-Україна – розробка стратегічних реформ оборонної сфери.

15. Поглиблення партнерства з Балто-Чорноморським союзом (Польща, Литва, Латвія, Естонія, Румунія) – регіональна безпекова співпраця.

Участь у цих міжнародних програмах підвищує обороноздатність України, зміцнює гуманітарну безпеку та сприяє інтеграції у європейську та євроатлантичну систему безпеки.

Важливим фактором, що впливає на стан реалізації гуманітарної політики, є психологічна та соціальна підтримка військовослужбовців. У цій категорії присутні як єдність, так і протиріччя. Права людини передбачають свободу дій, однак у певних випадках вони можуть обмежуватись державою, якщо цього вимагає національна безпека, публічний інтерес, необхідність підтримання громадського порядку і захисту територіальної цілісності країни (наприклад, згідно п. 2 ст. 10 положень Європейської Конвенції з прав людини

в редакції 1950 року [100], та відповідно до практики Європейського суду захисту з прав людини, право громадян на свободу дії чи свободу слова – вираження серед широкого загалу своєї думки й поглядів, може підпадати під обмеження в порядку, визначеному законодавством тієї чи іншої країни). Водночас державна гуманітарна політика спрямована на забезпечення суспільно-політичного порядку, який гарантує кожному окремому громадянину вільну й повну реалізацію своїх суб'єктивних прав, оскільки права і свободи кожної особистості є одним з найважливіших об'єктів, на які спрямована політика національної безпеки. Пов'язаність між безпекою і правами людини згадується й у Доповіді про стан людського розвитку за 1994 рік, представленій ООН, де, зокрема зазначається, що у будь-якій країні забезпечення прав людини має гарантуватись виходячи із національних цінностей, що є ключовим чинником забезпечення гуманітарної безпеки [277].

У цих умовах надважливим завданням гуманітарної політики є розробка програм психологічної реабілітації для військових, ветеранів та їхніх сімей з метою підтримки їхнього фізичного та ментального здоров'я. Такі програми спрямовані на подолання стресу, травм, пов'язаних із бойовими діями, адаптацію до мирного життя та зміцнення психологічної стійкості. Така допомога має спрямовуватись передусім на психологічну реабілітацію, яка включає наступне:

– надання першої психологічної підтримки на фронті та одразу після повернення;

– робота з гострим стресом, адаптація до нових умов після бойових дій; робота з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), інтеграція ветеранів у суспільство);

– когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) – для подолання ПТСР, тривожних розладів та депресії;

– групові терапії – зустрічі ветеранів для обміну досвідом, емоційної підтримки;

– сімейні консультації – допомога членам родини адаптуватися до змін у поведінці військового, робота груп сімейної готовності;

– арт-терапія, музикотерапія – мистецтво як спосіб вираження пережитого досвіду;

– тілесно-орієнтована терапія – методи роботи з тілом, що допомагають зняти напругу та емоційні блоки;

– створення центрів, які поєднують медичну, психологічну та соціальну підтримку;

– використання передових методик НАТО та міжнародного досвіду;

– запуск мобільних бригад психологів для роботи в регіонах;

– програми перекваліфікації та професійної освіти;

– включення ветеранів у волонтерські та соціальні проєкти;

– створення «ветеранських хабів» – просторів для спілкування, підтримки та розвитку;

– зняття стигми щодо звернення до психологів;

– проведення тренінгів для військових та їхніх родин про способи подолання стресу;

– поширення історій успішної реабілітації.

Комплексний підхід до психологічної реабілітації допоможе військовим і ветеранам повернутися до повноцінного життя, а їхнім сім’ям – забезпечити необхідну підтримку.

Наступним важливим чинником соціальної підтримки військовослужбовців є надійна система соціальних гарантій, яка включає:

✓ гідне фінансове та матеріальне забезпечення;

✓ безкоштовне або пільгове забезпечення житлом для військових та їхніх родин, включаючи іпотечні програми зі зниженими ставками або частковим державним покриттям;

✓ безкоштовне медичне забезпечення у військових та цивільних лікарнях;

- ✓ санаторно-курортне лікування після бойових дій;
- ✓ фінансова допомога родинам загиблих та поранених;
- ✓ стипендії та пільгове навчання для дітей військовослужбовців;
- ✓ програми адаптації, підвищення кваліфікації та перекваліфікації після демобілізації;
- ✓ пільги на ведення бізнесу та отримання грантів для ветеранів;
- ✓ захист прав військових у судах та державних органах;
- ✓ безкоштовна юридична консультація та правова допомога;
- ✓ посилення відповідальності за дискримінацію або неналежне ставлення до військових та ветеранів.

Зазначені заходи створюють міцний фундамент для соціального захисту військовослужбовців, підвищують їхню мотивацію до військової служби.

Отже, для ефективної протидії загрозам гібридної війни та забезпечення належної системи інформаційної безпеки держави необхідно розвивати комплексні механізми державного регулювання гуманітарної політики. Це дозволить оперативно реагувати на гібридні виклики та небезпеки в суспільстві, а також активно формувати національну систему гуманітарної стійкості. Відповідно гуманітарна політика у секторі безпеки і оборони України, особливо з початком російсько-української війни, має бути адаптована до сучасних викликів і загроз, що передбачає наступне: збереження і примноження потенціалу нації у різноманітних сферах: освіта, наука, культура тощо; спроба відмовитись від власною самобутності означає прирікати державу і суспільство на стагнацію і відставання; державним органам важливо ефективно застосовувати наявний досвід і потенціал суспільства з метою досягнення суспільної консолідації у здійсненні державної політики загалом, формувати нові політичні еліти на основі ідеологій, а не популізму; важливо окреслити і послідовно реалізовувати пріоритети у гуманітарній сфері створюючи відповідні законодавчі і ресурсні механізми.

Висновки до Розділу 2

Організаційно-функціональний інструментарій формування гуманітарної політики включає низку державних механізмів та інститутів, спрямованих на захист національної ідентичності та забезпечення інформаційної безпеки. До інституцій культурної галузі, які виконують регуляторні функції у сферах телерадіомовлення, інформації та видавничої діяльності, належать Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення та Державний комітет телебачення і радіомовлення України. З 2014 року в рамках культурної інституційної системи активізувалася діяльність Українського інституту національної пам’яті.

З урахуванням зарубіжного досвіду та вітчизняних реалій визначено організаційно-функціональний інструментарій формування гуманітарної політики як чинника протидії інформаційній агресії РФ, який включає низку державних механізмів та інститутів, спрямованих на захист національної ідентичності та забезпечення інформаційної безпеки. Одним з найбільш ефективних інструментів для впровадження гуманітарної політики є система стратегічних комунікацій, яка дозволяє органам державної влади реалізовувати комплексну комунікаційну стратегію через створення стратегічних наративів. Вона також сприяє об’єднанню суспільства, підвищуючи його стійкість до деструктивних інформаційних впливів агресора.

Використання стратегічних комунікацій у процесі формування гуманітарної політики як інструменту протидії інформаційній агресії дозволяє гнучко адаптуватися до зовнішніх умов, прогнозувати наслідки проєктів, оцінювати ймовірні загрози, знаходити нестандартні рішення та ефективно пристосовувати стратегію до нових викликів і загроз. Це також допомагає системно розподіляти необхідні ресурси, забезпечувати внутрішню координацію, оперативно впроваджувати заходи з реалізації гуманітарної політики, розвивати інституційну пам’ять і підвищувати професіоналізм учасників реалізації державної гуманітарної політики.

Враховуючи існуючий інструментарій стратегічних комунікацій запропоновано авторське бачення послідовності виявлення та реагування на інформаційні загрози державній гуманітарній політиці, що включає наступні етапи: моніторинг; прийняття рішення; кризове планування; наративізація гуманітарної політики; комунікація; вихід із кризи; оцінювання ефективності.

Специфіка реалізації гуманітарної політики у секторі безпеки і оборони України полягає в поєднанні інформаційної, освітньої та культурної діяльності з оборонними стратегіями для зміцнення національної стійкості та протидії загрозам, особливо в умовах гібридної війни та інформаційної агресії РФ.

Національні цінності є ключовою умовою для успішної реалізації гуманітарної політики України, особливо в умовах війни, оскільки вони орієнтовані на майбутнє, мають прогностичний характер, тісно пов’язані із культурними та політичними традиціями і нормами, а також сприяють морально-патріотичному вихованню та регулюють соціальне життя. У рамках досліджуваної теми основними національними цінностями є патріотизм, готовність захищати Батьківщину, національна гордість, соціальна справедливість, рівність перед законом, добробут, а також міжконфесійна і міжетнічна гармонія.

Отримані у дослідженні результати, які представлені у цьому розділі, висвітлено у публікаціях автора [159; 162; 165; 168].

РОЗДІЛ 3
ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЯК СТРИМУЮЧОГО ЧИННИКА ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

3.1. Модернізація підходів до формування громадянської ідентичності як пріоритетного завдання гуманітарної політики в умовах воєнного часу

Громадянська ідентичність є фундаментом і невичерпним джерелом розвитку суспільства. Вона передбачає забезпечення базових прав і потреб людини, глибоке осмислення викликів і небезпек, що можуть заважати особистісному розвитку, а також своєчасне й результативне реагування на них з боку гуманітарної сфери держави, її інституцій та структур [71; 72].

Сьогодні одним із провідних напрямів державної гуманітарної безпеки в умовах формування громадянського суспільства в Україні є формування обґрунтованої національної ідентичності та адаптація її традиційних форм до сучасних умов. Зазначений висновок ми можемо зробити проаналізувавши різноманітні звіти впливових міжнародних організацій та іноземних державних інституцій [235; 256; 259; 261; 269; 272; 273; 289-292; 296; 299-303; 311; 319; 323; 324; 327; 329]. У першу чергу це стосується гуманітарних аспектів, що відіграють важливу роль у забезпеченні національної безпеки країни.

Звернімося детальніше до тлумачення поняття «ідентичність». У широкому значенні ідентичність (від лат. identificare – ототожнювати) означає процес, у якому індивід ототожнює себе з певною громадянською спільнотою, що сформувалася на основі одного або кількох етнокультурних компонентів, які спільно проживають на території однієї держави, мають однакові громадянські права й обов’язки та мають об’єктивні підстави для самовизначення. Це поняття відображає внутрішнє відчуття людини як члена суспільства в усіх соціокультурних вимірах. Саме завдяки такому ототожненню

формується особистість із властивими їй цінностями, переконаннями й уявленнями, що складають основу її світогляду й життєвих смислів [23].

Ідентичність як явище, пов'язане з соціокультурними взаєминами, існувала впродовж усієї історії людства. Однак через обмежену соціальну мобільність, домінування традицій та замкненість традиційного суспільства вона тривалий час не привертала значної уваги науковців. Лише в другій половині XIX – на початку XX століття інтерес до цього феномену посилився, і відтоді ідентичність утвердилася як загальнонаукова категорія. На сьогодні поняття ідентичності стало своєрідною лінзою, крізь яку аналізують, осмислюють та інтерпретують ключові аспекти людського буття [11, с. 34].

Ідентичність також розглядається як усвідомлення людиною своєї належності до певної соціальної чи особистісної позиції в межах прийнятих соціальних ролей. Вона допомагає інтегрувати особистий і соціальний досвід, зберігати внутрішню цілісність та відчуття себе як суб'єкта в умовах постійних змін навколишнього світу [167, с. 224].

Ідентичність виражає потребу зберігати та постійно відтворювати систему цінностей, символів, міфів і традицій, які формують унікальну культурну спадщину кожної нації. Це також означає, що людина ототожнює себе з цією спадщиною, поділяє притаманні їй уявлення, знаки та традиції. У більшості випадків громадянська ідентичність формується через особисте усвідомлення приналежності до певної державної спільноти – незалежно від етнічного походження чи національних коренів [214, с. 134].

Поділяємо погляд Ф. Фукуями [239, с. 124], який зазначає, що поняття ідентичності здобуло й негативну репутацію, оскільки стало асоціюватися з вузьким і виключним почуттям належності, зосередженим на етнічному підґрунті – тобто з етнонаціоналізмом. Така форма ідентичності нерідко призводила до ворожого ставлення до представників інших груп і проявів агресії щодо іноземців на захист представників своєї етнічної спільноти в інших державах. У зв'язку з цим у межах нашого дослідження вважаємо доцільним використовувати саме поняття «громадянська ідентичність».

З початком повномасштабної збройної агресії РФ проти України питання формування громадянської ідентичності набуло особливої важливості. Водночас виникла потреба в системному підході до її формування, в якому ключову роль може відігравати державна гуманітарна політика.

Громадянська ідентичність тісно пов’язана з ціннісно-смисловим полем особистості, адже для того, щоб людина могла визначити себе як частину певної соціальної спільноти, вона спершу має усвідомити свої ціннісні орієнтири й соціальну належність. Громадянська ідентичність виконує об’єднавчу функцію, згуртовуючи людей навколо спільної державної приналежності. Вона формує розподіл на «ми» – громадяни цієї країни, й «вони» – ті, хто не належить до цього кола. Така ідентичність зміцнює спільні уявлення про цінності, ідеали, переконання, а також історичні досягнення, ресурси й культурну спадщину країни. Завдяки цьому кожен індивід отримує можливість усвідомлено заявити про себе як про повноцінного громадянина своєї держави [89, с. 49].

Громадянська ідентичність – це досить динамічна структура, яку людина формує у процесі взаємодії з соціальним середовищем, порівнюючи себе з іншими, переосмислюючи власні цінності, наповнюючи життя новими смислами та визначаючи своє місце у суспільстві. Вона допомагає людині знайти стійку позицію в соціальній системі, осмислити та впорядкувати власний життєвий досвід. Цей процес базується на самоототожненні особистості з громадянською спільнотою, що сформувалася на основі одного або декількох етнічних компонентів, які проживають на спільній території держави та мають однакові права й обов’язки [163, с. 291].

Узагальнюючи, громадянську ідентичність можна визначити як:

1) усвідомлення людиною своєї належності до спільноти громадян конкретної держави, що має для неї важливе особисте значення;

2) прояв колективної свідомості, що відображає характерні риси громадянської спільноти як єдиного соціального суб’єкта.

Водночас необхідно розмежовують поняття «громадянська ідентичність» та «громадянство». Адже громадянство – це формально-правовий статус особистості, який має певні політичні права, свободи та обов'язки, це те, що відрізняє її від не громадянина держави.

Л. Кнефелкамп визначає чотири ключові аспекти, що є основою громадянської ідентичності:

1. Вона розвивається виключно через взаємодію з іншими людьми в рамках участі у політичних, соціальних та економічних системах. Отже, її не можна сформувати в ізоляції.

2. Вона глибоко зв'язана з етичним та інтелектуальним зростанням особистості, але ці поняття не збігаються.

3. Це комплексне утворення, яке вимагає від людини здатності до критичного мислення та емпатії одночасно, спонукаючи громадянина відчувати спільність з іншими громадянами, незважаючи на їхні розбіжності.

4. Вона включає «активне роздумування» та участь у дискусіях про оптимальні шляхи розвитку суспільства та держави [307].

В умовах російсько-української війни особливого значення набуває проблематика посилення ціннісно-ідеологічного підґрунтя у зміцнення української національної ідентичності як ключового компонента громадянської ідентичності, що передбачає цілеспрямовані зусилля держави у напрямках розвитку світогляду, національної самобутності та ментальності, формування національних характеристик, збереження історичної та етнонаціональної спадщини, підтримки національних звичаїв, символіки та стереотипних моделей поведінки серед громадян.

Історія нам показує: будь-який порядок залишається живучим і продуктивним до моменту, поки переважна більшість населення вірить у його легітимність, справедливість та ефективність. Коли ж починають зникати духовні та культурні основи національної ідеї, а з ними й громадянська ідентичність, це стає передвісником занепаду держави [105].

У контексті посилення ціннісно-ідеологічного підґрунтя в утвердженні української національної ідентичності необхідно зазначити, що втілення гуманітарної стратегії охоплює також етнічну ідентичність як однієї із найбільш закріплених історично форм соціальної ідентичності. Ця ідентичність є виразом когнітивно-емоційного процесу, через який індивід (або соціум) визначає себе у соціокультурному контексті. Вона включає усвідомлення приналежності до конкретної етнічної групи та включає розуміння, оцінку та відчуття своєї ролі та місця в ній [204, с. 132].

Розділення ідентичності на західний тип, який відзначається розгалуженою структурою та охоплює елементи на кшталт спільної історичної території, законодавства та установ, політичної рівності громадян, проявляється у діючій системі прав та обов’язків, єдності громадянської культури та ідеології (східний тип), який вирізняється такими основними елементами: походження, що трактується як належність до власного клану, національна культура, мова, обряди. Зрозуміло, що ці моделі мають різні пріоритети. Тоді як для концепції громадянської ідентичності ключовими є аспекти рівноправності громадян, для етнічної ідентичності важливішими є аспекти спільності мови, традицій, релігії, звичаїв [307].

Оскільки етнічна реідентифікація відбувається паралельно із переосмисленням рідної мови, тобто все більше етнічних росіян та українців в Україні вважають українську рідною, то питання щодо мови стало релевантним інструментом для вимірювання етнонаціональної ідентичності. Водночас мовне питання більшою мірою розділило людей, ніж національна приналежність. Зокрема, не настільки сильно протиставляє громадян України мова щоденного вжитку, як їхнє ставлення до її статусу в країні. Однак дещо іншої позиції щодо показників вимірювання етнонаціональних ідентичностей дотримується американська дослідниця О. Шевель, яка вважає, що поняття рідної мови часто може бути потрактованим респондентом неоднозначно і не може бути релевантним засобом дослідження ідентичності. Натомість учена пропонує обирати змінну «мова спілкування вдома», яка могла б краще охарактеризувати

мовну ідентичність опитаних [330, с. 184]. Слушне зауваження з цього приводу робить І. Петровська, яка анонсує назріле дослідницьке питання щодо того, чи може мова бути мірилом ідентичності, чи краще її застосовувати як контрольну змінну разом із показниками соціально-демографічного блоку [124, с. 149].

Відповідно, у процесі розробки гуманітарної стратегії держави необхідно взяти до уваги рівні, на яких громадяни ідентифікують себе з етнічними групами, включаючи:

– моноетнічну ідентичність, що відображає ідентифікацію особи з певним народом [120, с. 16];

– біетнічну ідентичність, яка вказує на визнання особою себе частиною двох етнічних груп одночасно [120, с. 16];

– маргінальну етнічну ідентичність – випадки, коли особі важко визначити свою етнічну приналежність до певної етнічної групи [107, с. 135].

Основою гуманітарної стратегії повинно стати виховання моноетнічної ідентичності, яка слугуватиме фундаментом для створення сильної держави з високою національною відповідністю до сучасних гібридних викликів.

Окрім того, що громадянська ідентичність виконує важливі функції ціннісної орієнтації, вона також є способом життя сучасної людини, для масової свідомості виступає потужним підсилювачем звичних уявлень. Ідеологічна функція громадянської ідентичності полягає в її здатності надихати своїх споживачів точками зору, ідеями та уявленнями, які формують розуміння навколишньої дійсності [14, с. 179].

Громадянська ідентичність виступає транслятором і актором суспільної стабільності, що ніби маркером позначає межі ціннісних виявів тих чи тих ідей. Наприклад, російська масова культура завжди була на службі пропаганди, закладаючи у свої твори ідеї «російської великодержавності», «великої перемоги» та ін., що трансформувалися до спрощених кліше, доступних і зрозумілих масовій аудиторії своїх споживачів. Якщо спуститися на щабель нижче у градації пропагованих російських наративів, то навіть на рівні морально-етичних принципів буття, ментальності, світовідношення можна

побачити, що все це присутнє в культурному коді кожної нації, де саме масовокультурний продукт стає ретранслятором всіх базових цінностей. Це безпосередньо впливає на питання вибору і набуття національної й культурної ідентичності, тобто такого самовизначення громадян суспільства, яке за умов здійснення гібридних впливів може набувати невластивих нації конфігурацій, що базуватиметься на інших цінностях, закладених в суспільну свідомість «м'якою силою» культури («один народ», «мы же братья», «поганий путін – хороші росіяни» і т.д.) [121, с. 37].

Громадянська ідентичність також є своєрідним регулятором багатьох соціокультурних процесів, функціонує як «транслятор соціокультурного досвіду» та як важливий засіб для орієнтації особистості у складному світі інформації сучасного суспільства. Він представляє собою «інформаційний простір, звідки всі члени суспільства мають змогу дізнаватися про типові соціокультурні обставини та звичайні взаємини в них». Очевидно, що ключовим елементом у створенні такого інформаційного простору є джерело інформації або комунікатор, «під яким ми уявляємо певну кількість функціональних елементів. Ми маємо на увазі, перш за все, інституції, які формують сферу масових комунікацій: органи державної влади, громадські установи, державні та громадські комітети та комісії». Джерелом інформації, засобом її поширення, а також фахівцями, залученими до цього процесу, є організатори інформаційного простору «масової культури» [220, с. 251]. Отже, інформація, структурована певним чином, може слугувати ідеологічною базою для теоретичної концепції сталого розвитку суспільства. Відтак, серед ключових завдань сучасної масової культури є створення інформаційного поля, яке сприятиме стабілізації соціальних процесів та формуванню відповідної ідеології. Варто підкреслити, що завдяки медіа, інтернету, так званим соціальним рекламним кореспондентам, а також активності громадських рухів і організацій, флешмобів, піар-кампаній тощо, масова культура набуває все більшої популярності та затребуваності серед громадськості, особливо із початком широкомасштабної агресії РФ проти України [160, с. 195].

За таких умов особливо гостро постають завдання із формування позитивного суспільного консенсусу щодо державного суверенітету, демократичних цінностей та європейського вектора розвитку. Послаблення чи деградація у цій сфері загрожують втратою українцями своєї національної ідентичності, адже саме суспільний консенсус є основою світоглядних, культурних, політичних, моральних й етичних переконань і уявлень громадян України.

Формування позитивного суспільного консенсусу передбачає:

1) створення та закріплення спільних поглядів у суспільстві щодо ключових національних орієнтирів, що забезпечують єдність країни, її демократичний розвиток і європейську інтеграцію;

2) підтримку єдиного суспільного бачення майбутнього України як незалежної, демократичної та європейської держави;

3) підвищення рівня політичної культури та громадянської активності;

4) зміцнення довіри громадян до державних та міжнародних (партнерських) інституцій;

5) розвиток стійкості суспільства перед сучасними інформаційними загрозами.

Відтак, складовими елементами формування позитивного суспільного консенсусу щодо державного суверенітету, демократичних цінностей та європейського вектора розвитку є:

– демократичні методи втілення політичних і управлінських процесів – ефективна робота демократії та демократичне керування, основними характеристиками яких є обраність влади, її прозорість (основні аспекти цього: відкритість, участь громадськості, відповідальність), чітке розмежування повноважень між державою і громадянським суспільством, контроль за діяльністю влади з боку населення, пріоритетність прав і свобод людини, юридична рівність усіх громадян, різноманіття інтересів, верховенство закону, – умови, за яких громадяни мають можливість впливати на державну політику, а отже, і на власне життя, через безпосередню участь у процесі прийняття

державних рішень. Загалом серед ключових демократичних цінностей виділяють: громадянську активність, компетентність, відповідальність і свободу, конституційність, свободу совісті та вираження думок, людську гідність, моральну незалежність, повагу до приватного життя, громадянську асоціацію, соціальний порядок;

– визначення загальних інтересів, що відображають потреби та вимоги громадян, знаходження методів їх вирішення, що спрямоване на забезпечення та покращення добробуту громадян та суспільства в цілому;

– рішення у сфері політики та управління, які є результатом взаємодії між владою та громадянським суспільством, з урахуванням спільних інтересів;

– інструменти реалізації державної політики (принципи, норми, процедури), призначені для різних форм взаємодії між численними незалежними учасниками у вирішенні існуючих проблем, кризових ситуацій, що дозволяють досягти консенсусу в рішеннях, – громадські ради, ініціативи, слухання, експертизи, опитування для вивчення громадської думки, консультації, гарячі лінії та інше;

– зміна від авторитарних (патерналістичних, силових, адміністративно-командних) методів управління до демократичних (відповідають запитам громадян, базуються на незалежному, моральному виборі), які включають вплив нових горизонтальних соціальних зв’язків (мереж), глобалізації, сучасних інформаційних технологій (електронне управління та електронний уряд), лобіювання та GR, контроль, відповідальність і т. д. [210, с. 53].

У цьому контексті громадянська свідомість формується як результат самоідентифікації, коли індивід усвідомлює наявність у себе унікальних рис, які відрізняють його від інших. Це пов’язано з уявленнями про індивідуальність та незалежність, і її розвиток відбувається через взаємодію з людьми, які є значущими для особистості. Громадянська свідомість впливає на поведінкові реакції людини. Її становлення є результатом когнітивно-емоційного процесу, під час якого особистість або група осмислюють свою єдність, що призводить

до формування ідентичності особистості, її ставлення до себе, до групи та ін. [120, с. 16].

Посилення ціннісно-ідеологічного підґрунтя в утвердженні української національної ідентичності передбачає забезпечення комплексного підходу до громадянського виховання українців через освіту, культуру, медіа та публічну політику. Зазначений комплексний підхід включає такі елементи:

– запровадження якісного національно орієнтованого освітнього процесу, який включає викладання новітньої історії України, сучасної культури, мови та літератури;

– виховання молоді на основі героїчних та морально-етичних цінностей українського народу, враховуючи контекст спротиву широкомасштабній російській збройній агресії проти України із 2022 року;

– захист і популяризація української мови в усіх сферах суспільного життя;

– посилення ролі української мови в медіапросторі та культурній сфері;

– популяризація широкого спектру досліджень історії України;

– вшанування пам’яті героїв, які боролися за незалежність України;

– деколонізація історичних наративів агресора, боротьба з російською імперською пропагандою;

– підтримка українського кінематографу, літератури, мистецтва, музики;

– захист інформаційного простору від зовнішніх ідеологічних загроз;

– розвиток критичного мислення населення для протидії пропаганді та маніпуляціям;

– масштабування якісних освітніх кампаній щодо медіаграмотності населення;

– розвиток українського молодіжного контенту у соціальних мережах та медіа;

– формування активного громадянського суспільства, що відстоює демократичні цінності;

– всебічна державна та суспільна підтримка волонтерських рухів і самоорганізації громадян;

– виховання поваги до демократичних цінностей, прав людини та верховенства права;

– державна підтримка незалежної журналістики, що сприяє прозорості публічної політики;

– цілеспрямований вплив через публічні інструменти політики з метою формування усвідомленої відповідальності громадян за майбутнє країни;

– посилення соціальної згуртованості, міжетнічної та міжконфесійної єдності;

– розвиток культурних ініціатив, що сприяють формуванню активного громадянина (театральні постановки, виставки, фестивалі, креативні молодіжні проєкти);

– створення умов для активної участі громадян у прийнятті рішень (громадські ради, електронна демократія, консультації з громадянами);

– заохочення підприємництва та соціальної відповідальності через грантові державні програми;

– підтримка сил оборони та безпеки як гарантії державного суверенітету.

Зазначені вище елементи сприяють формуванню свідомого громадянина, який розуміє свої права та обов’язки, бере активну участь у суспільному житті, підтримує національні інтереси та незалежність країни, протистоїть інформаційним загрозам та маніпуляціям.

Важливо зауважити, що у контексті втілення гуманітарної політики, громадянська ідентичність може впливати на сприйняття інформації споживачами, формуючи в їхніх умах певні стереотипи та пріоритети, що просувають специфічний світогляд, символічну та семіотичну «реальність», яка часто не має під собою реального підґрунтя. Виконуючи свою роль у трансляції ідей, громадянська ідентичність сприяє уніфікації суспільства, створюючи в масовій свідомості ілюзорне бачення світу, що виступає як втілення

домінуючих ідеологій. Головною причиною, чому такий ідеологічний проєкт знаходить відгук у мас, є задоволення їхньої потреби в інформації про змінне оточення, що є критично важливим для оцінювання майбутніх перспектив та психологічної адаптації до реалій [14, с. 15].

Україна зіткнулася з ризиками, що виникають внаслідок глобалізаційних процесів, які ще більше поглиблюються через внутрішні виклики та перешкоди на шляху розвитку громадянського суспільства в країні. В контексті України можна помітити дві діаметрально протилежні тенденції, які в багатьох аспектах не сумісні між собою. З одного боку, органи влади в останні роки значно зміцнили внутрішній контроль над політичним та неполітичним аспектами життя суспільства, відновлюючи вертикаль влади. З іншого боку, вони адаптуються до вимог сучасності та основного напряму розвитку сучасного світу, який полягає у виході громадянського суспільства з-під контролю державного управління та інтеграції з іншими країнами, що передбачає зменшення державного впливу на громадянське суспільство [241, с. 53]. За даних умов ядром гуманітарного розвитку є посилення інституційної й інформаційно-комунікаційної спроможності держави у протидії деструктивним інформаційним впливам російської пропаганди.

Слід підкреслити, що метою багатьох пропагандистських та дезінформаційних кампаній є підрив основ гуманітарної політики, дестабілізація суспільства та послаблення міжнародного становища, що для деяких країн є частиною їхньої зовнішньої, експансіоністської політики. Таким чином, країнам, які віддані ідеалам демократії, важливо зосередитися на впровадженні механізмів для оцінки ефективності вжитих заходів та їх адаптації до нових безпекових умов.

Враховуючи окреслені аспекти можемо виділити такі типи ідентичності, які можуть бути елементом інституційної й інформаційно-комунікаційної спроможності держави у протидії деструктивним інформаційним впливам, а саме:

1. Позитивна громадянська ідентичність характеризується гордістю за власний етнос, високою оцінкою його культури та історії, природним патріотизмом без переходу в упередженість, толерантним ставленням до інших народів та розумінням їхньої ролі в історії.

2. Етноцентризм як ідентичність виникає через переконання у вищості власного етносу над іншими, супроводжуючись емоційною неприязню до інших етнічних груп.

3. Етнодомінуюча ідентичність відображає стан, коли досягнення цілей власного етносу стає абсолютною цінністю, виходячи з принципу «ми – один великий організм на ім'я «нація», хто не з нами, той проти нас».

4. Етнічний фанатизм представляє собою екстремальну форму агресивної ідентичності, де етнічні інтереси та цілі домінують над усім, з готовністю до жертв і дій, включно з тероризмом.

5. Етнічна індиферентність виявляється в байдужості до етносу, міжетнічних відносин та цінностей, дозволяючи людям жити вільно від норм і традицій свого етносу.

6. Етнонігілізм у вигляді космополітизму відкидає етнічність та етнокультурні цінності, проголошуючи свободу від усього, що пов'язано з етнічністю, і демонструючи себе як «людину світу».

7. Амбівалентна ідентичність часто зустрічається в етнічно різноманітному середовищі, відображаючи неоднозначне ставлення до власної етнічності [144, с. 58; 210, с. 52-53].

Відповідно, гуманітарна політика повинна вважатися ключовим інструментом, за допомогою якого держава впливає на формування громадської думки та ціннісної системи суспільства. Державі надано широкі повноваження для розробки та втілення потрібних ідеологій у громадську свідомість у гуманітарній області через керування державними інституціями; створення організаційно-правових механізмів для регулювання гуманітарних процесів і захисту національної культури; заохочення створення потрібного попиту на культурні продукти, які мають необхідне ідеологічне наповнення або такі

характеристики, що сприяють формуванню потрібної якості індивідуальної та суспільної свідомості, правової культури та інше. Основною ціллю такої політики має стати різнобічний розвиток самоідентифікації українського народу та створення такого рівня національної свідомості, який зможе протистояти будь-яким зовнішнім деструктивним втручанням [60, с. 165].

Державна гуманітарна політика повинна перш за все сприяти зміцненню суверенітету, і може не завжди відповідати гуманітарним політикам окремих культурних спільнот, які населяють країну. Однак, у ситуаціях, коли такі спільноти очікують на підтримку з боку держави для своїх інтересів і взаємно зобов'язуються підтримувати державні інтереси, демонструючи це через свої дії. Саме така взаємна підтримка і є втіленням і квінтесенцією єдності культурних груп навколо ідеї зміцнення суверенітету держави, що сприяє протидії деструктивним інформаційним впливам.

Ефективна протидія деструктивним інформаційним впливам передбачає реалізацію наступних завдань:

– розробка наукових основ державної стратегії у гуманітарній сфері;

– проведення наукових досліджень, зокрема в аспекті соціокультурного прогресу суспільства;

– забезпечення навчання та підвищення професійного рівня кадрів для установ та організацій у сфері культури та мистецтва;

– налагодження та розвиток міжнародних гуманітарних відносин;

– забезпечення діяльності єдиного культурного середовища;

– фінансова підтримка областей, що стикаються з нестачею власних ресурсів для реалізації ключових програм у гуманітарній сфері за кошти державного бюджету;

– юридичне забезпечення умов для гуманітарного прогресу;

– створення та впровадження спеціальних державних програм з метою збереження культурних пам'яток та інших об'єктів культурної спадщини національного значення, що розташовані в регіонах [60, с. 141].

Важливим компонентом посилення інституційної й інформаційно-комунікаційної спроможності держави у протидії деструктивним інформаційним впливам є запровадження механізмів оцінки ефективності реалізованих заходів та адаптації їх до зміненої безпекової ситуації, тобто сукупності методів, процедур і критеріїв, які використовуються для аналізу результативності заходів, спрямованих на досягнення певних цілей. У контексті безпеки ці механізми допомагають визначити, наскільки успішно реалізовані заходи відповідають сучасним викликам і загрозам. Водночас адаптація заходів до зміненої безпекової ситуації передбачає постійний цілеспрямований процес коригування стратегії та методів у відповідно найбільш імовірних викликів, що можуть трапитись у майбутньому. Зазначений процес передбачає оперативний аналіз поточного та прогнозування майбутнього безпекового середовища, внесення змін до існуючих планів та заходів, а також використання сучасних технологій і рішень для підвищення ефективності реалізованих заходів.

Основними принципами, відповідно до яких мають функціонувати механізми протидії деструктивним інформаційним впливам та оцінки ефективності реалізованих заходів враховуючи актуальну безпекову ситуацію є:

- визнання пріоритету загальнолюдських цінностей, адже створення правової держави, в якій за допомогою юридичних механізмів ефективно забезпечується високий рівень захисту фундаментальних прав людини, є однією з ключових цілей державотворення;

- принцип багатоманітності, який передбачає, що гуманітарна політика повинна ґрунтуватися на конституційному принципі, який забороняє державі нав’язувати будь-яку ідеологію як обов’язкову для всіх громадян. Кожна людина або група громадян має право вільно та усвідомлено вибирати та слідувати ідеологічним переконанням, які вони вважають за правильні для себе. З тією ж метою заборонена також цензура. Проте, розповсюдження ідеологій, які закликають до війни, фашизму та інших явищ, що суперечать основам загальнолюдської моралі та права, є неприпустимим. У процесі реалізації

гуманітарної політики державні органи повинні враховувати різноманіття традицій, звичаїв та культур, які існують у всіх регіонах України;

- принцип підтримки української нації, який передбачає, що держава повинна підтримувати об'єднання та прогрес української нації, її історичну усвідомленість, звичаї, культуру, забезпечувати виконання національних потреб українців, які живуть за кордоном або були змушені тимчасово залишити країну, створювати та поширювати стратегічні наративи, що відповідають поточним інтересам держави. Гуманітарна політика мусить ґрунтуватися на принципах сприяння розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної унікальності всіх корінних народів і національних меншин України, за винятком тих, що мають зв'язок із державою-агресором [225, с. 18-19].

Наступним аспектом формування громадянської ідентичності як пріоритетного завдання гуманітарної політики в умовах воєнного часу є підтримка військових і волонтерів як моделей громадянської відповідальності, зокрема просування образу захисника як символу громадянського обов'язку та національної гідності.

Підтримка військових і волонтерів як моделей громадянської відповідальності передбачає комплекс заходів, спрямованих на визнання їхньої ролі у суспільстві, формування поваги до їхньої діяльності та створення сприятливих умов для їхньої інтеграції в соціум. Основними елементами такої підтримки мають бути:

– запуск інформаційних кампаній, що підкреслюють важливість служби та волонтерської діяльності;

– популяризація історій захисників і волонтерів у медіа, кіно, літературі;

– викладання у школах і закладах вищої освіти тематики, пов'язаної із військовою службою, патріотизмом та волонтерством;

– надання психологічної допомоги ветеранам та волонтерам, особливо тим, що повернулись із зони активних бойових дій;

– розвиток різноманітних програм реабілітації та професійної адаптації військовослужбовців;

– забезпечення житлом, освітою, роботою та медичною допомогою;

– проведення заходів (маршів, зустрічей, виставок), які популяризують роль захисників і волонтерів;

– створення громадських організацій, які займатимуться підтримкою військових і їхніх сімей;

– заохочення бізнесу до соціальних ініціатив, спрямованих на допомогу ветеранам;

– широке відзначення заслуг військових і волонтерів на державному та місцевому рівнях;

– інтеграція пам’яті про героїв російсько-української війни у культурний та освітній простір;

– просування ветеранів у громадській діяльності, політиці та державному управлінні.

Важливим елементом підтримки військових і волонтерів як моделей громадянської відповідальності має бути розвиток програм соціальної згуртованості та підтримки громадян, які постраждали від війни, що у свою чергу передбачає комплекс заходів, спрямованих на відновлення соціальної стабільності, інтеграцію постраждалих осіб у суспільство та забезпечення їхніх базових потреб. Реалізація зазначених програм передбачає такі елементи:

психологічна підтримка – організація центрів реабілітації, гарячих ліній, груп психологічної допомоги для подолання травм війни та адаптації до мирного життя;

цільова фінансова допомога – виплати компенсацій, грошова підтримка тим, хто втратив житло або засоби до існування;

різноманітні державні та муніципальні житлові програми – будівництво та відновлення житла для вимушених переселенців, сприяння у пошуку оренди або отриманні соціального житла;

освітні ініціативи – доступ до навчання для дітей та дорослих, зокрема перекваліфікація та професійне навчання;

інтеграція у ринок праці – створення нових робочих місць, програми перекваліфікації та сприяння працевлаштуванню постраждалих від війни;

медична підтримка – лікування поранених, реабілітація ветеранів, допомога людям із психічними та фізичними травмами;

громадські ініціативи – створення просторів для спілкування, волонтерські рухи, культурні та соціальні заходи, що сприяють єднанню суспільства;

правова допомога – консультації щодо відновлення документів, отримання статусу ВПО (внутрішньо переміщених осіб), юридична підтримка у судових питаннях тощо.

Зазначені заходи сприятимуть посиленню національної ідентичності та підвищенню рівня громадянської відповідальності в суспільстві, а також гуманізації суспільно-політичних відносин, що полягає у забезпеченні (у найвищому можливому рівні) повного здійснення, захисту та гарантування прав і свобод людини як загальноприйнятих стандартів життя особи відповідно до сучасного рівня розвитку цивілізації. Визнання та реальне забезпечення прав і свобод виступає як мірка для оцінювання державної політики та управління, їхньої здатності задовольняти потреби та інтереси людей, відображаючи значення людського аспекту в соціальній системі [76, с. 59-60].

Важливо зауважити, що формування громадянської ідентичності значною мірою залежить від спільного розуміння історії, минулих подій та соціально-політичних процесів та їх тлумачення. Це розуміння складається як з індивідуальних характеристик, так і з державної політики в гуманітарній сфері. Розвиток громадянської ідентичності передбачає створення спільного культурного середовища, довіру до державних інституцій, свободу та відповідальність громадян, повагу до основних прав людини, толерантність до іншого, активну громадську участь і т.д. Безсумнівно, демократичні зміни в усіх аспектах сучасного українського суспільства вимагають збереження культурної спадщини та історичної пам’яті.

Збереження культурної спадщини та історичної пам’яті передбачає комплекс заходів, спрямованих на охорону та популяризацію національної культури, мови, традицій і історичних подій, які формують ідентичність народу та зміцнюють суспільну єдність.

Водночас необхідно констатувати, що сфера збереження культурної спадщини та історичної пам’яті сучасного українського суспільства охоплює широкий спектр системних явищ, зокрема:

– обмежене фінансування культурної спадщини та історичної пам’яті, неоптимальне розподілення обмежених бюджетних коштів;

– збереження державної монополії на ухвалення рішень у сфері культурної спадщини та історичної пам’яті, що супроводжується відсутністю відповідальності за негативні наслідки;

– брак середньо- та довгострокових програм розвитку, які б базувалися на чіткій культурній політиці;

– відсутність комплексного аналізу та моніторингу культурної діяльності, зокрема в музейній сфері, та ефективної системи оцінки результатів;

– розрив між інформаційним та культурним просторами, розділеність культурно-мистецької спільноти;

– низька оплата праці працівників культури, зниження престижу професії та відсутність системи соціального захисту для митців;

– недосконалість політики підтримки приватного сектору в сфері культури та історії, невизначеність механізмів його залучення до участі в державних проєктах;

– брак стимулів та невизначеність у правовій політиці щодо залучення інвестицій та меценатських внесків у захист національних символів, мови та історії;

– розбіжності між законодавством та культурною політикою з європейськими стандартами та нормами;

– недостатня взаємодія, роз’єднаність та відсутність координації в культурно-інформаційному просторі;

– обмежене втілення конституційного статусу української мови, недостатні умови для її повноцінного розвитку та функціонування у всіх сферах суспільного життя;

– зниження значення культурно-просвітницького сектору в суспільному житті;

– неефективність моделі управління установами, що займаються збереженням культурної спадщини та історичної пам’яті в Україні;

– погіршення матеріально-технічної бази культурних та освітніх закладів, матеріального забезпечення та соціального статусу працівників цієї сфери.

Тому за таких обставин реалізація державної гуманітарної політики має бути спрямована на створення умов для охорони, розвитку та збереження культурної спадщини та історичної пам’яті, зокрема захисту національних символів, мови та історії як основних елементів ідентичності, що об’єднують суспільство, а також охорони та розвитку об’єктів і явищ матеріального та нематеріального характеру [242, с. 18].

Основними умовами збереження культурної спадщини є:

- популяризація та юридичний захист державних символів (прапора, герба, гімну);
- використання національної символіки у державних і громадських заходах;
- державну підтримку української мови у сфері освіти, культури, медіа та державного управління;
- створення програм для збереження та популяризації мов національних меншин;
- заохочення видавництв, кінематографу та медіа до створення україномовного контенту;

- розвиток наукових досліджень у сфері дослідження історії України;
- вшанування історичних подій, героїв війни та вітчизняних культурних діячів;
- охорона матеріальної та нематеріальної культурної спадщини;
- реставрація та збереження історичних пам’яток та української стародавньої архітектури;
- підтримка традиційного мистецтва, ремесел, народної музики і пісень, звичаїв та свят;
- визнання української культурної спадщини на міжнародному рівні (співпраця з ЮНЕСКО та іншими організаціями);
- залучення громадянського суспільства до публічного обговорення важливих історичних та культурних питань;
- проведення фестивалів, тематичних подій, форумів, що сприяють об’єднанню суспільства навколо спільних цінностей;
- використання новітніх технологій (цифрові архіви) для збереження та поширення культурної спадщини.

У цьому контексті держава відіграє ключову роль у формуванні особистості та створенні основних цінностей, що сприяють розкриттю гуманітарного потенціалу людини. Варто підкреслити, що нація без самоідентифікації не має перспективи. Це питання набуває особливої актуальності в умовах гібридної війни, що впливає на національну безпеку країни.

Тому успіхи у сфері охорони культурної спадщини можна пов’язати з діяльністю в галузі мистецтва, яка проводиться під керівництвом Міністерства культури та стратегічних комунікацій України. Ця діяльність охоплює культурну політику, спрямовану на підтримку розвитку професійного мистецтва та кіноіндустрії, в тому числі музики, театру, образотворчого мистецтва та інших форм сучасної професійної творчості. Такий напрям має великий потенціал

впливу на психологію та менталітет людей, що надає йому особливого значення у процесі формування національної ідентичності громадян.

Підсумовуючи вищезазначене можемо констатувати, що формування громадянської ідентичності як пріоритетного завдання гуманітарної політики в умовах воєнного часу полягає у концентрації національної гуманітарної політики на таких заходах: розбудові комплексної системи гуманітарної стійкості держави і суспільства; розвитку плюралістичного суспільства; підтримці культурної різноманітності; забезпеченні соціально-економічної стабільності та громадянської свободи; розвитку системи охорони здоров'я та впровадження пріоритетів здорового способу життя; всебічному розвитку та підтримці спорту; гармонізації людського і природного середовища; заохоченні народжуваності, підтримці та розвитку сім'ї; розвитку доступної та безперервної освіти; підтримці національних спільнот, що проживають в Україні; створенні умов для гідної результативної праці; підвищенні добробуту населення через упровадження високих соціальних стандартів життя; забезпеченні надання належних послуг соціальної сфери на основі її якісного удосконалення; розширенні міжнародної довіри в інформаційному просторі; людиноцентричній спрямованості державної діяльності; відповідальності держави за свою діяльність перед людиною; забезпеченні багатоманітності та багатовимірності громадянського життя; відокремленні церкви від держави; захисті гідності людини; забезпеченні національного суверенітету; забезпеченні екологічної безпеки на території України; підтримці української нації; захисту та сприяння українській мові; врахуванні регіональних особливостей під час реалізації гуманітарної політики.

Отже, основою та безмежним джерелом для розвитку гуманітарної сфери слугує громадянська ідентичність, формування якої є одним із основних завдань гуманітарної політики. Громадянська ідентичність виконує важливі функції ціннісної орієнтації суспільства, виступає транслятором і актором суспільної стабільності та є своєрідним регулятором багатьох соціокультурних процесів. Сутнісною основою формування громадянської ідентичності як

пріоритетного завдання гуманітарної політики України є зміцнення єдності українського народу на основі протистояння інформаційній агресії, що за сприятливих умов перетворюється на один з ключових інструментів забезпечення інформаційної безпеки країни. Модернізація підходів до формування громадянської ідентичності включає у себе комплекс заходів із лобіювання спільних цінностей та національної ідеології, зміцнення інституційної й інформаційно-комунікаційної спроможності держави у протидії деструктивним інформаційним впливам російської пропаганди, запровадження механізмів оцінки ефективності реалізованих заходів та адаптації їх до зміненої безпекової ситуації, підтримки військових і волонтерів як моделей громадянської відповідальності, а також збереження культурної спадщини та історичної пам'яті.

3.2. Оптимізація планування заходів реалізації гуманітарної політики як чинника протидії сучасним та майбутнім інформаційним загрозам РФ

У сучасному світі, під впливом глобалізації, міжнародні відносини пройшли через значні трансформації, де держава вже не є єдиним актором у формуванні та виконанні зовнішньої політики. Недержавні організації все більше впливають на міжнародний імідж країн, використовуючи різноманітні інструменти комунікації, які надають їм сучасні інформаційні технології. У цьому контексті, дипломатія тісно переплітається з комунікативними процесами, як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. Більше того, держави активно використовують інформаційні кампанії для досягнення своїх зовнішньополітичних амбіцій та зміцнення внутрішньої підтримки серед населення [96].

У цих умовах саме неурядові актори здійснюють свою діяльність незалежно від дій уряду свідомо та цілеспрямовано, а також паралельно із ними. При цьому охоплені як типові для публічної дипломатії сфери –

закордонні представництва, міжнародні організації, члени національних діаспор, академічні спільноти, культурні та наукові центри, так і представники сфери бізнесу, територіальних громад та міст, громадських організацій (у тому числі, які опікуються питаннями локального характеру, зокрема, захисту тварин та екології), лідери думок та навіть окремі громадяни незалежно від статусу.

Проблема створення інституційних механізмів для діалогової взаємодії між державою та громадянським суспільством в контексті гуманітарної політики в Україні випливає з теоретичних та практичних аспектів їхньої співпраці. Інституції громадянського суспільства мають можливість взяти на себе частину державних обов'язків, включаючись у процес управління. В такому контексті, ключовими цілями планування дій для втілення гуманітарної політики, яка спрямована на протидію інформаційним загрозам, є: посилення громадянської ідентичності; створення умов для освіти громадян; збереження історичної та культурної спадщини та її використання з освітньою та виховною метою; передача з покоління в покоління цінностей, норм, традицій, звичаїв та прикладів поведінки, які є фундаментальними для цивілізації; створення умов для розвитку творчого потенціалу кожної особи; забезпечення доступу громадян до знань, інформації, культурних цінностей та благ. У структурі державного управління формується інтегральна, комплексна державна концепція гуманітарного розвитку, стратегія розвитку людського потенціалу, яка є об'єктивно необхідною для гуманітарного прогресу [116, с. 88].

Війна РФ проти України спричинила виникнення нової інформаційної реальності та продовжує стимулювати міжнародну спільноту до вдосконалення основних засад та підходів у реалізації державної гуманітарної політики для ефективної відповіді на гібридну агресію, яку провадять не лише Російська Федерація, а й інші авторитарні режими.

Гібридна війна набуває загального характеру і вимагає розробки системних заходів протидії. Явище гібридної війни в Україні підкреслило ряд системних викликів та проблем, які стосуються не лише міжнародних відносин, але й інформаційної політики та гуманітарної сфери в цілому. Основною метою

«гібридності» є вплив на світогляд, ідеологію та цінності, що дозволяє здійснювати багаторівневий контроль над суспільством. Такі дії спрямовані на досягнення деструктивних цілей, зокрема створення соціального хаосу та підрив авторитету державної влади, через ціннісну дезорієнтацію населення, розмивання національної ідентичності та поширення серед масової свідомості ідеологем, стереотипів та неправдивої інформації [213, с. 118].

Для ефективної протидії гібридній війні та забезпечення високого рівня безпеки вкрай необхідним є розробка довгострокових комунікативних стратегій, розвиток власних інформаційних платформ та технологічних рішень для ідентифікації, створення ефективних контрнаративів та нейтралізації загроз інформаційних впливів ворога.

У РФ все ще залишаються як колишні міжнародні канали комунікацій, так і потужний (за різними оцінками) фінансовий ресурс для підтримки медіаактивності, застосування інструментів інформаційних (психологічних) операцій та інших засобів гібридної боротьби, які не вимагають масштабної фінансової підтримки. Однак, бажання слухати і чути РФ в міжнародній спільноті значно знизилось, передусім завдяки створенню ефективних контрнаративів та нейтралізації загроз інформаційних впливів ворога. Можливості цифрових технологій безпосередньо вплинули на цей процес, оскільки українське суспільство як в середині, так і за межами країни, відповідаючи на пряму загрозу неочікуваним рівнем консолідованості, активно залучилось у процеси спілкування із громадськістю за кордоном, встановивши прямі горизонтальні зв’язки [255].

З огляду на зміни в методах гібридної війни, а також у сучасному політичному, економічному, та соціокультурному контекстах міжнародних відносин України, необхідно застосовувати нові інтегровані підходи у формуванні довготривалих комунікативних стратегій у гуманітарній сфері. Розробка заходів для ефективного впровадження політик є стандартною процедурою в системі державного управління, де ключову роль відіграє

виконавча влада, що також є основним актором реалізації державної гуманітарної політики.

До завдань виконавчої влади у сфері розробки довгострокових комунікативних стратегій належать: координація діяльності щодо розробки та впровадження державної стратегії у гуманітарній сфері, в тому числі ідеологічної та політичної складових; у сферах охорони здоров'я, освіти та науки; у секторах виставкової діяльності та інновацій, культури та мистецтва, медіа та інформації, спорту та фізичної культури, міжетнічних та релігійних відносин; координація ініціатив з впровадження державної мовної політики; організація заходів для розробки та впровадження державної соціальної політики [22, с. 58].

Функція уряду у сфері розробки довгострокових комунікативних стратегій – реалізація стратегій у сфері реалізації гуманітарної політики, наукових досліджень, освітньої діяльності, культурного розвитку. У цьому контексті Уряд виконує такі завдання:

- спільно з організаціями громадянського суспільства формує комплекс заходів для підтримки та покращення здоров'я громадян, створює умови для розвитку спорту та фізичної культури;

- ухвалює національні освітні стандарти для кожного рівня освіти та кваліфікації;

- визначає правила заснування, перетворення, закриття, ліцензування, перевірки, сертифікації та акредитації навчальних закладів;

- регулює надання стипендій, доступ до гуртожитків й інтернатів для вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажерів, аспірантів, докторантів;

- керує розробкою та впровадженням комплексних та спеціалізованих державних програм, створює економічні, юридичні та організаційні інструменти для стимулювання ефективної роботи в секторі охорони здоров'я;

- сприяє розвитку мережі медичних установ;

- забезпечує виконання державної політики у сфері культури;

- забезпечує фінансування та матеріально-технічне забезпечення медичних закладів, установ та організацій державної санітарно-епідеміологічної служби [59].

Прикладами довгострокових комунікативних стратегій, а також планів реалізації політик і концепцій, які розробили центральні органи виконавчої влади і затвердив уряд є:

«Про схвалення Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року» [199] (спрямована на пояснення громадянам переваг вступу до ЄС, реформ та міжнародних відносин; формування розуміння та підтримки євроінтеграції серед українців; протидію дезінформації щодо важливості європейської інтеграції; забезпечення ефективної комунікації між державними органами та суспільством щодо змін, пов’язаних із євроінтеграцією);

комунікаційна стратегія «Ukraine NOW» [28] (міжнародна маркетингова кампанія українського уряду спрямована на формування позитивного іміджу України на міжнародному рівні та популяризацію країни серед інвесторів, туристів і світової спільноти. Передбачає позиціонування України як сучасної, динамічної та відкритої країни, яка розвивається та змінюється; залучення інвесторів, туристів та міжнародних партнерів через привабливий український бренд; протидію дезінформації та зміну сприйняття України за кордоном);

Комунікаційна стратегії Міністерства закордонних справ України [99] (визначає мету, завдання, цінності і т.д. міністерства у сфері реалізації комунікації. Спрямована на створення ефективної та злагодженої системи зовнішніх і внутрішніх комунікацій, що підтримують реалізацію зовнішньої політики України та зміцнюють її міжнародний авторитет);

«Голос України у світі» [232] (комунікативна стратегія Міністерства закордонних справ України, спрямована на формування позитивного іміджу України за кордоном);

Інформаційна кампанія «Розірви коло» [88] (стратегічні ініціативи для підвищення обізнаності про права жінок і дітей);

план заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року [182] (спрямований на скорочення викидів парникових газів; адаптацію до наслідків зміни клімату; виконання міжнародних зобов'язань України у сфері кліматичної політики);

план заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року [179] (спрямований на сприяння інтеграції міжнародних стандартів соціально відповідального ведення бізнесу в діяльність суб'єктів господарювання для забезпечення сталого розвитку України та підвищення суспільного добробуту);

план заходів із впровадження Концепції реалізації державної політики у сфері промислового забруднення [181] (спрямований на забезпечення сталого розвитку промисловості шляхом впровадження екологічно безпечних технологій та зниження рівня забруднення навколишнього середовища);

план заходів з реалізації кліматичної політики України в рамках участі в глобальній ініціативі із скорочення викидів метану «Global Methane Pledge» [180] (спрямований на скорочення викидів метану на 30% до 2030 року).

З метою якісної реалізації довгострокових комунікативних стратегій видається можливим впровадження у державну управлінську практику сучасних інформаційних платформ та технологічних рішень для ідентифікації, створення ефективних контрнаративів та нейтралізації загроз інформаційних впливів ворога, що забезпечить інформаційну безпеку в умовах інформаційно-психологічного протистояння та дозволить системно впливати на інформаційну безпеку України, забезпечувати системно-інституційну поведінку суб'єктів інформаційної безпеки для запобігання негативним зовнішнім інформаційно-психологічним впливам [7, с. 159].

Зауважимо, що у контексті досліджуваної проблематики поняття «інформаційна платформа» ми розуміємо як комплексну систему, яка об'єднує різні джерела інформації, інструменти та сервіси для забезпечення користувачів потрібними даними та функціоналом.

В Україні після початку повномасштабного вторгнення РФ, було створено декілька інформаційних платформ, спрямованих на підтримку населення, документування подій збройної агресії, всебічне забезпечення відсічі агресії та протидію дезінформації, зокрема:

платформа «Повертайся додому»: створена для підтримки українців, які планують повернення в Україну з-за кордону. Надає інформацію про документи, транспорт, допомогу від держави та неурядових організацій;

платформа «United24»: глобальна ініціатива для підтримки України, запущена у травні 2022 року. Є фандрайзинговою платформою для збору коштів на потреби оборони, гуманітарної та медичної допомоги, а також відбудови України;

Дія: мобільний застосунок та вебпортал державних послуг, який після початку широкомасштабної збройної агресії РФ значно розширив свій функціонал, ставши важливим інструментом для отримання документів та послуг в умовах воєнного часу.

Відтак, показниками ефективності зазначених інформаційних платформ та технологічних рішень під час воєнного стану є:

- ступінь підтримки населенням державних ініціатив;
- рівень довіри населення до державних органів;
- ступінь підтримки політики України серед різних країн світу;
- міра осуду дій РФ (країни, що здійснює агресію) на міжнародному рівні;
- ступінь засудження агресивної політики своїм урядом серед громадян РФ;
- кількість осіб, які відмовилися брати участь у воєнних діях проти України.

В умовах широкомасштабної агресії РФ проти України розробка довгострокових комунікативних стратегій, розвиток власних інформаційних платформ та технологічних рішень для ідентифікації, а також створення ефективних контрнаративів та нейтралізації загроз інформаційних впливів

ворога є виконання стратегічно важливих завдань для забезпечення ключових умов для постійного прогресу держави.

Важливою засадничою характеристикою планування заходів реалізації гуманітарної політики є інституційна координація, – процес узгодження дій різних інституцій для досягнення спільних цілей. Це може включати обмін інформацією, ресурсами та експертизою, а також спільне планування та прийняття рішень.

Важливо підкреслити, що ситуація, яка склалася в Україні станом на 2022 рік у сфері забезпечення співпраці між державними інститутами, медіа, громадянським суспільством та міжнародними партнерами для комплексного протистояння інформаційним викликам була незадовільною. Водночас можемо констатувати, що ті механізми, які використовувала (декларувала) держава які були актуальними станом на початок широкомасштабної збройної агресії РФ проти України у 2022 році, на жаль, залишились актуальними і на сьогоднішній день. Зазначені механізми не досягли очікуваної ефективності з наступних причин:

- відсутність системного підходу та послідовності у їх застосуванні;

- відсутність детальної дорожньої карти (плану реалізації заходів), що б враховувала всі аспекти не лише культурного, але й економічного, соціально-політичного, демографічного та побутового життя на основі глибокого аналізу суспільно-політичної обстановки;

- брак відповідної законодавчої бази, яка б ясно визначала правила управління в контексті інституційної координації та захисту національних інтересів;

- недоліки в державній кадровій політиці, що стосуються підбору фахівців для інституційної координації, здатних ефективно та гнучко керувати культурним життям в інтересах країни;

- недостатньо чітко регламентування взаємодії між центральними та регіональними органами держвлади;

- неефективна координації між державними управлінськими структурами та органами місцевого самоврядування у більшості південно-східних, а також деяких центральних та західних регіонах, що часто призводить до конфліктів та протистоянь, відображаючи проблеми у структурі влади;

- низький рівень фінансування заходів, спрямованих на розвиток гуманітарної сфери та створення єдиного гуманітарного простору, а також відсутність ефективного контролю за їх використанням [212, с. 218].

За цих умов варто враховувати, що посилення інституційної координації у сфері реалізація державної гуманітарної політики, особливо в умовах воєнного стану, вимагає застосування таких комунікативних інструментів:

○ внутрішні та зарубіжні медіа, робота яких повинна бути синхронізована з дотриманням внутрішнього та міжнародного права (заборона на цензуру, захист діяльності журналістів та одночасного збільшення вимог до захисту інформації та обмеженнях, що накладаються під час воєнного стану);

○ комунікації під час проведення заходів, спрямованих на публічну дипломатію;

○ залучення авторитетних лідерів громадської думки;

○ активне співробітництво та взаємодія з організаціями громадянського суспільства;

○ проведення інформаційних та психологічних операцій щодо держави-агресора;

○ захист інформаційного простору України від негативного зовнішнього впливу;

○ боротьба з ворожою пропагандою;

○ відокремлення ворога від можливості впливати на міжнародний інформаційний простір.

Ефективна координація держаних інституцій у сфері реалізації гуманітарної політики передбачає встановлення рівноваги між безпосередніми та опосередкованими методами державного управління та регулювання гуманітарної сфери. На відміну від цивільного сектора та недержавних

організацій, система державного управління завжди прагне до комплексного розв'язання проблем гуманітарної сфери, виходячи з національних інтересів. Тому для ефективного функціонування гуманітарної сфери країни необхідне застосування сучасних технологій у плануванні управлінських процедур.

Можемо констатувати, що забезпечення ефективної координації інституцій у сфері гуманітарної політики вимагає розробки та впровадження державної концепції розвитку держави у гуманітарній сфері як ключового елемента для зміцнення національної безпеки та ефективного інструменту у створенні демократичної соціальної правової держави. Важливо, щоб основні напрями модернізації гуманітарної політики були взаємопов'язані та взаємодоповнювали один одного. Таким чином, успішна та ефективна модернізація гуманітарної політики можлива лише при наданні їй статусу національного проєкту та створенні відповідних умов для підтримки людського розвитку. Для цього на рівні держави потрібно забезпечити політичну, правову, організаційну, інформаційну та матеріально-технічну підтримку впровадження інноваційних управлінських моделей і форм діяльності, спрямованих на розробку та виконання гуманітарної політики як основного фактора в системі забезпечення людського розвитку. У процесі реалізації цього національного проєкту важливо розробити та прийняти стратегію гуманітарного розвитку України [5, с. 343].

Для ефективної реалізації зазначеної вище стратегії гуманітарного розвитку України необхідно створювати системи моніторингу, аналізу і швидкого реагування на інформаційні атаки, а також передбачати потенційні майбутні загрози з боку РФ, які мають враховувати велику кількість факторів, що обумовлюють вибір відповідного методу для реалізації стратегічного планування на державному рівні та повинні охоплювати такі системоутворюючі методи:

– планувальний: зосереджений на довготривалому плануванні дій;

– узгоджувальний: має на меті узгодження внутрішніх сильних та слабких сторін з зовнішніми можливостями та ризиками;

– емерджентний: забезпечує адаптацію до змін, коли це потрібно;

– позиційний: фокусується на сильних аспектах запропонованих заходів;

– ресурсний: направлений на ефективне виявлення та використання основних ресурсів;

– зацікавлених сторін: спрямований на захист інтересів ключових акторів реалізації гуманітарної політики [164, с. 72].

В цілому, стратегії планування діяльності для реалізації гуманітарної політики можуть різнитися залежно від їхніх цілей, ступеня формалізації, часових рамок, рівня деталізації, напряму (організаційного, міжорганізаційного та географічного), фокусу на інформації та аналітиці, масштабу залучення, локації прийняття рішень тощо.

У зв’язку із недосконалістю вітчизняної системи виявлення та протидії ворожим інформаційним впливам виникла потреба схвалення концепції оперативного реагування та прогнозування загроз у сфері реалізації гуманітарної політики, яка має включати наступні складові елементи:

1) спостереження за макрооточенням, що включає фактори, на які вплинути складно або можливий лише обмежений вплив (економічні та політико-правові аспекти, технологічне та конкурентне середовище, соціальні тенденції, географічні умови та міжнародні відносини), та вибір найбільш оптимальних напрямів для реалізації гуманітарної політики;

2) глибокий аналіз стратегічного потенціалу доступних нам сил і засобів, а також стратегічного потенціалу потенційних об’єктів впливу (цільових аудиторій);

3) розроблення плану дій для реагування на інформаційні атаки;

4) внутрішній аудит (аналіз сильних і слабких сторін) державних органів, відповідальних за виконання плану дій;

5) створення, оцінка та вибір альтернативних стратегій для втілення плану дій;

6) розробка детальної програми заходів із вказівкою термінів виконання та виконавців;

7) реалізація програми заходів;

8) оцінка результатів, зворотний зв’язок, прогнозування потенційних майбутніх загроз з боку РФ [164, с. 73].

Основними складовими елементами оперативного реагування та прогнозування загроз є:

формування цілей – створення чіткого завдання для проєкту (обґрунтування, ключові кроки та цілі);

розбиття цілей на частини – поділ проєктних етапів на менші, легше керовані елементи для ефективнішого управління;

складання переліку завдань проєкту – визначення робіт, необхідних для виконання на кожному етапі проєкту;

уточнення зв’язків між завданнями – детальне документування технічних зв’язків між окремими завданнями;

оцінювання часу та обсягів для реалізації – визначення необхідної кількості часу або обсягу робіт для завершення кожного завдання;

визначення ресурсів, потрібних для виконання – важливо уникнути помилки, коли одні й ті ж обмежені ресурси використовуються в декількох проєктах одночасно;

планування графіку виконання – встановлення порядку виконання завдань, їх тривалості та розподілу ресурсів у часі з урахуванням можливих обмежень;

створення плану дій – об’єднання результатів попередніх етапів у єдиний документ планування;

розробка критеріїв оцінки ефективності та результативності оперативного реагування та прогнозування загроз [164, с. 73].

Під час визначення найоптимальніших цілей оперативного реагування та прогнозування загроз і подальшого моніторингу ефективності досягнення таких цілей доцільно проводити первинне оцінювання гуманітарного середовища використовуючи методики PMESII/ASCOPE [164, с. 73].

Розберемо ці методики детальніше.

Методика PMESII була розроблена військовими Сполучених Штатів Америки (далі – США) з метою використання для аналізу оперативного середовища під час воєнних операцій. Вона допомагає військовому керівництву США краще зрозуміти складні взаємодії між різними факторами, які можуть впливати на успіх місії. Хоча PMESII була розроблена для військових цілей, її також можна застосовувати в інших сферах, таких як бізнес та державне управління.

Розшифровується методика PMESII за першими літерами з англійської мови, а саме політичний («P» – political), ї безпеки та громадського порядку («M» – military), економічний («E» – economic), соціальний («S» – social), раструктурний («I-1» – infrastructure) та інформаційний простір («I-2» – information).

Варто зазначити, що з часом з’явилися різні варіації методу PMESII, наприклад, PMESII-PT, де PT означає Physical Environment (фізичне середовище) та Time (час).

Пропонується адаптація зазначеної методики PMESII для комплексного оцінювання гуманітарного середовища.

Методика ASCOPE також була розроблена військовими США. Вона використовується для аналізу цивільного середовища в районі військових операцій. Вона допомагає військовим лідерам зрозуміти вплив цивільних факторів на військові дії та планувати операції з урахуванням цих факторів. ASCOPE також розшифровується за першими літерами з англійської мови: територія («A» – areas), структура («S» – ctures), спроможності («C» – capabilities), організації («O» – organizations), люди («P» – people) та події («E» – events).

Тому ASCOPE аналіз доцільно використовувати для подальшого моніторингу ефективності досягнення меті заходів реалізації гуманітарної політики.

Пропонуємо рекомендації із удосконалення механізму оперативного реагування та прогнозування загроз як чинника протидії сучасним та майбутнім інформаційним загрозам РФ (далі – Механізм), який включає такі блоки:

1) аналіз гуманітарного середовища (використовуючи методику PMESII та ASCOPE аналізу);

2) визначення найбільш перспективних напрямів з реалізації гуманітарної політики та виокремлення цільових аудиторій (групи осіб, на яких спрямовано інформаційний вплив. Цільова аудиторія визначається на основі демографічних, соціальних, поведінкових та інших характеристик, щоб зробити взаємодію з аудиторією максимально ефективною);

3) окреслення комунікативних ризиків і потенційних можливостей (використовуючи методику SWOT-аналізу);

4) формулювання наративів та меседжів;

5) всебічний аналіз перспективних об’єктів інформаційного впливу та потенціалу сил та засобів, які є у нашому розпорядженні (аналіз на відповідність базових компонентів комунікативних спроможностей);

6) визначення аргументації;

7) виокремлення суб’єктів реалізації гуманітарної політики;

8) опис заходів реалізації гуманітарної політики;

9) визначення критеріїв оцінювання результативності та ефективності;

10) підготовка бюджету;

11) реалізація заходів;

12) контроль якості, оцінювання результативності та ефективності проведених заходів і зворотній зв’язок.

Аналіз гуманітарного середовища (перший блок Механізму) передбачає аналіз макрооточення як сукупності чинників, на які можливо впливати або можна здійснювати незначний вплив. До основних елементів такого аналізу належать: аналіз соціальних чинників (демографічна ситуація, рівень освіти, доступ до медицини, умови життя населення); аналіз воєнно-політичної ситуації (рівня стабільності влади, політичної системи, рівень корупції); аналіз

економічних умов (рівня безробіття, середнього доходу, доступу до ринку праці, економічної стабільності); аналіз культурних особливостей (традицій, цінностей, мови, міжетнічних та міжконфесійних відносин); аналіз екологічних факторів (стану навколишнього середовища, кліматичних умов); аналіз безпекових ризиків (наявність воєнних конфліктів, рівень злочинності, дотримання прав людини); аналіз гуманітарних потреб (забезпечення населення продовольством, водою, медичною допомогою, житлом).

Другий блок Механізму передбачає глибокий аналіз соціальних, економічних, культурних і політичних аспектів суспільства з метою визначення найбільш ефективних шляхів реалізації гуманітарної політики та адресного впливу на різні групи населення, який допомагає максимально ефективно використовувати ресурси, підвищувати якість життя населення та розвивати суспільство. Для того, щоби гуманітарна політика була ефективною, необхідно дати відповіді на такі запитання:

- яким способом цільова аудиторія зараз отримує інформацію?

- до яких засобів цільова аудиторія має найбільшу довіру?

- які засоби інформування наразі доступні для впливу на цільову аудиторію з метою реалізації гуманітарної політики?

- як цільова аудиторія використовує засоби інформування?

- як цільова аудиторія залучена у процеси, пов’язані із реалізацією гуманітарної політики?

- чи досягають повідомлення цільових аудиторій?

- які нові засоби інформування можуть бути використані у процесі реалізації гуманітарної політики як чинника протидії інформаційним загрозам?

Серед методів керування комунікативними ризиками та потенційними перевагами в рамках організації заходів з втілення гуманітарної політики (третій блок Механізму) можна виділити:

– метод моніторингу соціального середовища, який дозволяє швидко виявляти будь-які зміни у ситуації, забезпечує можливість заздалегідь готувати та впроваджувати заходи для мінімізації ймовірності виникнення загроз безпеці

та дії для зменшення потенційних втрат від них, а також дозволяє своєчасно адаптувати пріоритети виконання завдань, що лежать перед системою національної безпеки;

– метод стратегічного планування роботи системи національної безпеки, спрямований на раннє виявлення джерел загроз безпеці, прогнозування тенденцій розвитку подій, запобігання фактичному виникненню загроз безпеці, попереднє створення компенсаційних заходів та планів застосування резервів;

– метод застосування механізмів міжнародної безпеки, який допомагає усунути переважну більшість загроз безпеці, зокрема зовнішніх, завдяки можливостям глобальної спільноти та принципам міжнародного права [250, с. 100-101].

Виявлення ризиків можливе через аналіз причин та наслідків (які події можуть відбутися та які будуть їхні наслідки) або через розгляд наслідків та їх причин (яких результатів слід уникати або досягати та які події можуть їх спричинити).

У контексті реалізації гуманітарної політики у воєнний час виявлення ризиків також може базуватися на аналізі причин та наслідків (що може статися та які будуть наслідки) або на розгляді наслідків та їх причин (яких результатів слід уникати або досягати та які події можуть їх спричинити).

Оцінка ефективності дій для мінімізації ризиків може бути виконана за таким алгоритмом:

1. Аналізується найбільш значний репутаційний ризик;

2. Оцінюються потенційні негативні наслідки (репутаційні втрати) з урахуванням імовірності небажаних подій;

3. Складається список заходів, спрямованих на зниження імовірності небажаної події;

4. Розраховується додатковий бюджет для впровадження запропонованих заходів;

5. Відбувається порівняння обсягу ресурсів, потрібних для протидії ризику, та потенційних негативних наслідків (репутаційних втрат);

6. Ухвалюється рішення про проведення або відхилення заходів протидії ризику;

7. Процес порівняння імовірності та наслідків ризикових подій з витратами на заходи для їх зменшення повторюється для наступного за значимістю ризику [59].

На етапі формування наративів і меседжів комунікації у сфері реалізації гуманітарної політики (четвертий блок Механізму) доцільно застосовувати методику SMART, яка описує чіткі критерії постановки цілей комунікації, а саме:

чіткість (specificity) – мета комунікації має бути зрозумілою та недвозначною;

квантифікованість (measurability) – мета мусить дозволяти провести її кількісну або якісну оцінку;

доступність (achievability) – мета комунікації має бути досяжною, тобто такою, що її можна реалізувати, виходячи з наявних ресурсів;

актуальність (relevance) – мета комунікації повинна кореспондувати з поточними стратегічними та оперативними завданнями держави;

часові рамки (time-bound) – мета комунікації має мати чітко встановлені строки для її виконання [122].

Після встановлення цілей наступний етап полягає у визначенні рамок комунікативних можливостей та у перевірці наявності всіх необхідних даних (п’ятий блок Механізму). Для проведення такої оцінки рекомендується застосувати аналіз на предмет відповідності основних елементів (компонентів) можливостей DOTMLPFI (Doctrine, Organization, Training, Material, Leadership, Personnel, Facilities, Interoperability), який визначає ключові елементи (компоненти) можливостей [141, с 19].

Метод DOTMLPFI включає оцінку за такими критеріями (індикаторами):

D – нормативні документи (діючі доктринальні матеріали);

O – організаційна структура підрозділів, відповідальних за реалізацію гуманітарної політики;

T – підготовка (рівень підготовленості персоналу, який відповідатиме за досягнення цілей проєктів);

M – ресурсне забезпечення;

L – якість адміністративного управління ;

P – наявність достатньої кількості вмотивованого персоналу, здатного виконувати завдання за призначенням;

F – наявність відповідної інфраструктури, необхідної для виконання завдань за призначенням;

I – взаємосумісність підрозділів, відповідальних за реалізацію гуманітарної політики [141, с 19].

Шостий блок Механізму передбачає створення комплексної та динамічної системи, яка дозволяє не лише ефективно реагувати на вже існуючі загрози, але й проактивно запобігати їх виникненню в майбутньому. Шостий блок потребує розробку наступних обґрунтованих аргументів з оперативного реагування, а саме:

- основних: виклад причини (аргументація), чому цільова аудиторія повинна змінити поведінку на бажану;

- підтримуючих: збільшення мотивації цільової аудиторії сприймати основний аргумент.

Сьомий блок Механізму передбачає чітке визначення кола осіб, організацій та інституцій, які відповідальні за розробку, впровадження та контроль за реалізацією гуманітарних ініціатив, що необхідно для ефективного та скоординованого здійснення гуманітарної політики.

Зазвичай, до таких суб’єктів належать:

1. Державні органи:

- Органи законодавчої влади (Верховна Рада України), які визначають правові засади гуманітарної політики.

- Органи виконавчої влади (Кабінет Міністрів України, міністерства та відомства, зокрема Міністерство соціальної політики України, Міністерство

культури та стратегічних комунікацій України, Міністерство освіти і науки України тощо), які розробляють та реалізують конкретні програми та заходи;

- Органи місцевого самоврядування та місцеві органи виконавчої влади, які відповідають за реалізацію гуманітарних програм на місцевому рівні.

2. Неурядові організації:

- Міжнародні гуманітарні організації (Червоний Хрест), які надають допомогу та сприяють реалізації гуманітарних проєктів;

- Національні та місцеві НУО, які працюють у різних сферах гуманітарної діяльності (допомога вразливим групам населення, культурні проєкти, освітні ініціативи тощо);

- Організації системи ООН (УВКБ ООН, ЮНІСЕФ, ВООЗ), які координують міжнародну гуманітарну допомогу та сприяють розробці міжнародних стандартів;

- Регіональні організації (наприклад, Європейський Союз), які також можуть мати програми гуманітарної допомоги.

3. Бізнес: корпоративні фонди та компанії, які здійснюють благодійну діяльність та підтримують гуманітарні ініціативи.

4. Релігійні організації: церкви та релігійні громади, які надають гуманітарну допомогу та здійснюють соціальну роботу.

5. Волонтери та громадські ініціативи: окремі громадяни та групи, які добровільно беруть участь у гуманітарній діяльності.

6. Наукові та освітні установи: університети, дослідницькі центри, які проводять дослідження у сфері гуманітарної політики та готують фахівців.

7. Медіа, які висвітлюють гуманітарні проблеми та інформують громадськість про діяльність суб’єктів гуманітарної політики.

Виокремлення цих суб’єктів дозволяє:

- чітко визначити відповідальність кожного учасника процесу;
- забезпечити координацію між різними організаціями та установами;
- підвищити ефективність реалізації гуманітарних програм;
- забезпечити прозорість та підзвітність у використанні ресурсів;

•залучити широкий спектр зацікавлених сторін до розробки та реалізації гуманітарної політики.

Восьмий блок Механізму передбачає детальне розкриття конкретних дій, кроків та ініціатив, які плануються або вже здійснюються для досягнення мети та завдань цієї політики. Це включає в себе не лише перелік дій, але й обґрунтування їхньої необхідності, очікувані результати, відповідальних виконавців, терміни виконання та необхідні ресурси.

Опис заходів реалізації гуманітарної політики зазвичай охоплює наступні ключові аспекти:

– конкретні дії та ініціативи: детальний перелік запланованих або здійснюваних заходів у різних сферах гуманітарної політики. Це можуть бути програми допомоги вразливим групам населення, культурні проєкти, освітні ініціативи, заходи з підтримки внутрішньо переміщених осіб, програми психологічної підтримки, заходи з відновлення інфраструктури тощо;

– обґрунтування необхідності заходів: пояснення, чому саме ці заходи є важливими та необхідними для досягнення мети гуманітарної політики. Це може включати посилання на результати аналізу потреб, статистичні дані, міжнародні зобов’язання тощо;

– очікувані результати: визначення конкретних та вимірюваних результатів, які планується досягти внаслідок реалізації кожного заходу. Це можуть бути кількісні показники (наприклад, кількість людей, які отримали допомогу) або якісні зміни (наприклад, покращення психоемоційного стану);

– терміни виконання: встановлення конкретних часових рамок для реалізації кожного заходу (початок, завершення, проміжні етапи);

– необхідні ресурси: визначення фінансових, матеріально-технічних, людських та інших ресурсів, необхідних для успішної реалізації заходів;

– механізми координації: опис способів взаємодії та співпраці між різними виконавцями для забезпечення узгодженої та ефективної реалізації гуманітарної політики;

– механізми моніторингу та оцінки: опис способів відстеження прогресу у реалізації заходів, оцінки їхньої ефективності та впливу на цільові групи [36, с. 325].

Для оцінювання результативності та ефективності планування заходів з реалізації гуманітарної політики (дев'ятий блок Механізму) доцільно використовувати такі методи як [164, с. 72-74]:

1. Метод рангів – спосіб оцінки та порівняння об'єктів (альтернатив, варіантів рішень) шляхом їх впорядкування за ступенем важливості, значущості чи інших критеріїв. Кожному об'єкту (альтернативі) присвоюється ранг – порядковий номер залежно від рівня його переваги або важливості. Найкращому варіанту присвоюється найвищий (або найнижчий) ранг. Основні етапи методу рангів: формування набору альтернатив (визначення об'єктів, які потрібно оцінити); вибір критеріїв оцінювання (встановлення характеристик, за якими порівнюються об'єкти); ранжування альтернатив (присвоєння кожній альтернативі відповідного рангу); обчислення сумарних оцінок (визначення загального рейтингу кожного об'єкта (якщо метод передбачає сумування рангів); прийняття рішення (вибір найкращої альтернативи);

2. Матричні методи – набір математичних і аналітичних підходів, що використовують матриці для розв'язання різних завдань у науці, техніці, економіці, управлінні та інших сферах. Вони дозволяють структурувати, аналізувати та обробляти дані у вигляді таблиць (матриць), що значно спрощує обчислення та прийняття рішень;

3. STEP-аналіз – метод стратегічного аналізу, який використовується для оцінки зовнішніх чинників, що впливають на діяльність організації, галузі або країни. Він допомагає виявити ризики та можливості у зовнішньому середовищі. STEP-аналіз охоплює чотири основні фактори: S (Social) – Соціальні фактори: демографічна ситуація (чисельність населення, віковий склад); рівень освіти та кваліфікації; культурні цінності та традиції; життєві пріоритети та споживча поведінка; T (Technological) – Технологічні фактори:

рівень розвитку науки та техніки; доступність нових технологій; інновації у виробництві та управлінні; автоматизація та цифровізація; E (Economic) – Економічні фактори: рівень інфляції та безробіття; валовий внутрішній продукт (ВВП); податкова політика; доступ до фінансових ресурсів; P (Political) – Політичні фактори: стабільність уряду та законодавства; регулювання бізнесу; зовнішня політика та міжнародні відносини; рівень корупції.

4. SWOT-аналіз – метод стратегічного планування, який використовується для оцінки внутрішніх і зовнішніх факторів, що впливають на організацію, проєкт або будь-яку сферу діяльності. Назва SWOT утворена від перших літер англійських слів: S (Strengths) – Сильні сторони; W (Weaknesses) – Слабкі сторони; O (Opportunities) – Можливості; T (Threats) – Загрози.

5. SPACE-аналіз – метод стратегічного аналізу, який допомагає визначити оптимальну стратегію компанії, оцінюючи її позицію на ринку та зовнішні фактори впливу. SPACE-аналіз ґрунтується на оцінці чотирьох ключових факторах: Фінансова сила (FS – Financial Strength) – внутрішній фактор; Конкурентна перевага (CA – Competitive Advantage) – внутрішній фактор; Галузеве приваблення (IS – Industry Strength) – зовнішній фактор; Стабільність середовища (ES – Environmental Stability) – зовнішній фактор.

6. GAP-аналіз (або аналіз розривів) – це метод оцінки різниці (розриву) між поточним станом організації, процесу чи проєкту та бажаним або цільовим станом. Цей аналіз допомагає визначити, що потрібно зробити для досягнення поставлених цілей та які перешкоди існують на цьому шляху. Основні питання GAP-аналізу: Де ми зараз? (поточний стан); Де ми хочемо бути? (цільовий стан); Що заважає досягти цілі? (розрив); Як скоротити цей розрив? (план дій).

7. LOTS-аналіз – метод стратегічного аналізу, який допомагає організації ефективно використовувати можливості (Opportunities) та управляти загрозами (Threats) шляхом розробки відповідних стратегій. LOTS-аналіз є варіацією SWOT-аналізу, проте він більше фокусується на зовнішніх факторах (можливостях і загрозах) та способах їх оптимального використання. Компоненти LOTS-аналізу: L (Latent Strengths) – приховані сильні сторони,

потенціал, який ще не використовується повністю, приховані конкурентні переваги, внутрішні резерви компанії; O (Obvious Weaknesses) – очевидні слабкі сторони, вразливі місця та недоліки бізнесу, обмежені ресурси або застарілі технології, фактори, що гальмують розвиток; T (Threats to Growth) – загрози зростанню, зовнішні фактори, які можуть заважати розвитку, політичні, економічні, соціальні ризики, конкурентний тиск; S (Strategic Directions) – стратегічні напрямки, оптимальні шляхи розвитку, варіанти вирішення проблем, використання можливостей для досягнення цілей.

8. PIMS-аналіз – методика стратегічного аналізу, яка використовується для оцінки впливу різних стратегій на прибутковість і грошовий потік бізнесу. Основна ідея PIMS-аналізу полягає в тому, що прибутковість бізнесу залежить від багатьох факторів, як внутрішніх (наприклад, частка ринку, якість продукції, вертикальна інтеграція), так і зовнішніх (наприклад, зростання ринку, стадія розвитку галузі, інтенсивність капіталовкладень). PIMS-аналіз використовує велику базу даних, що містить інформацію про діяльність багатьох компаній, щоб визначити закономірності між цими факторами та прибутковістю. На основі цих закономірностей можна прогнозувати, як зміна стратегії вплине на фінансові результати компанії. PIMS-аналіз є потужним інструментом для планування гуманітарної політики, але його слід використовувати з обережністю і в поєднанні з іншими методами аналізу.

Під час оцінювання результативності та ефективності також важливо звертати увагу на ієрархію показників, які поділяються на кількісні (оцінюються через моніторинг медіапростору) та якісні (визначаються за допомогою соціологічних опитувань).

Давайте детальніше розглянемо ці аспекти.

Кількісні показники, що відображають ефективність комунікацій, включають:

обсяг охоплення цільових груп;

частоту взаємодії цільових груп з повідомленням (скільки разів типовий представник цільової групи бачить або чує повідомлення за певний час);

кількість поширених інформаційних матеріалів;

долю присутності об’єкта в інформаційному просторі;

долю позитивних, негативних та нейтральних згадок про об’єкт.

Якісні показники охоплюють:

1) обізнаність про комунікаційну кампанію;

наскільки чітко цільова аудиторія запам’ятала повідомлення;

наскільки зрозумілою була ідея повідомлення для цільової аудиторії;

наскільки добре цільові аудиторії запам’ятали тему повідомлення;

2) знання та ставлення до теми (об’єкта) комунікації:

наскільки добре цільова аудиторія знайома з назвою об’єкта;

наскільки добре цільова аудиторія обізнана з діяльністю об’єкта;

як цільова аудиторія ставиться до об’єкта;

чи є цільова аудиторія лояльною до об’єкта [207, с. 99-100].

Охоплення аудиторії є ключовим кількісним індикатором, який показує, скільки людей (або який відсоток) з цільової аудиторії мали контакт з відповідним інформаційним продуктом [207, с. 222].

Частота контакту є іншим суттєвим індикатором, що вказує на кількість взаємодій однієї людини з інформаційним продуктом. Цей показник впливає на здатність людини усвідомити та запам’ятати ключове повідомлення інформаційного продукту [207, с. 222].

Десятий блок Механізму має стратегічне значення, оскільки від правильного розподілу фінансових ресурсів залежить здатність держави оперативно реагувати на загрози та забезпечувати стійкість інформаційного простору. Десятий блок передбачає визначення пріоритетних напрямів фінансування (виділення ресурсів на найважливіші ділянки: кібербезпека, аналітичні центри, інформаційно-психологічна протидія, комунікаційні платформи, технічне забезпечення тощо), формування резервів (створення фінансових резервів для швидкого реагування на кризові ситуації у сфері інформаційної безпеки), закладення коштів на навчання та підготовку персоналу (інвестиції у підвищення кваліфікації спеціалістів у сфері

інформаційної безпеки), а також фінансування інструментів моніторингу і реагування (створення та підтримка платформ, систем сповіщення, автоматизованих систем аналізу загроз).

Одинадцятий блок Механізму передбачає практичне втілення запланованих заходів. Він охоплює такі ключові елементи:

– активізацію інформаційного захисту (впровадження заходів щодо захисту інформаційних систем, баз даних, стратегічно важливої інформації від кібератак, фішингових атак, дезінформації тощо);

– застосування аналітичних систем (використання спеціалізованих програм і платформ для моніторингу інформаційного простору, виявлення ворожих впливів, аналізу соціальних мереж і медіа);

– впровадження антикризових комунікацій (оперативне інформування населення та ключових інституцій про загрози, спростування фейків, формування ефективної публічної позиції через медіа);

– здійснення контрінформаційних заходів (виявлення джерел дезінформації, блокування шкідливого контенту, організація інформаційних кампаній протидії збройній агресії РФ);

– координацію між відомствами (забезпечення швидкої взаємодії між підрозділами, що відповідають за реалізацію гуманітарної політики, аналітичними центрами, держустановами та медіа в умовах інформаційної агресії).

– міжнародну співпрацю (обмін даними з партнерами, участь у спільних ініціативах міжнародних організацій у сфері боротьби з інформаційними загрозами).

Цей етап є критичним, адже саме тут відбувається безпосереднє реагування на загрози, які вже виникли або прогнозуються найближчим часом.

Інструменти контролю якості, оцінювання результативності та ефективності проведених заходів і зворотній зв’язок реалізації заходів

гуманітарної політики (дванадцятий блок Механізму) можуть включати [32, с. 194]:

1) поточний моніторинг (постійне відстеження виконання заходів, наприклад, через публічні звіти, відкриті бази даних);

2) прогрес-звіти (регулярні звіти від відповідальних органів або виконавців про хід реалізації проєктів, витрати, досягнення цілей);

3) формативне оцінювання (здійснюється під час реалізації заходів для коригування стратегії);

4) сумативне оцінювання (здійснюється після завершення заходу для визначення загальної ефективності, доцільності, результативності);

5) соціологічні дослідження та опитування громадськості (вивчення рівня задоволеності населення, оцінки впливу гуманітарної політики на громади, регіони, конкретні цільові групи);

6) електронні петиції, платформи для зворотного зв’язку (інструменти взаємодії влади та громадян);

7) використання індикаторів успішності (кількість заходів культурної дипломатії, охоплення цільової аудиторії, збереження культурної спадщини, динаміка міжнаціональної та міжконфесійної злагоди).

Важливим принципом оперативного реагування та прогнозування загроз у контексті протидії інформаційним загрозам РФ має бути стратегічна адаптивність – це здатність до ефективної підбору цілей, що дозволяє оперативно та ефективно адаптувати комплекс можливих рішень, опираючись на прогнозування стратегічних як позитивних, так і негативних змін у суспільно-політичній обстановці.

Інформація має бути подана таким чином, щоб вона була висвітлена у якісному та достовірному вигляді, з виключенням можливості для двозначності та уникненням ризику неправильного інтерпретування, при цьому контексти, у яких розміщені повідомлення, повинні бути абсолютно зрозумілими, що є критично важливим у контексті національної безпеки.

Важливою засадничою характеристикою планування заходів реалізації гуманітарної політики як чинника протидії сучасним і майбутнім інформаційним загрозам РФ є підвищення рівня інформаційної грамотності та просвіти, тобто здатності громадян ефективно знаходити, оцінювати, використовувати, аналізувати та створювати інформацію в різних формах. Інформаційна грамотність та просвіта має передусім зосереджуватись на активізації програм у сфері освіти, спрямованих на розвиток критичного мислення та медіаграмотності серед громадян, зокрема молоді, що зрештою є ключовим для стійкості суспільства.

Підвищення інформаційної грамотності та просвіти передбачає комплекс заходів, спрямованих на розвиток критичного мислення громадян, вміння аналізувати інформацію, безпечно використовувати цифрові технології та формування стійкості суспільства до інформаційних загроз. Основні напрями таких заходів включають:

впровадження предметів з медіаграмотності в шкільну, професійну та вищу освіту;

організацію тренінгів та курсів щодо безпечного користування інформацією;

створення та популяризацію національних порталів з фактчекінгу та перевіреної інформації;

підтримку громадських ініціатив та медіа, які сприяють інформаційній просвіті;

регулювання діяльності соціальних мереж та медіа з метою боротьби з фейками та дезінформацією;

впровадження механізмів захисту від кібератак та інформаційних маніпуляцій;

обмін досвідом з іншими країнами щодо підвищення стійкості суспільства; участь у глобальних ініціативах щодо цифрової грамотності;

проведення інформаційних кампаній, що навчають громадян розпізнавати пропаганду та маніпуляції;

залучення блогерів, інфлюенсерів та експертів до поширення достовірної інформації тощо.

Ключовим аспектом підвищення інформаційної грамотності та просвіти громадян є активні освітні програми – систематичні навчальні ініціативи, які формують у громадян, зокрема серед молоді, здатність аналізувати, оцінювати та розпізнавати маніпулятивні або неправдиві повідомлення в інформаційному просторі. Вони є ключовим інструментом підвищення стійкості суспільства до інформаційних загроз, дезінформації та пропаганди. Такі програми охоплюють навчання критичному мисленню (розвиток логічного аналізу, аргументації, уміння ставити запитання до інформації); розпізнавання логічних помилок, когнітивних упереджень і маніпуляцій (здатність розрізняти факти, думки, фейки та достовірну інформацію); здатність безпечного використання соцмереж; цифрова гігієна тощо.

Активні освітні програми допомагають молоді формувати інформаційний імунітет, знижують вплив ворожих інформаційних кампаній (зокрема з боку РФ), сприяють збереженню демократичних цінностей і суспільної єдності та підвищують громадянську відповідальність.

Можемо констатувати, що інформаційна грамотність та просвіта безпосередньо впливає і на рівень захисту національної ідентичності. Головними загрозами для зменшення ефективності заходів щодо захисту національної ідентичності на сьогодні є: недосконалість державної гуманітарної політики; потужні кампанії пропаганди та дезінформації з боку РФ, що супроводжують її воєнну агресію; спроби дискредитації військового та політичного керівництва України за допомогою різноманітних маніпулятивних методів; активне використання агентів впливу за кордоном для перекручування сприйняття російсько-української війни на користь неминучості програшу України; розмивання національної ідентичності та єдності українського суспільства тощо.

Водночас, основними джерелами зазначених загроз національній ідентичності у сучасних умовах є:

– відмінності у регіональних історико-культурних традиціях;

– відсутність сформованої національної ідеї, котра б сприяла об’єднанню та інтеграції в суспільстві;

– брак уваги та державної підтримки до сфери зростання культурного потенціалу країни;

– несистемність етнонаціональної політики країни;

– політизація питань у гуманітарному секторі (мова, історія, релігія часто слугують інструментами політичних маніпуляцій);

– затягування реформ та впровадження інноваційних процесів у сфері освіти та науки;

– недостатня державна підтримка для створення умов, що сприяли б зростанню творчого та інтелектуального потенціалу України;

– слабкий розвиток неурядових організацій як елемента системи захисту національних цінностей;

– обмежена взаємодія між державними та неурядовими (громадськими) організаціями у формуванні та реалізації державної стратегії захисту національних цінностей;

– неповнота та нечіткість нормативно-правової бази у регулюванні суспільних відносин, пов’язаних із захистом національних цінностей;

– недостатня підготовка та ефективність механізмів для розробки та впровадження управлінських рішень у сфері захисту національних цінностей;

– зниження рівня інтелектуальної та освітньої підготовки громадян, неефективність систем виховання та освіти;

– слабкий розвиток соціального капіталу тощо [35, с. 33].

Для подолання зазначених проблемних питань під час планування заходів реалізації гуманітарної політики органи державної влади мають використовувати динамічний і безперервний зворотній зв’язок, що передбачає комплексний характер процесу реалізації державної гуманітарної політики як засобу протидії російським інформаційним впливам і культурній експансії та включає наступні чинники:

– усвідомлення ключових тенденцій розвитку громадянської ідентичності;

– всебічна підтримка української мови;

– збереження історичної пам’яті;

– цензура над медіа та соціальними мережами;

– розуміння обумовленості політико-економічних, релігійних і соціальних мотивів [164, с. 73].

Глобалізація інформаційного простору та гібридні загрози з боку РФ вимагають від України стратегічного підходу до формування гуманітарної політики. Важливу роль у цьому відіграє тісна міжнародна співпраця та інтеграція з партнерами – НАТО, ЄС та іншими міжнародними організаціями, яка є фундаментальною умовою ефективного захисту України від сучасних і майбутніх інформаційних загроз РФ. Посилення партнерства з міжнародними структурами забезпечує спільну боротьбу з дезінформацією, розвиток кібербезпеки та підтримку демократичних цінностей.

У сучасних умовах існує потреба інтенсифікації співпраці з НАТО та ЄС передусім у сфері інформаційної безпеки, що передбачає спільну роботу з Центром передового досвіду з питань стратегічних комунікацій НАТО [240] для виявлення та нейтралізації російської дезінформації, а також співпрацю з Європейською службою зовнішньої діяльності (EEAS) та її підрозділом East StratCom Task Force (українською – оперативна робоча група по стратегічним комунікаціям) у рамках проєкту EUvsDisinfo [281].

Також міжнародна співпраця з партнерами активний розвиток спільних механізмів кібербезпеки, що реалізується через інтеграцію у програми НАТО з кіберзахисту (NAPC – NATO-Ukraine Platform on Countering Hybrid Warfare), спільне вдосконалення захисту критичної інфраструктури та інформаційного простору від російських кібератак, а також навчання представників органів державної влади, відповідальних за реалізацію гуманітарної політики, у програмах ЄС з підвищення інформаційної стійкості, зокрема таких як European

Democracy Action Plan (українською – європейський план демократичного розвитку) [279; 280].

Проаналізувавши праці фахівців у сфері стратегічного планування [128, с. 35; 250, с. 95] можемо виокремити типові індикатори для оцінки результативності заходів у галузі міжнародної співпраці, а саме:

стратегічні індикатори результативності, які моніторять прогрес у досягненні стратегічних завдань, фокусуючись на оцінці бажаного проміжного чи кінцевого ефекту;

операційні індикатори результативності, які зосереджені на діяльності, операціях, процесах та тактиці, що мають на меті сприяти прийняттю оптимальних рішень;

проєктні індикатори результативності, які фокусуються на досягненні цілей на контрольних етапах та стані проєкту; індикатори результативності, які зосереджені на ризикових факторах, що можуть вплинути на прогрес у досягненні результатів;

персональні індикатори результативності, які фокусуються на поведінці людини, навичках або продуктивності, необхідних для досягнення цілей.

Підсумовуючи вищезазначене, можемо окреслити рекомендації щодо підвищення ефективності планування заходів реалізації гуманітарної політики України, до яких можемо віднести наступне:

– дотримання першочергових демократичних процедур суспільного розвитку;

– посилення диджиталізація органів державної влади;

– розвиток інформаційної та політичної культури громадянського суспільства в Україні;

– всебічних розвиток української мови;

– популяризація споживання україномовного контенту;

– сприяння розвитку української блогосфери із підтримкою патріотичних лідерів громадської думки;

– розвиток української кіноіндустрії;

– посилення присутності українських медіа за кордоном;

– стимулювання розробленню інноваційних проєктів у сфері реалізації гуманітарної політики;

– посилення державних механізмів формування стійкості представників органів державної влади і громадянського суспільства до когнітивного інформаційного впливу ворога;

– гармонізація нормативно-правового регулювання гуманітарної політики, що регламентує протидію дезінформації РФ;

– вдосконалення структури публічного управління у гуманітарній сфері відповідно до потреб сучасного громадянського суспільства в України;

– залучення різноманітних учасників до процесу розробки та впровадження державних ініціатив у сфері реалізації гуманітарної політики;

– створення ефективної системи освіти та професійного розвитку для працівників гуманітарної сфери, яка задовольнятиме потреби у висококваліфікованих фахівцях для державної служби та місцевого самоврядування;

– ліквідація наслідків дезінформації ворога, мінімізація репутаційних збитків для держави та окремих її інституцій;

– інформування громадянського суспільства щодо актуальних проблем та перспективних шляхів їх вирішення у гуманітарній сфері;

– підвищення позитивного іміджу держави у міжнародних відносинах, включаючи підтримку культурних проєктів української діаспори;

– розвиток культури стратегічних комунікацій у органів державної влади та місцевого самоврядування;

– забезпечення непохитного дотримання принципів орієнтованості на людину та справедливості у системі державного управління у сфері розвитку людського потенціалу;

– активне сприяння держави у стимулюванні конкуренції в секторах, пов’язаних з розвитком людського капіталу;

– забезпечення відкритості державної підтримки для всіх учасників процесу формування та виконання державної гуманітарної політики;

– заохочення інвестицій в інноваційні проєкти, спрямовані за забезпечення гуманітарної політики в Україні;

– налагодження співпраці на основі партнерської взаємодії між державними органами, відповідальними за реалізацію гуманітарної політики та неурядовими організаціями, зацікавленими у розв’язанні проблем гуманітарного розвитку;

– постійна підтримка та поглиблення міжвідомчої комунікативної взаємодії з питань реалізації гуманітарної політики шляхом імплементації механізмів до систем адміністративного управління тощо.

Під час планування заходів реалізації гуманітарної політики важливо враховувати наступні аспекти:

1. Аналіз проблем соціальних перетворень вимагає глибокого розгляду як на макро-, так і на мікрорівні.

2. Оновлення гуманітарної політики з урахуванням сучасних викликів можливе тільки з урахуванням унікальних національних характеристик.

3. Збереження національної ідентичності є основою для збереження національної гідності.

4. Кожна модель розвитку є унікальною через специфіку кожної окремої країни.

5. Пошук оптимальних моделей управління є необхідним для розвитку будь-якої країни чи регіону.

6. У короткостроковій перспективі модернізація гуманітарної політики призводить до швидких змін у сфері економіки та технологій, а в довгостроковій перспективі – до трансформації соціальних процесів.

Отже, ефективне планування заходів реалізації гуманітарної політики передбачає розробку довгострокових державних комунікативних стратегій,

посилення інституційної координації, оперативне реагування та прогнозування інформаційних загроз, розвиток медіаграмотності населення, активний захист національної ідентичності та посилення міжнародної кооперації у відбитті збройної агресії РФ проти України. Оптимізація планування заходів реалізації гуманітарної політики як чинника протидії сучасним та майбутнім інформаційним загрозам РФ сприяє узгодженню позицій між різноманітними соціальними групами, враховуючи спрямованість громадянського суспільства, зміцненню демократичних основ суспільства, його прогресу в рамках основоположних цінностей національної безпеки, створенню оптимальних умов для еволюції та конкурентоздатності вітчизняного сектору масової культури, підвищенню естетичних стандартів та їх інтеграції у державну гуманітарну політику та стратегічні комунікації, що в цілому посилює культурно-інформаційний простір у контексті протидії інформаційній агресії РФ проти України.

Висновки до Розділу 3

Модернізація підходів до реалізації гуманітарної політики має враховувати потребу розвитку громадянської ідентичності як ключового чинника національного спротиву України, а також міжнародні демократичні стандарти та цінності, які сприяють суспільному прогресу. Суб’єкти реалізації державної гуманітарної політики повинні створювати необхідні умови для розвитку гуманітарного середовища, що включає організаційні, правові, матеріальні та технічні аспекти. Це дозволить сформувати суспільну думку, індивідуальну та колективну свідомість, а також визначити основи та критерії громадянської ідентичності. У культурному та інформаційному просторі потрібно чітко вибудувати стратегічний наратив, сформованих на основі сучасних українських цінностей.

У нинішній міжнародній безпековій обстановці гуманітарна політика України відіграє ключову роль у підсиленні національної самобутності та стійкості суспільства, стаючи бар'єром перед гібридною війною з боку Російської Федерації. Особлива увага в рамках гуманітарної політики приділяється розбудові культурних та освітніх ініціатив, які мають на меті зміцнення та пропагування української ідентичності, мови та національних цінностей. Водночас державна гуманітарна політика повинна перш за все сприяти зміцненню суверенітету, і може не завжди відповідати гуманітарним політикам окремих культурних спільнот країни.

Запропоновано рекомендації із удосконалення механізму оперативного реагування та прогнозування загроз як чинника протидії сучасним та майбутнім інформаційним загрозам РФ включає такі блоки: аналіз гуманітарного середовища; визначення найбільш перспективних напрямів з реалізації гуманітарної політики та виокремлення цільових аудиторій; окреслення комунікативних ризиків і потенційних можливостей; формулювання наративів та меседжів; всебічний аналіз перспективних об'єктів інформаційного впливу та потенціалу сил та засобів, які є у нашому розпорядженні; визначення аргументації; виокремлення суб'єктів реалізації гуманітарної політики; опис заходів реалізації гуманітарної політики; визначення критеріїв оцінювання результативності та ефективності; підготовка бюджету; реалізація заходів; контроль якості, оцінювання результативності та ефективності проведених заходів і зворотній зв'язок.

Встановлено, що важливою засадничою характеристикою планування заходів реалізації гуманітарної політики як чинника протидії сучасним і майбутнім інформаційним загрозам РФ є підвищення рівня інформаційної грамотності та просвіти, тобто здатності громадян ефективно знаходити, оцінювати, використовувати, аналізувати та створювати інформацію в різних формах. Інформаційна грамотність та просвіта має передусім зосереджуватись на активізації програм у сфері освіти, спрямованих на розвиток критичного

мислення серед громадян, зокрема молоді, що зрештою є ключовим елементом стійкості суспільства.

Історія демократичних країн чітко показує, що гуманітарна політика держави досягає успіху тільки тоді, коли в її створенні та впровадженні беруть участь різні верстви населення. Ефективність, прозорість та результативність державної гуманітарної політики забезпечуються завдяки гармонійному поєднанню зусиль держави та громадянського суспільства. Включення громадських організацій у процес формування державної гуманітарної політики та відповідного законодавства відіграє ключову роль у зміцненні впливу громадян та їхніх асоціацій на гуманітарний розвиток суспільства. Зазначене зумовлено перш за все тим, що недержавні організації становлять основу громадянського суспільства, надаючи громадянам можливість брати участь у процесах прийняття рішень на державному рівні.

Результати отриманих у цьому розділі досліджень представлені в авторських публікаціях [160; 163; 164; 167].

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено комплексний політологічний аналіз проблематики гуманітарної політики як суспільно-політичного феномену, визначено її роль і місце у системі забезпечення гуманітарної стійкості держави та обґрунтовано перспективні шляхи удосконалення існуючих механізмів реалізації державної гуманітарної політики України в умовах воєнного часу. Головні наукові і практичні результати дослідження є такими:

1. Узагальнено та охарактеризовано три підходи до визначення поняття «гуманітарна політика», а саме: інституційний, національний та глобальний.

Сформульовано авторське трактування сутності та змісту гуманітарної політики України як чинника протистояння інформаційній агресії РФ під яким розуміється стратегічний комплекс заходів, спрямованих на захист національної ідентичності, розвиток культури, освіти, медіа та інформаційної сфери, що використовується для зміцнення суспільної стійкості, формування єдиного інформаційного простору та протидії деструктивним наративам і пропаганді з боку РФ, тобто – це система рішень, що мають на меті створення умов для усестороннього гуманітарного розвитку держави, соціально-економічної та інформаційної безпеки суспільства, реалізації духовних потреб і збагачення культурного потенціалу людини та є об’єктивним напрямом загальнонаціональної безпекової політики.

Встановлено, що основною метою гуманітарної політики в демократичному суспільстві має бути забезпечення вільного доступу та активної участі всіх громадян у суспільно-політичному житті. Крім того, гуманітарна політика має забезпечувати розвиток гуманітарної сфери як частини розвитку суспільства в цілому та як частини світового культурного процесу, забезпечувати самобутність етнічних груп та спільнот, сприяти гармонізації співіснування різних культурних і релігійних традицій. Цілі, які закладаються у специфіку реалізації гуманітарної політики зазвичай

випливають із винятково політичних пріоритетів і завдань державної політики в цілому.

Зазначено, що реалізація гуманітарної політики України, навіть в умовах протистояння інформаційній агресії, є ключовим елементом для визначення ступеня захисту прав людини. Це важливо в епоху глобалізації та пріоритетності підходу, що ставить людину в центр системи національної безпеки. Зосередженість на розробці та втіленні гуманітарної політики, відповідно до сучасних потреб та міжнародних правил, є вирішальною для неперервного особистісного розвитку кожної людини, як індивіда та громадянина, що сприяє подальшому поступу держави та її здатності протидіяти деструктивним інформаційним впливам.

2. Уточнено політико-правові засади реалізації державної гуманітарної політики України під час воєнного протистояння з РФ, які включають низку ключових принципів та механізмів, спрямованих на посилення інформаційної безпеки й захисту прав громадян, основними елементи яких є: удосконалення законодавчої бази держави у сфері інформаційної політики щодо захисту національних інтересів у гуманітарній сфері, зокрема впровадження, у рамках Закону України «Про національну безпеку України», заходів протидії кібератакам та дезінформації; поглиблення державної політики щодо захисту української мови, культури та історичної пам’яті, підтримку української кінематографії, літератури та мистецтва, що є важливим для зміцнення національної свідомості та опору російській культурній експансії; впровадження програм для поширення достовірної інформації, активне використання цифрових платформ для боротьби з фейками та пропагандою РФ; адаптація українського законодавства до міжнародних стандартів гуманітарного права для захисту громадян в умовах окупації та воєнних дій.

Обґрунтовано основні принципи реалізації державної гуманітарної політики під час воєнного протистояння з РФ. Встановлено, що до ключових проблем і прогалин політико-правових засад реалізації державної гуманітарної політики України, які частково сприяли успіху російській інформаційній агресії

можна віднести: недостатня увагу органів державної влади, відповідальних за реалізацію гуманітарної політики, до необхідності створення ідеології національної ідентичності, що зводило би до мінімуму успішність ворожих ідеологій; брак збалансованої політики у сфері військово-патріотичного виховання молоді; недосконалість системи виявлення та ефективної протидії пропаганді і дезінформації, яку проводить агресор; недосконалість правового захисту населення в умовах війни.

Встановлено, що реалізація державної гуманітарної політики згідно з діючими нормативно-правовою базою покладена на Кабінет Міністрів України в цілому. Однак основним органом, який відповідає за формування та впровадження цієї політики, є Міністерство культури та стратегічних комунікацій України, яке має значні регуляторні та контролюючі функції в цій сфері.

Визначено, що реалізація державної гуманітарної політики здійснюється не тільки державними органами, але й громадянським суспільством через діяльність громадських організацій. Хоча інституції громадянського суспільства зазвичай не створюють наукових теоретичних та методологічних розробок (з деякими винятками), вони відіграють ключову роль у їх впровадженні у життя. Також громадянське суспільство передбачає відповідний контроль за діями як державних, так і недержавних інституцій, з урахуванням потреб держави в контексті забезпечення інформаційної безпеки.

3. Уточнено, що організаційно-функціональний інструментарій формування гуманітарної політики як чинника протидії інформаційній агресії РФ включає низку державних механізмів та інституцій, зокрема: інформаційної безпеки, здатної блокувати та обмежувати доступ до російських пропагандистських ресурсів та використовувати стратегічні комунікації для поширення національних наративів перед потенційними впливами з боку агресора; освітні та культурні програми з патріотичного виховання, спрямовані на зміцнення національної свідомості; гуманітарна стійкість – здатність органів державної влади та громадянського суспільства чинити спротив інформаційній

агресії у гуманітарній сфері та забезпечувати виживання держави в кризових умовах; координація діяльності таких державних інститутів як Рада національної безпеки і оборони України, Міністерство культури та стратегічних комунікацій України, Національна рада з питань телебачення і радіомовлення у формуванні стратегії у сфері культури та медіа.

Запропоновано авторське бачення послідовності виявлення та реагування на інформаційні загрози державній гуманітарній політиці. Встановлено, що організаційно-функціональний інструментарій формування гуманітарної політики є основним чинником легітимації публічної влади та може реалізовуватись використовуючи механізми стратегічних комунікацій держави, адже найважливішим елементом протистояння інформаційній агресії є процес комунікації, прямий і зворотний зв'язок всіх суб'єктів реалізації державної гуманітарної політики. Система стратегічних комунікації створює підґрунтя для забезпечення гуманітарної стійкості держави та ефективної протидії деструктивному впливу російської пропаганди, спрямованої на дестабілізацію внутрішньої ситуації в Україні.

4. З'ясовано специфіку реалізації гуманітарної політики у секторі безпеки і оборони України, перспективні механізми якої включають: посилення ідейно-патріотичної складової в освітній програмах підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових підрозділах закладів вищої освіти України; проведення тренінгів з інформаційної грамотності та протидії інформаційно-психологічним операціям ворога для представників сил оборони України; використання культурних заходів для зміцнення солідарності серед населення та підвищення морального духу в армії; розробка програм психологічної реабілітації для військових, ветеранів, їхніх сімей, забезпечення їх соціальних гарантій;

Продемонстровано, що російсько-українська війна підкреслила необхідність розроблення ефективних підходів до гуманітарної політики у сфері безпеки та оборони. Така політика має відповідати міжнародним нормам, сприяти реальному, а не номінальному, розвитку соціальної держави, а також

визначати стратегії та інструменти державної модернізації з урахуванням поточної обстановки та динаміки соціальних змін. Відсутність єдності та координації державних підходів до формування національної ідентичності в сучасних умовах призводить до ціннісного та світоглядного розшарування в українському суспільстві, негативно впливає на зміцнення національної єдності України та становить значну загрозу національній безпеці. Реалізація державної гуманітарної політики, заснованої на національно-культурних та історичних традиціях українців, а також на сучасних соціально-економічних, політичних і соціокультурних реаліях, буде сприяти розвитку національної ідентичності та консолідації українського суспільства.

Визначено, що враховуючи сучасний стан безпекового простору України та відповідно до передового зарубіжного і вітчизняного досвіду, реалізація гуманітарної політики у сфері національної безпеки має спрямовуватись на: функціонування суверенної нації та державної ідеології; прогнозовану демографічну політику; захист та гарантування дотримання соціально-економічних, політичних, правових, культурних та етичних норм, що виражається у прозорості й збалансованості поділу повноважень між державою та громадянським суспільством, верховенстві права, реалізації управління та адміністрування на демократичних засадах; досягнення загально-національного консенсусу; реалізацію соціо-гуманітарних програм на основі національних цінностей; збереження та популяризацію української історико-культурної спадщини; послідовну політику держави у сфері забезпечення гендерної рівності у силовому блоці країни; соціально-правовий захист ветеранів і ветеранок; військово-патріотичне виховання молоді.

Узагальнено, що державна гуманітарна політика, як невід’ємна складова національної безпеки розглядає як об’єкт захисту збалансовані інтереси особистості, суспільства й держави та має формуватися на основі передового українського та світового досвіду у сфері стратегічних комунікацій, інформаційної безпеки, протидії інформаційній агресії та інших сучасних засобів ведення гібридних війн з метою формування довгострокових моделей

забезпечення національної безпеки держави. Без охорони інформаційних інтересів особистості й громадянина не можна сприймати державу як суб'єкт суспільного договору та носія суверенітету, без якого не може відбуватися захист громадян. У контексті протидії російській інформаційній агресії, впровадження гуманітарної політики в рамках національної безпеки та оборони вимагає від України злагодженої роботи урядових інституцій, адаптації підходів та методів державного управління відповідно до умов воєнного часу, активного діалогу з міжнародними організаціями, захисту української ідентичності, принципів демократії та соціальної справедливості, а також поваги до людської гідності та прав людини.

5. Обґрунтовано, що особливості підходів до формування громадянської ідентичності як пріоритетного завдання гуманітарної політики в умовах воєнного часу полягають у концентрації національної гуманітарної політики на таких ключових аспектах: посилення ціннісно-ідеологічного підґрунтя в утвердженні української національної ідентичності як базового елемента громадянської свідомості; посилення інституційної й інформаційно-комунікаційної спроможності держави у протидії деструктивним інформаційним впливам російської пропаганди; підтримка військових і волонтерів як моделей громадянської відповідальності: просування образу захисника як символу громадянського обов'язку та національної гідності; захист національних символів, мови, культури та історичної спадщини як основних елементів ідентичності, що об'єднують суспільство.

Акцентовано увагу на тому, що з початком повномасштабної збройної агресії Росії проти України важливою умовою формування громадянської ідентичності як пріоритетного завдання гуманітарної політики стало підвищення гуманітарної стійкості суспільства і держави, що дозволяє ефективно адаптуватись до загроз та швидких змін безпекового середовища. Основними вимогами, які висувається до створення та функціонування системи гуманітарної стійкості є захист інтересів громадян, суспільства та держави в цілому, сприяння збереженню і зміцненню загальнонаціональних цінностей

задля підтримання сталого функціонування основних сфер життєдіяльності державних інституцій та громадянського суспільства.

Доведено, що створення умов для активної участі громадян у політичному процесі є ключовим елементом у вирішенні проблеми громадянської ідентичності. Це означає не тільки впровадження правових стандартів та політичних ініціатив, але й реалізацію широкого спектру заходів, націлених на створення умов для розвитку суспільства з плюралістичними поглядами, підтримку культурного розмаїття, захист прав національних меншин, забезпечення економічної стабільності та гарантування громадянських свобод. Відповідно однією із важливих форм підтримки національної ідентичності у демократичному суспільстві є співпраця з громадськими організаціями та волонтерами для збереження національної культурної спадщини та історичної пам’яті навіть у прифронтових та окупованих регіонах.

Підсумовано, що формування громадянської ідентичності в умовах воєнного часу вимагає забезпечення ефективної роботи державних органів, відповідальних за реалізацію гуманітарної політики, ефективного реагування держави на сучасні виклики і загрози, активне лобіювання національних інтересів на всіх можливих майданчиках, залучення громадян до соціальних процесів, підтримки єдності та солідарності в суспільстві, а також зміцнення почуття відповідальності за майбутнє країни.

6. Окреслено засадничі характеристики планування заходів реалізації гуманітарної політики як чинника протидії сучасним і майбутнім інформаційним загрозам РФ, які включають: розробку довгострокових комунікативних стратегій, розвиток власних інформаційних платформ та технологічних рішень для ідентифікації, створення ефективних контрнаративів та нейтралізації загроз інформаційних впливів ворога; забезпечення інституційної координації між державними інститутами, медіа, громадянським суспільством та міжнародними партнерами для комплексного протистояння інформаційним викликам; створення системи моніторингу, аналізу і оперативного реагування на інформаційні загрози з боку РФ та їх

прогнозування; запровадження активних освітніх програм, спрямованих на розвиток критичного мислення та медіаграмотності; інтеграція у світові ініціативи з інформаційної безпеки та гуманітарної стійкості, враховуючи передовий досвід країн НАТО та ЄС.

Запропоновано рекомендації із удосконалення механізму оперативного реагування та прогнозування загроз як чинника протидії сучасним та майбутнім інформаційним загрозам РФ, а також окреслено рекомендації щодо підвищення ефективності планування заходів реалізації гуманітарної політики України.

Підсумовано, що у сучасних умовах завданням державної гуманітарної політики України є подолання цивілізаційних розбіжностей та формування єдиної політичної нації. Для досягнення цієї мети слід відмовитись від примусового нав’язування цінностей, притаманних різним етносам, релігіям чи регіонам. Натомість необхідно виокремити базові, спільні для всіх громадян культурні національні цінності, які мають відображати історичний досвід українців, їхні традиції й світоглядні уявлення, специфіку соціальних відносин. Такі національні цінності доцільно поширювати через відповідні стратегічні державні наративи активно популяризуючи їх серед широкого суспільного загалу, що у свою чергу значно підвищить резильєнтність суспільства до деструктивних інформаційних впливів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієвський Т. Г. Гібридна війна у політичному процесі: особливості проявів та засоби протидії : Дис. ... д-ра. філос. : 052. Харків : Харків. нац. пед. ун-т., 2021. URL : https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b18f22a8-8210-4447-be9c-68c53dcf9ea6/content

2. Андрущенко Т. В. Ціннісні характеристики поняття «демократія» як ідейно-світоглядної основи в контексті творення міжкультурного політичного діалогу. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії.* 2018. Вип. 16. С. 101-107.

3. Антикорупційна програма Міністерства культури та інформаційної політики України на 2023-2025 роки. URL : https://mcsc.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/antykor_progr_23-25.pdf

4. Артьомов І. В. Актуальні проблеми зовнішньої політики України : навчальний посібник. Ужгород. 2021. URL : http://eurodev.uzhnu.edu.ua/images/files/__pdf.pdf

5. Асланов С. А. Етнополітична стабільність держави: політико-правовий аналіз : монографія. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2016. URL : https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/36114/1/%D0%90%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%A1%D0%90_%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_%D0%9D%D0%94%D0%86%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%80%D0%B5%D0%B3-2016.pdf

6. Базиляк Н. О. Державна гуманітарна політика в умовах інтеграції України до європейського освітнього простору : монографія. Одеса : Олді+, 2023. 304 с.

7. Балан С. В. Інформаційне суспільство як основа концепції інформаційної держави. *Вісник Львівського університету*. Серія філос.-політолог. студії. 2024. Випуск 54. К. URL : http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/54_2024/20.pdf

8. Бачення України: реформування та відновлення соціально-гуманітарної сфери у перспективі 2030 року. *UAReform*. URL : https://uareforms.org/reforms/Vision-of-Ukraine-2030

9. Баштанник В. Гуманізація публічного управління як імператив державно-управлінських трансформацій. *Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України.* 2012. Вип. 4. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2012_4_3

10. Баюк М. І. Гуманітарна складова політики державної безпеки: поняття, принципи. *Університетські наукові записки*. 2018, № 65, С. 186-199.

11. Бевза Б. П. Сутнісні виміри національної ідентичності у контексті критичного дискурс-аналізу. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*. Вінниця, 2023. № 8. DOI : https://doi.org/10.31558/2617-0248.2023.8.5

12. Белей Л. Стовпи російської дезінформації. URL : https://uchoose.uacrisis.org/stovpy-rosijskoyi-dezinformatsiyi

13. Блага Н. В. Управління проєктами. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 152 с.

14. Бойко А. О. Феномен маси як атрибут суспільства і культури : Дис. … канд. філос. н. : 09.00.03. К. : Національна академія педагогічних наук України, 2016. 210 с.

15. Бондар І. Р. Інформаційна безпека як основа національної безпеки. *Механізм регулювання економіки*. 2014. № 1. С. 68-75.

16. Бондарчук П. С. Ціннісні засади системи національної безпеки: державно-управлінський аспект : Дис. … д-ра філос. : 281. К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2023. URL : https://uacademic.info/ua/document/0824U001003

17. Булан Є. А., Панін І. Г. Європейський Союз та інформаційні впливи російської федерації. *Вісник Донецького національного університету ім. Василя Стуса.* 2020. URL : https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/8411/8410

18. Бунь В. В. Електоральна культура як фактор електоральної поведінки. URL : https://sci.house/menedjment-scibook/elektoralna-kultura-yak-faktor-elektoralnoji.html

19. Валевський О. Роль державної культурної політики в реалізації реформ в Україні. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 3 (40). С. 138-143.

20. Васильчук Є., Гринчук М. Трансформація політики США як результат еволюції засобів масової інформації. *Гілея: науковий вісник*. Вип. 112. 2016. С. 322-326.

21. Ващинська І. І. Соціальні ідентичності та групові лояльності в сучасному українському суспільстві : Дис. … к. соц. н. : 22.00.04. Львів : ЛНУ ім. І. Франка. 2019, 302 с.

22. Ведмідь П. В. Механізми формування інформаційно-комунікаційного простору в системі публічного управління України : Дис. … д-ра філос. : 281. К. : КНУ ім. Т. Шевченка. 2024. 210 с.

23. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.

24. Верховна Рада затвердила обов’язкові 75% української мови на телебаченні. URL : https://www.radiosvoboda.org/a/news/28504103.html

25. Віннічук О. В., Руда Л. А. Пропаганда як інструмент політичної комунікації в умовах російсько-української війни. *Політичне життя: наук. журнал.* 2024, № 1. DOI : https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.1.12

26. Вовк В. М. Мораль, демократія, глобалізація і право. *Аналітично-порівняльне правознавство*, № 1. 2024. URL : http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/299647

27. Воєнні аспекти протидії «гібридній» агресії: досвід України : монографія / колектив авторів ; за заг. ред. А. М. Сиротенка. К. : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2020. URL : https://nuou.org.ua/assets/monography/mono_gibr_viin.pdf

28. Володимир Зеленський перезапускає бренд України Ukraine NOW. URL : https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-perezapuskaye-brend-ukrayini-ukraine-now-62997

29. Воротинський В. В. Вплив гібридної війни на формування державного інформаційного суверенітету України. *Держава і право*. 2024, № 95. К. DOI : https://doi.org/10.33663/1563-3349-2024-95-266

30. Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»). URL : https://cnpvtk.volyn.ua/index.php/napryamki/natsionalno-patriotichne-vikhovannya/sokil-dzhura/shcho-take-gra

31. Гапій В. Е. Пропаганда як інструмент впливу на підсвідомість людини в сучасній Україні. *Молодий вчений*. 2018. № 1(2). URL : https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5411

32. Гарькавий Є. М. Інституційні виклики комунікативному супроводженню державної гуманітарної політики. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2024. Випуск 54. DOI : https://doi.org/10.30970/PPS.2024.54.22

33. Гарькавий Є. М. Організація стратегічних комунікацій відповідно до стандартів НАТО. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Вінниця, 2023. Вип. 8. DOI : https://doi.org/10.31558/2617-0248.2023.8.9

34. Гарькавий Є. М. Підходи НАТО до формування наративів. *Політичне життя: наук. журнал.* 2023, № 4. DOI : https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.4.14

35. Гарькавий Є. М., Рубель К. В. Механізми ведення гібридної війни у гуманітарній сфері. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Вінниця, 2024. Вип. 9. DOI : https://doi.org/10.31558/2617-0248.2024.9.4

36. Гарькавий Є. М., Чумак О. І. Стратегічні комунікації як інструмент реалізації державної гуманітарної політики. *Політологічний вісник: зб-к наук. праць.* КНУ ім. Т. Шевченка. К. : ТОВ «Вадекс», 2024. Вип. 92. С. 322-330. DOI : https://doi.org/10.17721/2415-88IX.2024.92.322-330

37. Гарькавий Є. М., Чумак О. І. Формування стратегічних наративів у системі реалізації державної гуманітарної політики. *Держава і право*, № 95. 2024. К. DOI : https://doi.org/10.33663/1563-3349-2024-95-243

38. Гібридна війна: in verbo et in praxi : монографія. Донецький нац. ун-т ім. Василя Стуса / заг. ред. Р. О. Додонова. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. URL : http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/13573/1/Khalikov_monohrafiia.pdf

39. Гіоане І. М. Головні чинники політичного вибору. *Гілея: науковий вісник.* Вип. 139(3). 2018. С. 12-19.

40. Гіоане І. М. Світогляд як основна духовна детермінант здійсненні політичного вибору. *Гілея: науковий вісник*. Вип. 132 (5). 2018. С. 187-190.

41. Голуб О. Методи впливу пропаганди та протидія їм. Інститут масової комунікації. URL : https://imi.org.ua/monitorings/metody-vplyvu-propagandy-ta-protydiya-nym-i30638

42. Гончаренко Д. Ю. Стратегічні підходи до забезпечення інформаційної безпеки в умовах інформаційної війни України з РФ. *Політологічний вісник: зб-к наук. праць.* КНУ ім. Т. Шевченка. К. : ТОВ «Вадекс», 2024. Вип. 92. DOI : https://doi.org/10.17721/2415-88IX.2024.92.383-397

43. Гончаренко Н. К., Гриценко О. А., Демещенко В. В. Інституційний аспект державної культурної політики в країнах Європейського Союзу та його уроки для реформування системи забезпечення розвитку культури в Україні. *Культурологічна думка*. 2018. № 13. С. 57-72.

44. Горбатюк С. Є. Концептуалізація моделі гуманітарної політики в Україні на сучасному етапі реформ. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 2 (55). Ч. 1. DOI : https://doi.org/10.33990/2070-4011.55.2018.146717

45. Градівський В. М. Впровадження механізмів публічного управління гуманітарною сферою України: регіональний аспект. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. DOI : https://doi.org/10.32702/2307-2156-2021.8.70

46. Гребньов Г. Інформаційний аспект гібридної війни Росії проти України. *Український інформаційний простір*, № 1(11). 2023. DOI : https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(11).2023.279598

47. Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість: методолого-світоглядний аналіз. К. : Знання України, 2002. 580 с.

48. Гук О. І. Демократичні цінності. Енциклопедія держ. упр. : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Т. 8 : Публ. врядування / наук.-ред. кол.: В. С. Загорський (голова), С. О. Телешун (співголова) та ін. Львів : Львів. регіон. інт держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, 2011. URL : https://pumo.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2023/02/enczyklopediya-derzhavnogo-upravlinnya_tom-8.pdf

49. Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи (Біла книга) : аналіт. доп. / [Сінайко О. О. (кер. авт. кол.), Тищенко Ю. А., Каплан Ю. Б., Михайлова О. Ю., Валевський О. Л. та ін.] ; за заг. ред. Ю. Б. Каплан, Ю. А. Тищенко. К. : НІСД, 2020. 126 с.

50. Декларація Організації Об’єднаних Націй про права корінних народів. Резолюція 61/295, прийнята Генеральною Асамблеєю 13 вересня 2007. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l56#Text

51. Демидко Д. Л. Державна гуманітарна політика у становленні громадянського суспільства в контексті національної безпеки України : Дис. … д-ра філос. : 281. Львів : Львівський нац. ун-т ветеринарної медицини та біотехн. імені С. З. Гжицького, 2021. 235 с.

52. Денисюк Ж. З. Інформаційна політика в умовах гібридного протистояння як механізм реалізації національних стратегічних комунікацій. *Право та державне управління.* 2020. № 4. URL : https://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2020/30.pdf

53. Дерега В. В. Соціальна і гуманітарна політика : навч. посібник. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. 178 с.

54. Державна політика в соціогуманітарній сфері : підручник / [авт. кол. : В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, П. К. Ситник та ін.]; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського. К. : НАДУ, 2010. 284 с.

55. Державне агентство України з питань кіно. URL : https://usfa.gov.ua/

56. Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти. URL : https://arts.gov.ua/

57. Десять фіаско російської пропаганди у 2022 році. *Детектор медіа*. URL : https://detector.media/infospace/article/206582/2022-12-31-10-fiasko-rosiyskoi-propagandy-u-2022-rotsi/

58. Деякі питання Українського інституту національної пам'яті: Постанова Кабінету Міністрів від 12 листопада 2014 р. № 684. URL : https://www.kmu.gov.ua/npas/247793752

59. Дзяний Р. Б., Дзяна Г. О. Управління комунікаціями в умовах криз. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 2. URL : https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/184

60. Дідух М. Л. Соціально-психологічні закономірності етнічної індивідуації : Дис. … д. псих. н. : 19.00.05. К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2016. 477 с. URL : https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/705331/5/%D0%94%D0%B8%D1%81.%D0%94%D1%96%D0%B4%D1%83%D1%85.pdf

61. Діміч А., Єрьоміна Л. Сучасні наукові підходи до визначення поняття «Інформаційний суверенітет України». І*нформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2022. № 1-3 (34-36). С. 13-19.

62. Довгань О. Д., Ященко В. А. Сутність і зміст законодавства у секторі оборони та його реалізації: інформаційно-правове дослідження. *Інформація і право.* 2019. № 2. С. 17-25.

63. Довгострокова стратегія розвитку української культури – стратегія реформ. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/119-2016-р

64. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) / ЄЕС, ЄС : прийняття 25.03.1957 (зі змінами). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017

65. Доктрина інформаційної безпеки. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text

66. Доній Н. Популярна культура як результат аксіологічного зсуву в соціальному просторі Модерну та Постмодерну. Духовність. *Культура. Виклики сьогодення.* Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (м. Львів, 21-22 квітня 2017 р.). Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2017. С. 54-58.

67. Драбюк С. Пропаганда та її види. Шляхи протидії пропаганді. *Аналітично-порівняльне правознавство*, № 1. 2022. DOI : https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.28

68. Дунець В. Б. Формування політичної культури молоді в Україні після подій Майдану 2013–2014 років. *Гілея: науковий вісник*. Вип. 86 (№ 7). К., 2014. С. 326-330.

69. Дьоміна О. С. Політико-правові цінності як детермінанти політичного процесу: структурно-функціональний аналіз. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* Серія 22. К., 2015. URL : https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/22557

70. Дяченко О. В. Основні моделі політичної комунікації та їх прояви в сучасну епоху. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Вінниця, 2023. Вип. 7. DOI : https://doi.org/10.31558/2617-0248.2022.7.4

71. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 820 с.

72. Енциклопедія державного управління / наук. ред. Ю. В. Ковбасюк, В. М. Князєв, І. В. Розпутенко та ін. Теорія державного управління. К. : НАДУ, 2011. Т. 1. 748 с.

73. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К. : НАДУ, 2011. Т. 2: Методологія державного управління / наук.-ред. колегія: Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. 2011. 692 с.

74. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text

75. Єршова Н. Г. Гуманістичні засади вироблення публічної політики в контексті соціокультурних змін. *Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінар. дослідж.* : матеріали IX Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 17-18 листоп. 2022 р.). К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2022. С. 244-246.

76. Єршова Н. Г. Соціокультурні передумови гуманізації вироблення публічної політики. *Тавр. наук. вісн. Серія: Публ. упр. та адміністрування*. Одеса : Видавн. дім «Гельветика», 2022. Вип. 3. С. 58-64.

77. Єршова Н. Г. Упровадження гуманістичного підходу у виробленні публічної політики в Україні. Дис. … д-ра філос. : 281. К. : КНУ ім. Т. Шевченка. 2023. 263 с.

78. Єршова Н. Гуманізм і демократія як суспільно-політичні цінності. *Україна 2030: публ. упр. для сталого розвитку* : матеріали щоріч. міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 2020 р.) : у 3 т. / за заг. ред. А. П. Савкова, М. М. Білинської, О. М. Петроє. К. : НАДУ, 2020. Т. 2. С. 201-209.

79. Женевська Конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

80. Загальна декларація прав людини. *Council of Europe*. URL : https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version

81. Запорожець О. Ю. Кризовий комунікативний менеджмент у сфері міжнародних відносин : монографія. К., 2006. 238 с.

82. Звіт заступниці міністра оборони України Ганни Маляр. *Новинарня*. URL : https://novynarnia.com/2023/09/30/ganna-malyar-oprylyudnyla-pidsumkovyj-zvit-pro-svoyu-robotu-v-minoborony/

83. Здіорук С. І. Гуманітарна політика Української Держави у новітній період : монографія. К. : НІСД. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Zdioruk_Serhii/Humanitarna_polityka_Ukrainskoi_Derzhavy_v_novitnii_period.pdf?PHPSESSID=9ebn6eupffcksi7rurnqt86d76

84. Зубов В. О., Кривега Л. Д. Соціальна турбулентність як підґрунтя змін у світоглядних настановах сучасної людини. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* Вип. 8. 2015. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprfc_2015_8_20

85. Зубченко С. О. Гуманітарна складова у стратегічних документах із національної безпеки України. *Аналітична записка, серія «Гуманітарний розвиток»*, № 3, 2019. НІСД. 5 с.

86. Зюзя О. В. Розвиток системи забезпечення державної безпеки України: організаційно-правовий аспект : Дис. … д-ра філос. : 281. К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2023. 310 с.

87. Іванов А. В Соціальна і гуманітарна політика в україні в умовах війни. *Механізми публічного управління.* DOI : https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.2/10

88. Інформаційна кампанія «Розірви коло». URL : https://rozirvykolo.org/

89. Ївженко Ю. В. Формування у студентської молоді почуття громадянськості в молодіжних громадських організаціях : Дис. … канд. пед. наук : 13.00.07. К. : Інститут модернізації змісту освіти, 2017. 279 с.

90. Каріх І. В. Гуманітарна сфера як об’єкт політики безпеки. Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія. 2016. Вип. 17. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_ip_2016_17_20

91. Каріх І. В. Інституційно-правові засади політики національної безпеки в гуманітарній сфері : Дис. … канд. політ. наук : 21.01.01. Суми, 2018. 218 с.

92. Карлова В. В. Вплив засобів масової інформації на формування української національної свідомості. URL : http://academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07kvvunc.htm

93. Кисельов В. Впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та вдосконалення інформаційного забезпечення в системах державного управління як нові стратегії адміністративних перетворень. *Наукові розвідки з державного та муніципального управління*. 2015. Вип. 1. С. 348-361.

94. Кодекс України про адміністративні правопорушення № 80731-X в редакції від 01.02.2025. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10

95. Козаков В. М. Соціально-ціннісні засади державного управління в Україні : монографія. К. : Вид-во НАДУ, 2007. 284 с.

96. Козюк В. Глобалізація та демократія: тернистий шлях взаємозв'язку. URL : https://voxukraine.org/globalizatsiya-ta-demokratiya-ternystyj-shlyah-vzayemozv-yazku

97. Колісніченко Н. Транспарентність і доступність взаємодій в управлінні культурою: європейський досвід. *Актуальні проблеми державного управління.* 2021. №1 (82). С. 112-117.

98. Колодка А. В. Механізми кризового менеджменту в умовах інформаційних загроз в гібридних середовищах : Дис. д-ра філос : 281. К. : Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту. 2023. 239 с.

99. Комунікаційна стратегії Міністерства закордонних справ України. URL : https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/communication-strategy.pdf

100. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

101. Конопелько О. В. Особливості формування ідеологічної функції сучасної держави: постановка проблеми. *Право і безпека*. 2013. № 1. С. 18-23.

102. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06

103. Конституція України (зі змінами від 07 лютого 2019 року). URL : https://www.president.gov.ua/documents/constitution

104. Коцур Л. М. Формування негативного образу НАТО: радянська пропаганда та пострадянська риторика. *Політикус*. 2020. Вип. 2. URL : http://politicus.od.ua/2_2020/16.pdf

105. Кравченко М. Гібридна війна: її фронти і методика. URL : https://azov.org.ua/hibrydna-viina-yii-fronty-i-metodyka/

106. Кравчук О. Ю. Місце політичної безпеки в межах цілісної системи національної безпеки. *Наукові праці*. Політологія, 2016. Випуск 170. Том 182. С. 116-119.

107. Кремень В., Ткаченко В. Україна: ідентичність у добу глобалізації (начерки міждисциплінарного дослідження). К. : Товариство «Знання» України. 2013. 415 с.

108. Крижанівська В. Цифровізація політичної участі: загрози та перспективи. *Грані*, Том 24, № 9. 2021. DOI : https://doi.org/10.15421/172193

109. Крисаченко В. С. Системність українознавства і консолідація нації: екзистенційний дискурс. *Політологічний вісник: збірник наукових праць*. К. : ТОВ «Вадекс», 2022. Вип. 89. DOI : https://doi.org/10.17721/2415-881x.2022.89.12-28

110. Крутій В. О. Трансформація політичної системи суспільства в умовах гібридної війни. Дис. … к. політ. н. : 23.00.02. К. 2018. 222 с.

111. Кулеба Д. Війна за реальність. Як перемагати у світі фейків, правд і спільнот. Вид. 3-тє, оновлене. К. : Книголав, 2022. 384 с.

112. Куцепал С. В. Інформаційний суверенітет та інформаційна безпека України: виклики та реалії. *Полтавський правовий часопис*, № 1, 2023. DOI : https://doi.org/10.21564/2786-7811.1.290476

113. Лешик С. В. Особливості інформаційної політики в процесі євроінтеграції України. *Політологічний вісник: зб-к наук. праць.* КНУ ім. Т. Шевченка. К. : ТОВ «Вадекс», 2024. Вип. 92. DOI : https://doi.org/10.17721/2415-88IX.2024.92.198-211

114. Литвиненко О. Система захисту інформаційного простору від спеціальних інформаційних операцій. URL : http://www.niss.gov.ua/book/Litv/010_1.htm#a1

115. Лопушняк Г. С. Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку України : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. 372 с.

116. Лясота А. Є. Сучасна гуманітарна політика: інституційний діалог держави та громадянського суспільства. *Epistemological studies in philosophy, social and political sciences.* 2019. № 2 (1). С. 86-94.

117. Мазурик З. Культурна політика в незалежній Україні: не сповнені надії і втрачені можливості. Що далі? URL : https://www.ji-magazine.lviv.ua/anons2013/Mazuryk_Kulturn_polit_v_nezalezh_Ukr.htm

118. Майстро С. В. Теоретико-методологічні засади реалізації державної економічної політики. *Теорія та практика державного управління*. Харків. 2013. Вип. 2(41). URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2013_2_23

119. Малімон В. І. Соціальна і гуманітарна політика. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2012. 352 с.

120. Матузкова О. П. Ідентичність як структура. *Наукові записки*. К. : *Філологічні науки*. С. 17-22.

121. Мельник І. В. Механізми впливу держави на формування масової культури в умовах гібридної війни. Дис. … д-ра філос : 281. К. : КНУ ім. Т. Шевченка. 2023. 271 с.

122. Методика SMART для планування та досягнення цілей на робочому місці. URL : https://yaware.com.ua/uk/blog/metodika-smart-dlya-planuvannya-ta-dosyagnennya-czilej-na-robochomu-misczi/

123. Методичні рекомендації «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України» / Додаток до Наказу Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527. URL : https://imzo.gov.ua/2022/06/08/nakaz-mon-vid-06-06-2022-527-pro-deiaki-pytannia-natsional-no-patriotychnoho-vykhovannia-v-zakladakh-osvity-ukrainy-ta-vyznannia-takym-shcho-vtratyv-chynnist-nakazu-ministerstva-osvity-i-nauky-ukrainy/

124. Митко А. М., Кольцова І. І. Інформаційний тероризм як інструмент впливу на інформаційний конформізм в глобальному середовищі. *Політичне життя,* № 2. 2018. С. 135-139.

125. Михайло Волинець: сторінка у мережі Фейсбук. URL : https://www.facebook.com/MykhailoVolynets/posts/%EF%B8%8F%D0%B4%D0%

B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B0-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8-%D0%B0-%D0%BD%D0%B5-%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF-%D1%8F%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%B2%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B5-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%96%D0%B7%D0%BD%D1%8F%D1%94-%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BA%D1%80/645691522706761/

126. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII (2148-08) від 19.10.1973. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

127. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII (2148-08) від 19.10.1973. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042

128. Мовчан У. В. Методологічні підходи до здійснення стратегічного планування політико-правового розвитку держави. *Актуальні проблеми політики.* 2022. Вип. 69. DOI : https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1299

129. Мосов С. П., Уханова Н. С. Протидія негативним інформаційним впливам на людину і суспільство в умовах гібридної війни. *Інформація і право*. 2018. № 2(25). С. 134-141.

130. Мохнюк Р. Свобода слова та її обмеження: як це регулюється в Україні та в ЄСПЛ. 7 травня 2021. URL : https://vsirazom.ua/cabinet/svoboda-slova-ta-ïï-obmezhennya-yak-ceregulyuyetsya-v-ukraïni-ta-v-yespl/

131. Наказ Міністерства оборони України від 14.08.2024 № 554 «Про затвердження Концепції військово-патріотичного виховання в системі Міністерства оборони України». URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0554322-24#Text

132. Національна скаутська організація «Пласт». URL : https://www.plast.org.ua/

133. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, В. А. Смолій, О. В. Скрипнюк, С. В. Стоєцький. К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2022. URL : https://ipiend.gov.ua/publication/natsionalna-stijkist-ukrainy-stratehiia-vidpovidi-na-vyklyky-ta-vyperedzhennia-hibrydnykh-zahroz/

134. Неліпа Д. В., Туренко В. Е. Ключові аспекти гуманітарної політики як фактору протидії інформаційній війні російської федерації. *Політичне життя: наук. журнал.* 2024, № 1. DOI : https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.1.14

135. Нікітюк В. О. Проблема прав людини в контексті національної безпеки. *Наука і оборона*. 2002, № 4. С. 24-31.

136. Новий український тлумачний словник / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Х. : Книжковий Клуб, 2008. 514 с.

137. Окуньовська Ю. В. Транскордонне співробітництво з Україною в умовах війни. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса.* Вінниця, 2023. Вип. 7. DOI : https://doi.org/10.31558/2617-0248.2022.7.10

138. Оніщенко Н. М., Стоєцький С. В., Сунєгін С. О. До питання про відповідальність держави перед громадянським суспільством. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 2. С. 9-13.

139. Офіційний сайт Міністерства оборони України. URL : https://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-aparatu-ministerstva/departament-gumanitarnogo-zabezpechennya-ministerstva-oboroni-ukraini.html

140. Парубчак І. О., Радух Н. Б., Гринишин Г. М. Державна політика гуманітарної безпеки у контексті становлення громадянського суспільства в Україні : навч. посіб. Херсон : Олді+, 2022. URL : https://lvet.edu.ua/images/step/2022/10/06/nach_posibnyk_PUA.pdf

141. Пєвцов Г. В., Залкін С. В., П. Пацек Методичний підхід до визначення підрозділів для здійснення протидії негативному інформаційному (психологічному) впливу противника на основі оцінювання їх спроможностей. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*, 2021, № 4(45). URL : file:///C:/Users/User/Downloads/797-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1410-1-10-20220202.pdf

142. Патлашинська І. В. Сучасна російсько-українська інформаційна війна: завдання, методи та особливості використання. *Регіональні студії*, № 28. 2022. DOI : https://doi.org/10.32782/2663-6170/2022.28.15

143. Пашковський В. Ф. Гуманітарна політика у вимірі механізмів забезпечення інформаційної безпеки України. *Політологічний бюлетень*, № 86. К. : НІСД, 2021. DOI : https://doi.org/10.17721/2415–881x. 2021.86.190-209

144. Петровська І. Р. Громадянська ідентичність: теоретико-методологічні основи соціально-психологічного аналізу. *Психологія і особистість*. К. 2017. № 1(11). URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psios_2017_1_6

145. Петровська І. Р. До проблеми множинності громадянської ідентичності особистості. *Проблеми політичної психології : збірник наукових праць,* Вип. 5 (19). 2017. К. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppr_2017_5_16

146. Петровська І. Р. Психологія становлення громадянської ідентичності особистості : Дис. … д. псих. н. : 19.00.11. К. : Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. 2023. URL : https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/dis-petrovska.pdf

147. Петровська І. Р. Розробка та психометрична перевірка опитувальника «Громадянська ідентичність». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. Херсон, 2016. Вип. 1, Т. 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2016_1%281%29__14

148. Петровський П. М. Забезпечення прав і свобод людини – основний тренд модернізації публічного управління. *Ефективність держ. упр. : зб. наук. пр*. Львів : Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові

України ; за заг. ред. В. С. Загорського та А. В. Ліпенцева., 2015. Вип. 43. С. 13-20.

149. Пироженко В. О. Гуманітарна складова національної безпеки: предмет дослідження та коло основних проблем. *Стратегічна панорама*. 2005. № 2. С. 27-35.

150. Пирожков С. І., Божок Є. В., Хамітов Н. В. Національна стійкість (резильєнтність) країни: стратегія і тактика випередження гібридних загроз. *Вісник Національної академії наук України*. 2021. № 8. URL : https://visnyk-nanu.org.ua/ojs/index.php/v/article/view/135

151. Підлипна Р. П. Основні загрози та система соціальної безпеки в Україні. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна*. 2015. Вип. 47. С. 20-23.

152. Поліщук І. О. Електоральна культура транзитних суспільств. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*, № 3 (30). 2016. URL : https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/14568/1/Polishchuk_224-227.pdf

153. Польовий М. А. Методичні аспекти моделювання процесів функціонування сучасної публічної політики. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса.* Вінниця, 2023. Вип. 8. DOI : https://doi.org/10.31558/2617-0248.2023.8.3

154. Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996 (зі змінами). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text

155. Порядок проведення консультацій органів виконавчої влади з представницькими органами корінних народів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2022 № 1018. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2022-%D0%BF#Text

156. Почепцов Г. Від покемонів до гібридних війн: нові комунікативні технології XXI ст. К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2017. 260 с.

157. Присяжнюк С. В. Гуманітарна політика України в умовах гібридної війни. *Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, ад'юнктів, слухачів, курсантів і студентів «Молодіжна військова наука у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка»*, 27 квітня 2023 р. К. : ВІКНУ 2023. С. 83-84.

158. Присяжнюк С. В. Гуманітарна політика України як стримуючий фактор гібридної агресії РФ. *Політологічний вісник*, № 91. 2023. К. DOI : https://doi.org/10.17721/2415-881x.2023.91.229-237

159. Присяжнюк С. В. Місце і роль гуманітарної політики у забезпеченні національної безпеки України. Розвиток українознавства в умовах широкомасштабної російсько-української війни: від захисту культурної спадщини України до консолідації українців і світового українства. *Збірник Матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції* (26.10.2023 р., м. Київ, НДІУ). Автор-упорядник: Фігурний Ю. С.; організаційний секретар : Шакурова О. В. К.: НДІУ, 2024. С. 185-186.

160. Присяжнюк С. В. Модернізація механізмів реалізації гуманітарної політики України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії,* випуск 51. 2023. DOI : https://doi.org/10.30970/PPS.2023.51.22

161. Присяжнюк С. В. Особливості державної інформаційної політики у сфері оборони. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє : збірник тез доповідей XIX Міжнародної науково-практичної конференції*, 10 листопада 2023 р. К. : ВІКНУ, 2023. С. 396-397.

162. Присяжнюк С. В. Особливості реалізації гуманітарної політики у секторі безпеки і оборони України. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Вінниця, Вип. 8. 2023. DOI : https://doi.org/10.31558/2617-0248.2023.8.13

163. Присяжнюк С. В. Підходи до формування громадянської ідентичності. *Європейське майбутнє: філософсько-освітні студії : збірник матеріалів І Міжнародної науково-практичної конференції* (Частина 1) за ред. Г. Д. Берегової та ін. (09-10 травня 2024 р.). Херсон : вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2024. С. 290-292.

164. Присяжнюк С. В. Планування заходів з реалізації гуманітарної політики. *Політичне життя: наук. журнал*, № 4. 2023. DOI : https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.4.10

165. Присяжнюк С. В. Практичні аспекти реалізації гуманітарної політики у Силах оборони України. *Українське військо: сучасність та історична ретроспектива : збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції*, 30 листопада 2023 р. К. : НУОУ, 2024. С. 83-84.

166. Присяжнюк С. В. Проблеми розвитку культурної сфери в Україні. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє : збірник тез доповідей XIX Міжнародної науково-практичної конференції*, 10 листопада 2023 р. К. : ВІКНУ, 2023. С. 395-396.

167. Присяжнюк С. В. Формування громадянської ідентичності як пріоритетне завдання гуманітарної політики України. *Держава і право*, № 94. 2023. К. DOI : https://derzhava-i-pravo.com.ua/files/issues/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B0%20%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE.%20%D0%92%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA%2094.pdf

168. Присяжнюк С. В. Функціонал гуманітарної політики як чинника протидії інформаційній агресії. *Політичне життя: наук. журнал*, № 3. 2024. К. DOI : https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.3.7

169. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI (зі змінами). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text

170. Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки національного музичного продукту та обмеження публічного використання

музичного продукту держави-агресора : Закон України № 2310-IX в редакції від 31.03.2023. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2310-20#Text

171. Про внутрішнє і зовнішнє становище України в 2017 р. : Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. К. : НІСД, 2017. 928 с.

172. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI (зі змінами). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text

173. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI (зі змінами). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17/#Text

174. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України № 1207-VII в редакції від 19.05.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text

175. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 3.11.2010 № 996 (зі змінами). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text

176. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України № 2704-VIII в редакції від 15.11.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text

177. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України № 2411-VI в редакції від 31.03.2023. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text

178. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України № 317-VIIIв редакції від 27.07.2023. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text

179. Про затвердження плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01 липня 2020 р. № 853-р. URL : https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-

zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-vikonannya-koncepciyi-realizaciyi-derzhavnoyi-politiki-u-sferi-t10720

180. Про затвердження плану заходів з реалізації кліматичної політики України в рамках участі в глобальній ініціативі із скорочення викидів метану «Global Methane Pledge» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 липня 2023 р. № 607-р. URL : https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv-z-realizatsii-klimatychnoi-polityky-ukrainy-v-ramkakh-uchasti-v-hlobalnii-initsiatyvi-iz-skorochennia-vykydiv-metanu-global-methane-pledge-i070723

181. Про затвердження плану заходів із впровадження Концепції реалізації державної політики у сфері промислового забруднення : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2019 р. № 1422-р. URL : https://ips.ligazakon.net/document/KR191422

182. Про затвердження плану заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 06 грудня 2017 р. № 878-р. URL : https://ips.ligazakon.net/document/kr170878?an=1

183. Про затвердження Порядку проведення відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення. Постанова Кабінету Міністрів України № 296 від 15 березня 2024 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/296-2024-%D0%BF#Text

184. Про затвердження Порядку проведення консультацій органів виконавчої влади з представницькими органами корінних народів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2022 № 1018 (зі змінами). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2022-%D0%BF#Text

185. Про інформацію : Закон України № 2657-XII в редакції від 15.11.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text

186. Про кінематографію : Закон України № 9/98-ВР в редакції від 15.11.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9/98-%D0%B2%D1%80#Text

187. Про культуру : Закон України № 2778-VI в редакції від 06.10.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text

188. Про медіа : Закон України № 2849-IX в редакції від 01.01.2025. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text

189. Про Національний архівний фонд та архівні установи : Закон України № 3814-XII в редакції від 21.06.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text

190. Про національну безпеку України : Закон України № 2469-VIII в редакції від 09.08.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text

191. Про освіту : Закон України № 2145-VIII в редакції від 27.03.2025. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

192. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України № 2834-IX від 13.12.2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text

193. Про охорону культурної спадщини : Закон України № 1805-III в редакції від 14.12.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text

194. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15.06.1999. № 1045-XIV (зі змінами). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text

195. Про рекламу : Закон України № 270/96-ВР в редакції від 01.04.2025. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text

196. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року № 121/2021 «Про стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України. URL : https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661

197. Про санкції : Закон України № 1644-VII в редакції від 21.11.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text

198. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України від 3.11.2010 № 996 (зі змінами). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text

199. Про схвалення Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1155-р від 9 грудня 2022 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1155-2022-%D1%80#Text

200. Про Службу військового капеланства : Закон України № 1915-IX в редакції від 04.05.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text

201. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 710-р від 3 жовтня 2018 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text

202. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України № 280/97-ВР в редакції від 05.03.2025. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text

203. Про соціальний діалог в Україні : Закон України № 2862-VI в редакції від 26.12.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text

204. Рафальський О., Самчук З. Цивілізаційні перехрестя сучасного суспільства : монографія. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2018. 688 с.

205. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. К. : НІСД, 2022. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-03/reznikova-ukraineresilience2022_02.pdf

206. Рекомендації до Стратегії національної безпеки Республіки Польща [пол. Rekomendacje do Strategii bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej]. 2024. URL : https://www.prezydent.pl/storage/file/core_files/2024/7/4/7fa9f08052b51758d6ed4e9a11a9d32d/REKOMENDACJE%20SBNRP%204%20lipca%202024.pdf

207. Рекомендації та кращі кейси реалізації стратегічних комунікацій в умовах війни : практичний довідник / [В. Азарова та ін. ; за заг. ред.

Л. Компанцевої]. К. : 7БЦ, 2023. 232 с. URL : https://nasbu.edu.ua/uploads/n_526_52833748.pdf

208. Розпутенко І. В. Цивілізаційний вибір України в умовах глобалізації. Вісник НАДУ при Президентові України. 2017. № 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2017_1_17

209. Савицький В. Т. Інформаційна безпека в системі національної безпеки України. *Університетські наукові записки*. 2017. № 2. С. 195-207.

210. Сащук Г. М. Гуманітарна політика як інструмент подолання кризи громадянської ідентичності. *Політичне життя: наук. журнал*. 2024, № 1. DOI : https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.1.8

211. Сащук Г. М. Державне регулювання гуманітарної політики в умовах гібридної війни. *Політологічний вісник: зб-к наук. праць.* КНУ ім. Т. Шевченка. К. : ТОВ «Вадекс», 2024. Вип. 92. DOI : https://doi.org/10.17721/2415-88IX.2024.92.313-321

212. Сащук Г. М. Ціннісний вимір реалізації гуманітарної політики України в умовах воєнного часу. *Держава і право*. 2024, № 95. К. С. 213-221. DOI : https://doi.org/10.33663/1563-3349-2024-95-213

213. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. К. : НІСД, 2017. 496 с.

214. Семенова О., Герасько М. Національно-культурна ідентичність українського суспільства у контексті сучасних гуманітарних викликів. *Українознавство*. 2020, № 2. С. 130-145.

215. Сепаратистські тенденції у сучасній Росії : Аналітична записка. К. : НІСД, 2016. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016–09/AZ-Protidya-nformagres-166e3.pdf

216. Сергієнко Л. В. Гуманітарна політика України: ідентифікація складових, об’єктів, суб’єктів та пріоритетів. *Вісник ЖДТУ: Економіка, управління та адміністрування*, вип. 2(88). 2019. DOI : https://doi.org/10.26642/jen-2019-2(88)-162-173

217. Ситник Г. П., Андреєв С. О. Особливості соціальних надзвичайних ситуацій та проблеми їх класифікації. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. № 1. С. 37-47.

218. Солодка О. М. Забезпечення інформаційного суверенітету держави: правовий дискурс. *Інформація і право*. 2020. №1 (32). С. 80-87.

219. Соціальна і гуманітарна політика: підручник / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського. К. : НАДУ, 2016. 792 с.

220. Соціальне суспільство: організація, безпека, публічне управління / за заг. ред. В. Бебика та Н. Мякушко : монографія. Варшава – Київ : Талком, 2025. 272 с.

221. Степаненко В. Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: інститути, практики, цінності. Укр. сусп-во: 10 р. незалежності / за ред. В. Ворони. К. : ІС НАН України, 2001. С. 169-183.

222. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія. К. : НІСД, 2011. 336 с.

223. Стичинська А. Б. Інформаційна агресія російської федерації: виклики та подолання. *Політичне життя: наук. журнал*, № 1. 2024. DOI : https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.1.16

224. Стратегія інформаційної безпеки. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text

225. Сушко А. І., Мамонтова Е. В., Краснопольська Т. М. Гуманітарна політика держави. Одеса, 2022. DOI : https://doi.org/10.32837/11300.19108

226. Сушко А. І., Прохоренко А. М. Політична пропаганда як складова інформативно-комунікативної діяльності органів державної влади. *Актуальні проблеми політики.* 2023. Вип. 72. DOI : https://doi.org/10.32782/app.v72.2023.9

227. Таркін В.П. Інформаційні війни у сучасному політичному просторі як феномен XX-XXI століття. Дис. … д-ра філос. : 052. Одеса : Національний уніерситет «Одеська юридична академія», 2023. URL : https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4a983703-91de-49f1-ba14-2c2fa6388ef1/content

228. Телешун С. О. Управління людьми в нестабільному інституційному середовищі. світові тенденції та українські реалії. *Вісник НАДУ. Серія «Державне управління».* 2019. № 1. С. 60-66.

229. Тернавська В. М. Концепція державного суверенітету в аспекті глобального інформаційного простору. *Інформація і право*. 2021. № 4 (39). С. 80-89.

230. Трощинський В. П. Історичні передумови й джерела формування державних підходів до розвитку гуманітарної сфери в Україні та спроба їх практичної реалізації в добу національно-визвольної боротьби 1917–1920 рр. *Вісник НАДУ*. 2016. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2016_2_16

231. Туренко В. Е., Перепелиця Н. О. Гуманітарна політика та інформаційна безпека як основні аспекти протидії поширенню війни Росії проти України. *Політологічний вісник: зб-к наук. праць.* КНУ ім. Т. Шевченка. К. : ТОВ «Вадекс», 2024. Вип. 92. С. 322-330. DOI : https://doi.org/10.17721/2415-88IX.2024.92.331-343

232. У МЗС відбулася підсумкова річна подія «Голос України. Стратегічні комунікації та м’яка сила». URL : https://mfa.gov.ua/news/u-mzs-vidbulasya-pidsumkova-richna-podiya-golos-ukrayini-strategichni-komunikaciyi-ta-myaka-sila

233. Український культурний фонд. URL : https://ucf.in.ua/

234. Уряд затвердив першу в Україні державну цільову соціальну програму національно-патріотичного виховання на період до 2025 року. URL : https://mms.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-pershu-v-ukrayini-derzhavnu-cilovu-socialnu-programu-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-na-period-do-2025-roku

235. Участь громадських об’єднань у протидії інформаційній агресії : Аналітична записка. К. : НІСД, 2016. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016–09/AZ-Protidya-nformagres-166e3.pdf

236. Фігурний Ю. «Русский мир» – важливий чинник агресії Російської Федерації супроти України й українців. *Українознавство*. 2016, № 3 (60), С. 40-59.

237. Фігурний Ю. Розвиток Українського Православ'я на зламі тисячоліть: етнокультурні, державотворчі та націєтворчі аспекти. *Православ'я в Україні*: Збірник матеріалів IX Міжнародної наукової конференції. К., 2019. С. 564-573.

238. Фінагіна О. В., Бітюк І. М., Буряк Є. В. Передумови, принципи та інструменти реалізації регіональної політики: досвід ЄС. *Збірник наукових праць ЧДТУ.* Серія: Економічні науки. 2020. Випуск 57. С. 5-17.

239. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості / пер. з англ. Т. Сахно. К. : Наш Формат, 2020. 192 с.

240. Центр передового досвіду з питань стратегічних комунікацій НАТО. URL : https://stratcomcoe.org/

241. Чальцева О. М. Громадський контроль як вид публічного аудиту. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса.* Вінниця, 2023. Вип. 7. DOI : https://doi.org/10.31558/2617-0248.2022.7.7

242. Черненко Т. В., Валевський О. Л. Актуальні питання реформи державної культурної політики в сучасних умовах : Аналітична записка. № 11, Серія «Гуманітарний розвиток». URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-12/rul_pol-f0ae6.pdf

243. Чечель О. М. Поняття і зміст механізмів державного управління в гуманітарній сфері. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. № 3 (22). С. 137-145.

244. Чи підлягає громадська організація обов'язковій реєстрації платником ПДВ? URL : https://medoc.ua/blog/chi-pidljaga-gromadska-organizacija-obovjazkovij-restraci-platnikom-pdv-

245. Чмир Я. І. Глобальний інформаційний простір як чинник актуалізації інформаційної безпеки держави. *Наукові перспективи*, № 3 (3). 2020. С. 51-59.

246. Чупрій Л. В. Політика національної безпеки Української Держави в гуманітарній сфері : монографія. К. : Національний авіаційний університет; ПП «МастерПринт», 2015. 508 с.

247. Чупрій Л. Концептуальні засади політики національної безпеки Української держави в гуманітарній сфері. *Політичний менеджмент*. 2013, № 1-2. С. 35-41.

248. Шевчук Т. Роль гуманітарної підготовки в технічному ВНЗ. Науковий *Вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2016. № 1 (52). С. 70-75.

249. Шемчук А. В. Політична безпека України: стан та тенденції розвитку : Дис. … д-ра філос. : 052. К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2023. 219 с.

250. Шипілова Л. М., Марутян Р. Р. Аналітичні засоби стратегічного планування забезпечення національної безпеки в умовах глобальних загроз національній безпеці та міжнародній стабільності. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2017. № 2. С. 88-104.

251. Шульга О. Ціннісні зміни в українському суспільстві: між старою та новою моделями. Українське суспільство: моніторинг соціальних *змін. Збірник наукових праць.* Випуск 6(20). К. : НІСД НАНУ, 2019. С. 294-301.

252. Яблонський В. М., Здіорук С. І., Токман В. В Україна та проєкт «Русского Мира». *Аналітична доповідь*. К., 2014. 95 с.

253. Яворська Г. М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Стратегічні пріоритети*, № 4 (41). 2016. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sppol_2016_4_7

254. Ярема О. Г. Зміст інформаційного суверенітету у контексті державного суверенітету. *Юридичний науковий електронний журнал*, № 3. 2022. С. 191-194.

255. Ablazov I., Harkavyi Y., Mokliak S. (2023). Information Security of the State Under Conditions of Hybrid Warfare: Mechanisms of Ensuring. *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences.* Vol. 26, No1, Special Issue. DOI : https://doi.org/10.5782/.kjhss.2023.51.63

256. Action Plan against Disinformation. Joint Communication to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic

and Social Committee and the Committee of the Regions. *European Commission, High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy*. URL : https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/action_plan_against_disinformation.pdf

257. Akande D. (2022). Use of Force under Public International Law – the Case of Ukraine. *Presentation to the 62nd meeting of the Committee of Legal Advisers on Public International Law*. https://rm.coe.int/cahdi-62-akande-use-of-force-under-pil-the-case-of-ukraine-25-march-20/1680a67f82

258. Alexander J., Loy I. (2023). What's on our aid policy radar in 2023. *The New Humanitarian.* URL : https://www.thenewhumanitarian.org/analysis/2023/01/04/aid-policy-trends-to-watch-in-2023

259. Amnesty International. Ukraine: Ukrainian fighting tactics endanger civilians. URL : https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/08/ukraine-ukrainian-fighting-tacticsendanger-civilians/

260. Aro J. (2022). Putin's Trolls: On the Frontlines of Russia's Information War Against the World. IG Publishing. 336 p.

261. Avoiding a Long War. *RAND*. 2023. URL : https://www.rand.org/pubs/perspectives/PEA2510-1.html

262. Becker T., Eichengreen B., Gorodnichenko Y. (2022). A blueprint for the reconstruction of Ukraine. Centre for Economic Policy Research. URL : https://cepr.org/publications/books-and-reports/blueprint-reconstruction-ukraine

263. Bergmann M. (2024). The United States Should Press the European Union to Act on Eurobonds for Ukraine. *Center for Strategic & International Studies*. URL : https://www.csis.org/analysis/united-states-should-press-european-union-act-eurobonds-ukraine

264. Brands H. (2022). Russia is Right: The U.S. Is Waging a Proxy War in Ukraine. *Washington Post*. URL : https://www.aei.org/op-eds/russia-is-right-the-us-is-waging-a-proxy-war-in-ukraine/

265. Brown A. (2023). Legal Challenges in Cyber Warfare. International Law Quarterly, 36(1), 99-117.

266. Brown J. (2023). The China Factor: Explaining Japan's Stance on Russia's Invasion of Ukraine. *Carnegie Russia Eurasia Center*. URL : https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2023/02/the-china-factor-explaining-japans-stance-on-russias-invasion-of-ukraine?lang=en

267. Busby S. (2024). Centering Human Rights in Ukraine's Reconstruction. *Center for Strategic & International Studies*. URL : https://www.csis.org/events/centering-human-rights-ukraines-reconstruction

268. Busby S., Burke L. (2024). A Human Rights-Centered Approach to Reconstruction in Ukraine. *Center for Strategic & International Studies*. URL : https://www.csis.org/analysis/human-rights-centered-approach-reconstruction-ukraine

269. China's Position on Russia's Invasion of Ukraine. The U.S.-China *Economic and Security Review Commission*. 2024. URL : https://www.uscc.gov/research/chinas-position-russias-invasion-ukraine

270. Clack T., Johnson R. (2021). The World Information War: Western Resilience, Campaigning, and Cognitive Effects. *Routledge*. 300 p.

271. Cleverly J., Prentis V. (2023). UK Joins Core Group Dedicated to Achieving Accountability for Russia's Aggression Against Ukraine. URL : https://www.gov.uk/government/news/ukraine-uk-joins-core-group-dedicated-to-achieving-accountability-for-russias-aggression-against-ukraine

272. Countering disinformation with facts – Russian invasion of Ukraine. *Government of Canada*. 2024. URL : https://www.international.gc.ca/world-monde/issues_development-enjeux_developpement/response_conflict-reponse_conflits/crisis-crises/ukraine-fact-fait.aspx?lang=eng

273. Country Reports on Human Rights Practices: Ukraine. *U.S. Department of State.* 2022. URL : https://www.state.gov/reports/2022-country-reports-on-human-rights-practices/ukraine/

274. Cullen P., Reichborn-Kjennerud E. (2017). Understanding Hybrid Warfare, Multinational Capability Development Campaign (MCDC). URL : https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/647776/dar_mcdc_hybrid_warfare.pdf.

275. Dannenbaum T. (2023). What You Need to Know: International Humanitarian Law and Russia's Termination of the Black Sea Grain Initiative. *Just Security*. URL : https://www.justsecurity.org/87414/what-you-need-to-know-ihl-and-russias-termination-of-the-black-sea-grain-initiative/

276. De Dreuzy P., Gilli A. (2022). Russia's nuclear blackmail in Ukraine. *NATO Review*. URL : https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2022/11/29/yadernij-shantayo-ros-v-ukran/index.html

277. Development Report. *United Development Programme (UNDP)*. URL : https://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf

278. Doe J. (2022). Artificial Intelligence in Modern Warfare. *Military Technology Review*, 12, 58-64.

279. European Democracy Action Plan: making EU democracies stronger. URL : https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_2250

280. EU-Ukraine: Backtracking on Human Rights. Despite Closer European Ties, Kyiv Not Meeting Commitments. URL : https://www.hrw.org/news/2017/07/12/eu-ukraine-backtracking-human-rights

281. EUvsDisinfo. URL : https://euvsdisinfo.eu/

282. Finding ways to support Ukraine and end war in Europe : Analytical materials. *Centre for Economic Recovery*. 2022. https://en.calameo.com/read/005151365f835f7261566

283. Fischer H. (2023). Civilian Protection in Digital Conflict. *Humanitarian Law & Policy*, 25(2), 88-94.

284. Fischer H. (2023). Diplomacy in the Context of the Russian Invasion of Ukraine. *SWP*. URL : https://www.swp-berlin.org/10.18449/2023C53/

285. Fiscutean A. (2022). Cyber war in Ukraine: How NATO is helping the country defend itself against digital threats. URL : http://www.zdnet.com/article/ukrainescyber-warfare-how-nato-helps-the-countrydefend-itself-against-digital-threats/

286. Fisher H. (2022). Putin's Case for War. *The New York Times*. URL : https://www.nytimes.com/2022/02/24/world/europe/putin-ukraine-speech.html

287. Freedman L. (2023). Humanitarian Challenges of Great Power Conflict: Signs from Ukraine. *Daedalus*. DOI : https://doi.org/10.1162/daed_a_01991

288. Gavin J. (2023). Disinformation in the Russia-Ukraine war. *Vision of Humanit*y. URL : https://komejournal.com/files/KOME_2023_02_baptista.pdf

289. GEC Special Report: Pillars of Russia's Disinformation and Propaganda Ecosystem. 2020. URL : https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/08/Pillars-ofRussia%E2%80%99s-Disinformation-and-Propaganda-Ecosystem_08-04-20.pdf

290. Global Humanitarian Assistance Report. Development Initiatives. 2023. URL : https://devinit.org/resources/global-humanitarian-assistance-report-2023/

291. Global Peace Index 2023. URL : https://www.wto.org/library/events/event_resources/tfp_2007202313/233_819.pdf

292. Global Peace Index 2024. URL : https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2024/06/GPI-2024-web.pdf

293. Gündoğan I. (2023). China's Responses After the Russian War of Aggression Against Ukraine vis-à-vis the European Union and Its Own Population. *Journal of Current Chinese Affairs*. DOI : https://doi.org/10.1177/18681026231212493

294. Gurganus J., Rumer E. (2019). Russia's Global Ambitions in Perspective. URL : https://carnegieendowment.org/2019/02/20/russia-s-global-ambitions-in-perspective-pub-78067

295. Hackett R. (2015). Russian cyberwar advances military interests in Ukraine. Report Says. URL : http://fortune.com/2015/04/29/russiancyberwar-ukraine/

296. Health emergency in Ukraine and refugee-receiving and hosting countries, stemming from the Russian Federation's aggression. Seventy Seventh

World Health Assembly. 2024. URL : https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA77/A77_ACONF6-en.pdf

297. Heller K. (2022). Creating a Special Tribunal for Aggression Against Ukraine is a Bad Idea. Opinio Juris. URL : https://opiniojuris.org/2022/03/07/creating-a-special-tribunal-for-aggression-against-ukraine-is-a-bad-idea/

298. Hobolt S. B., Hoerner J. M. (2020). The Mobilising Effect of Political Choice. *European Journal of Political Research*. Vol. 59. URL : https://www.researchgate.net/publication/335479268_The_mobilising_effect_of_political_choice

299. How religion in Russia supports the genocidal war against Ukraine: a public dialogue was held in Ukrinform. 2023. URL : https://holodomormuseum.org.ua/en/news-museji/how-religion-in-russia-supports-the-genocidal-war-against-ukraine-a-public-dialogue-was-held-in-ukrinform/

300. Human Development Report ; Published for the United Nations Development Programme (UNDP). N.-Y. ; Oxford : Oxford University Press, 1994. URL : http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf

301. Human trafficking in times of conflict: the case of Ukraine. *Regional Office for South-Eastern Europe, Eastern Europe and Central Asia*. 2023. URL : https://rovienna.iom.int/news/human-trafficking-times-conflict-case-ukraine

302. Humanitarian Response. Save the Children. 2023. URL : https://www.savethechildren.org/us/what-we-do/global-policy-advocacy/humanitarian-crises

303. International Covenant on Civil and Political Rights. URL : https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenantcivil-and-political-rights

304. Johnson, E. (2022). The Principle of Distinction in Cyber Warfare. *Harvard International Review*, 47, 75-80. URL : https://sciendo.com/article/10.2478/cmc-2024-0011

305. Johnson, E. (2022). Justifying the Unjustifiable: Russia's Aggression against Ukraine, International Law, and Carl Schmitt's «Theory of the Greater Space». *Chinese Journal of International Law*. URL : https://academic.oup.com/chinesejil/article/22/3/409/7285836

306. Kaye D. (2019). Speech Police: The Global Struggle to Govern the Internet. New York, NY: Columbia Global Reports. 142 p.

307. Knefelkamp L. Lee. Civic Identity: Locating Self in Community. *Diversity & Democracy*. 2008. Vol. 11. No. 2. P. 3.

308. Kümmerle R., Grisetti G., Strasdat H., Konolige K., Burgard W. A general framework for graph optimization. *International Conference on Robotics and Automation*. 2011. May. Pp. 3607-3613.

309. Küng L. (2017). Strategic Management in the Media: Theory to Practice Second. *SAGE Publications Ltd*; Second edition. 256 p.

310. Kuzio T. (2020). Russian Military Aggression or «Civil War» in Ukraine? International Relation. URL : https://www.e-ir.info/2020/11/27/russian-military-aggression-or-civil-war-in-ukraine/

311. Legal and human rights aspects of the Russian Federation's aggression against Ukraine. *Parliamentary Assembly*. 2024. URL : https://rm.coe.int/legal-and-human-rights-aspects-of-the-russian-federation-s-aggression-/1680afc380

312. Martinez C. (2023). International Cooperation in Cyber Warfare Regulation. World Affairs Journal, 60(1), 22-30.

313. McDougall C. (2022). Why Creating a Special Tribunal for Aggression against Ukraine is the Best Available Option: A Reply to Kevin Jon Heller and Other Critics. *Opinio Juris*. URL : https://opiniojuris.org/2022/03/15/why-creating-a-special-tribunal-for-aggression-against-ukraine-is-the-best-available-option-a-reply-to-kevin-jon-heller-and-other-critics/

314. McDougall C. (2023). The Imperative of Prosecuting Crimes of Aggression Committed against Ukraine. Journal of Conflict and Security Law. DOI : https://doi.org/10.1093/jcsl/krad004

315. McLean D., Hofman M. (2023). International humanitarian law, State sovereignty and the erosion of the humanitarian consensus: the end of humanitarianism? *Humanitarian Alternatives*. URL : https://www.alternatives-humanitaires.org/en/2023/07/22/international-humanitarian-law-state-sovereignty-and-the-erosion-of-the-humanitarian-consensus-the-end-of-humanitarianism/

316. Muers S. (2018). Culture, Values and Public Policy. *IPR Report*. URL : https://www.bath.ac.uk/publications/culture-values-and-public-policy/attachments/culture-values-and-public-policy.pdf

317. Myshlovska O. (2022). Understanding the Roots of the Russia-Ukraine War and the Misuse of History. *Geneva Graduate Institute*. URL : https://www.graduateinstitute.ch/communications/news/understanding-roots-russia-ukraine-war-and-misuse-history

318. Negm N. (2023). The African Union's humanitarian policies: A closer look at Africa's regional institutions and practice. *International Rreview*. URL : https://international-review.icrc.org/articles/the-african-unions-humanitarian-policies-920

319. Opportunities and Challenges in Civilian-Military Humanitarian Coordination. *Center for Strategic & International Studies*. 2023. URL : https://www.csis.org/events/opportunities-and-challenges-civilian-military-humanitarian-coordination

320. Palamarchuk T., Opanashchuk P., Lytvynchuk O. Formation of the Information Space as an Element of Ukraine's Humanitarian Policy in the Context of European Integration. *Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research*, 2024, № 1. DOI : https://doi.org/10.33543/j.140140.172178

321. Patrick S., Bryant J. (2023). Understanding the role of narratives in humanitarian policy change. ODI. *URL* : https://odi.org/en/publications/understanding-the-role-of-narratives-in-humanitarian-policy-change/

322. Pindyuk O., Stehrer R., Tverdostup M. (2022). Russia's invasion of Ukraine: assessment of the humanitarian, economic, and financial impact in the short

and medium term. International Economics and Economic Policy. URL : https://link.springer.com/article/10.1007/s10368-022-00546-5

323. Protecting Humanitarian Action: Key Challenges and Lessons from the Field. *Harvard Humanitarian Initiative*. 2020. URL : https://hhi.harvard.edu/files/humanitarianinitiative/files/atha_key_challenges_in_the_protection_of_humanitarian_action.pdf?m=1610655638

324. Reporters without borders. World Press Freedom Index 2022. URL : https://rsf.org/en/index?year=2022

325. Roy D. (2023). How Bad Is Ukraine's Humanitarian Crisis a Year Later? *Foreign Affairs*. URL : https://www.cfr.org/in-brief/ukraine-humanitarian-crisis-refugees-aid

326. Runde D. (2024). The G7 Should Act with Urgency to Support an International Claims Mechanism to Seize and Transfer Frozen Russian Sovereign Assets to Ukraine. *Center for Strategic & International Studies*. URL : https://www.csis.org/analysis/g7-should-act-urgency-support-international-claims-mechanism-seize-and-transfer-frozen

327. Russia's War on Ukraine: U.S. Policy and the Role of Congress. In Focus. 2024. URL : https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF12277

328. Russo, E. (2023). Non-State Actors in Cyber Warfare. *International Security Journal*, 39(1), 60-69.

329. Security Sector Reform in Ukraine. *RAND Corporation*, Oliker O. etc. Santa Monica. 2016. 136 p. URL : https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1475-1.html

330. Shively P. W. (2019). Power & Choice: An Introduction to Political Science. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers. 464 p.

Додаток А.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Присяжнюк С. В. Особливості реалізації гуманітарної політики у секторі безпеки і оборони України. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса,* Вип. 8. 2023. Вінниця. DOI : https://doi.org/10.31558/2617-0248.2023.8.13

2. Присяжнюк С. В. Гуманітарна політика України як стримуючий фактор гібридної агресії РФ. *Політологічний вісник*, № 91. 2023. К. DOI : https://doi.org/10.17721/2415-881x.2023.91.229-237

3. Присяжнюк С. В. Формування громадянської ідентичності як пріоритетне завдання гуманітарної політики України. *Держава і право*, № 94. 2023. К. DOI : https://doi.org/10.33663/1563-3349-2023-94-223

4. Присяжнюк С. В. Планування заходів з реалізації гуманітарної політики. *Політичне життя: наук. журнал,* № 4. 2023. К. DOI : https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.4.10

5. Присяжнюк С. В. Модернізація механізмів реалізації гуманітарної політики України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії,* Випуск 51. 2023. Львів. DOI : https://doi.org/10.30970/PPS.2023.51.22

6. Присяжнюк С. В. Функціонал гуманітарної політики як чинника протидії інформаційній агресії. *Політичне життя: наук. журнал*, № 3. 2024. К. DOI : https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.3.7

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають отримані наукові результати:

7. Присяжнюк С. В. Практичні аспекти реалізації гуманітарної політики у силах оборони України. *Українське військо: сучасність та історична ретроспектива* : Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції 30 листопада 2023 р. К. : НУОУ, 2024. С. 83-84.

8. Присяжнюк С. В. Гуманітарна політика України в умовах гібридної війни. *Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, ад'юнктів, слухачів, курсантів і студентів «Молодіжна військова наука у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка»*, 27 квітня 2023 р. К. : ВІКНУ 2023. С. 83-84.

9. Присяжнюк С. В. Проблеми розвитку культурної сфери в Україні. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє* : зб. тез доповідей XIX Міжнародної науково-практичної конференції, 10 листопада 2023 р. К. : ВІКНУ, 2023. С. 395-396.

10. Присяжнюк С. В. Особливості державної інформаційної політики у сфері оборони. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє* : збірник тез доповідей XIX Міжнародної науково-практичної конференції, 10 листопада 2023 р. К. : ВІКНУ, 2023. С. 396-397.

11. Присяжнюк С. В. Місце і роль гуманітарної політики у забезпеченні національної безпеки України. *Розвиток українознавства в умовах повномасштабної російсько-української війни: від захисту культурної спадщини України до консолідації українців і світового українства* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 26 жовтня 2023 р. Автор-упорядник: Фігурний Ю.С.; організаційний секретар: Шакурова О. В. К. : НДІУ, 2024. С. 185-186.

12. Присяжнюк С. В. Підходи до формування громадянської ідентичності. *Європейське майбутнє: філософсько-освітні студії : збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції* (Частина 1) за ред. Г. Д. Берегової та ін. (09-10 травня 2024 р.). Херсон : вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2024. С. 290-292.